T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İMAM NÂFİ‘ VE İMAM EBÛ CA‘FER KIRAATLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI TAHLİLİ: ES-SEB‘U’T TUVEL ÖRNEĞİ

NESLİHAN AYDİN

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2025

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMAM NÂFİ‘ VE İMAM EBÛ CA‘FER KIRAATLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI TAHLİLİ: ES-SEB‘U’T-TUVEL ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
NESLİHAN AYDİN

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH SAVAS

VAN-2025

KABUL VE ONAY

NESLİHAN AYDİN tarafından hazırlanan "İmam Nâfi' ve İmam Ebû Ca'fer Kıraatlerinin Karşılaştırmalı Tahlili: es-Seb'u't-Tuvel Örneği" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SAVAS Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	……..
Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SAVAS Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	……..
Üye: Doç. Dr. Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	……..
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Aykut KAYA Şırnak Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	……..
Üye: Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	……..
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	……..
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	……..
Tez Savunma Tarihi:	06/08/2025

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (06.08.2025)

Neslihan AYDİN

Yüksek Lisans Tezi

Neslihan AYDİN
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ağustos, 2025

İMAM NÂFİ‘ VE İMAM EBÛ CA‘FER KIRAATLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI TAHLİLİ: ES-SEB‘U’T-TUVEL ÖRNEĞİ

ÖZET

Kıraat farklılıkları olgusu, kökleri doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine uzanan, ilmî açıdan oldukça önemli bir meseledir. Medine döneminde İslam’a sonradan giren insanların Kureyş lehçesini yeterince bilmemeleri ve telaffuz problemleri yaşamaları üzerine, Hz. Peygamber’in ümmeti için kolaylık dilemesi neticesinde Yüce Allah tarafından “yedi harf” ruhsatı verilmiştir. Bu ruhsat, bazı kelimelerin farklı şekillerde okunabilmesine imkân tanımış ve böylece kıraat farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, söz konusu kıraat farklılıklarını incelemek üzere, İslamî ilimlerin gelişiminde önemli bir merkez olan Medine beldesine ait kıraatler esas alınmıştır. Bu bağlamda, on kıraat imamı arasında yer alan İmam Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer’in kıraatleri mukayese halinde ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, bu iki kıraat arasında hem benzerlikleri hem de farklılıkları sistematik biçimde ortaya koymaktır. Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. İlk olarak, giriş kısmında kıraat ilminin ve çalışmanın muhtevasına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Akabinde birinci kısımda iki kârinin ilmî kişiliklerine yer verildikten sonra fonetik özellikleriyle öne çıkan usulî farklılıklar değerlendirilmiştir. Bu farklılıkların tespiti ve analizi sırasında, Aşere tarîkinin yanında Takrîb tarîkide dikkate alınarak sistematik bir yaklaşım benimsenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Kur’ân-ı Kerîm’de belirli kelimeler üzerinde ortaya çıkan ferşî farklılıklar ele alınmıştır. Bu farklılıklar, mana üzerindeki etkilerine göre iki kategori altında değerlendirilmiştir. Manaya etki eden ferşî farklılıklar, kelime yapılarına göre sınıflandırılmış; ardından ilgili kıraatler hüccet yöntemiyle delillendirilmiş ve bu farklılıkların mana üzerindeki yansımaları ayrıntılı biçimde verilmiştir. Manaya etki etmeyen ferşî farklılıklar ise kelime köklerine göre tasnif edilmiş, ilgili âyet bağlamında ele alınarak her iki kıraatteki farklılıklar tespit edilmiş akabinde hüccetlendirme yöntemine gidilmişitr. Çalışmanın kapsamı, es-Seb‘u’t-Tuvel diye adlandırılan yedi uzun sûre ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda, zikredilen Medine kârîlerinin kıraatleri arasındaki farklar, hem lafız hem de mana boyutlarıyla derinlemesine incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Nâfi‘, Ebû Ca‘fer, Usûl, Ferş, Hüccet
Sayfa Sayısı: XI+128
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SAVAS

Masters Thesis

Neslihan AYDİN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

August, 2025

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE QIRÂʾÂT OF IMAM NÂFI‘ AND IMAM ABÛ JA‘FAR: THE CASE OF AL-SAB‘ AL-TIWÂL

ABSTRACT

The phenomenon of qirâʾât differences is a highly significant scholarly issue, the roots of which go back directly to the era of the Prophet Muhammed (peace be upon him). During the Medinan period, as many new Muslims were not sufficiently familiar with the Quraysh dialect and experienced pronunciation difficulties, the Prophet, desiring ease for his community, was granted by Almighty Allah the dispensation of the " seven ahruf." This concession allowed certain words to be recited in different forms, thereby giving rise to variations in qirâʾât. In this study, the focus is placed on the qirâʾât of Medina, which was a central hub in the development of Islamic sciences, with particular attention to Imam Nâfi‘ and Abû Ja‘far, both of whom are among the ten canonical qirâ‘a imams. The primary aim of this research is to systematically present the similarities and differences between these two qirâʾât. The study is structured into an introduction, two main chapters, and a conclusion. The introduction provides general information on the science of qirâʾât and the scope of the research. The first chapter examines the scholarly profiles of the two qurrâ and analyzes usûlî differences, which are distinguished by their phonetic features. In this process, both th Tarîq al-Asharah and the Tarîq al-Taqrîb have been taken into consideration in order to adopt a systematic approach. The second chapter deals with farshî differences that emerge in particular words of the Qur'ân. These differences are evaluated under two categories according to their impact on meaning. Farshî differences that affect meaning are classified according to word sturctures; then, the relevant qirâʾât are substantiated through the hujjah methodology, and the semantic implications of these variations are presented in detail. Farshî differences that do not affect meaning are categorized according to word roots, analyzed within the context of the relevant verses, and then corroborated through the same methodological framework. The scope of the research is limited to the seven long sürahs, known as al-Sab‘al-Tiwâl. Within this framework, the differences between the recitations of these two Medinan qurrâ are examined in depth, both in terms of form and meaning.

Keywords: Qirâ'ât, Nâfi‘, Abû Ja‘far, Usûl, Farsh, Hujjah
Page Count: : XI +128
Advisor: Asst. Prof. Abdullah SAVAS

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

İÇİNDEKİLER ..... **v**

KISALTMALAR DİZİNİ ..... **ix**

ÖNSÖZ ..... **x**

GİRİŞ **1**

A) Araştırmanın Konusu ve Kapsamı 3

B) Araştırmanın Amacı ve Önemi 4

C) Araştırmanın Metodu ve Kaynakları 5

1. NÂFİ‘ İLE EBÛ CA‘FER’İN İLMÎ ŞAHSİYETLERİ VE KIRAATLERİNİN USÛLİ AÇIDAN İNCELENMESİ **8**

1.1. Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer’in İlmî Kişilikleri 8

1.1.1. Nâfi‘ b. Abdurrahman 8

1.1.1.1. Hocaları 9

1.1.1.2. Öğrencileri 10

1.1.2. Ebû Ca‘fer el-Kârî 15

1.1.2.1. Hocaları 17

1.1.2.2. Öğrencileri 18

1.2. Nâfi‘ Kıraati ile Ebû Ca‘fer Kıraati Arasındaki Usûlî Benzerlikler ve Farklılıklar 20

1.2.1. Usûl’un Tanımı 20

1.2.2. Usûl Mukayesesi 21

1.2.2.1. İstiâze ve Besmele 21

1.2.2.2. İdğâm ve İzhâr 24

1.2.2.3. Nûn’u sakin ve tenvin ile ilgili hükümler 26

1.2.2.4. Hâü’l-Kinâye 26

1.2.2.5. Medler 29

1.2.2.6. Cem‘î Mîmi 32

1.2.2.7. Hemze ile ilgili Hükümler 32

1.2.2.8. İmâle-Taklîl-Feth 38

1.2.2.9. Lâm ve Râ’nın Okunuşu ile İlgili Hükümler 41

1.2.2.10. İzâfet yâ’sı 44

1.2.2.11. Zevâid Yâ'ları 45
1.2.2.12.Sekte 48
2. NÂFİ' KIRAATİ İLE EBÛ CA'FER KIRAATİ ARASINDA MANAYA ETKİ EDEN VE MANAYA ETKİ ETMEYEN FERŞÎ FARKLILIKLAR 49
2.1. Bakara Sûresi 50
2.1.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 51
2.1.1.1. Fiillerde Vezin Farklılıkları 52
2.1.1.2. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları 59
2.1.1.3. Fiillerin Mazi ve Emir Okunması ile İlgili Farklılıklar 61
2.1.1.4. İsimlerde Ref' ve Cer Farklılıkları 64
2.1.1.5. Fiili Muzarinin Gaib ile Muhatab Okunması ile İlgili Farklılıklar 65
2.1.1.16. İsmin Ref' ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar 67
2.1.2. Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 69
2.1.2.1. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları 69
2.1.2.2. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları 70
2.1.2.3. Fiili Muzarinin Gaib ile Muhatab Okunması ile İlgili Farklılıklar 71
2.1.2.4. Fiilin Ref' ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar 71
2.1.2.5. Fiilin Ref' ve Cezm ile Okunması ile İlgili Farklılıklar 72
2.1.2.6. Fiilin Nasb ve Cezm ile Okunması ile İlgili Farklılıklar 73
2.1.2.7. Fiillerde Hareke Farklılıkları 74
2.1.2.8. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar 75
2.1.2.9. İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar 78
2.2. Âl-i İmrân Sûresi 78
2.2.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 79
2.2.1.1. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları 79
2.2.2.Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 81
2.2.2.1.Tekil ile Çoğul Farklılıkları 81
2.2.2.2. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları 81
2.2.2.3. Fiillerde Vezin Farklılıkları 82
2.2.2.4. Fiillerde Hareke Farklılıkları 82
2.2.2.5. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları 84
2.2.2.6.İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar 84

2.2.2.7. Lehçelerden Kaynaklı Oluşan Hareke Farklılıkları 85
2.3. Nisâ Sûresi 85
2.3.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 86
2.3.1.1. İsmin Refʿ ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar 86
2.3.1.2. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklı Farklılıklar 89
2.3.2.Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 91
2.3.2.1. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları 91
2.3.2.2. Fiillerde Hareke Farklılıkları 91
2.3.2.3. Fiili Muzarinin Gaib ile Muhatab Okunması ile İlgili Farklılıklar ... 92
2.3.2.4. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları 93
2.3.2.5. İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar 93
2.4. Mâide Sûresi 94
2.4.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 94
2.4.1.1. İsmin Refʿ ve Nasb Okunması ile İlgili Farklılıklar 95
2.4.1.2. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklı Farklılıklar 97
2.4.2.Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 100
2.4.2.1.Tekil ile Çoğul Farklılıkları 100
2.4.2.2. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları 101
2.4.2.3. Fiillerde Vezin Farklılıkları 101
2.4.2.4. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar 102
2.4.2.5. İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar 103
2.5. Enʿâm Sûresi 103
2.5.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 104
2.5.1.1. Fiillerde Vezin Farklılıkları 104
2.5.2.2. İsmin Refʿ ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar 105
2.5.2. Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 107
2.5.2.1. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları 107
2.5.2.2. Fiillerde Vezin Farklılıkları 107
2.5.2.3. Fiillerin Müennes ve Müzekker Okunması ile İlgili Farklılıklar 108
2.5.2.4. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar 109
2.6. Aʿrâf Sûresi 110
2.6.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 110

2.6.1.1. Tahfif ve Teşdid Farklılıkları 110
2.6.1.2. Fiillerde Vezin Farklılıkları..... 111
2.6.2. Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 112
2.6.2.1. Fiillerde Vezin Farklılıkları 112
2.6.2.2. Fiilerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar 113
2.6.2.3. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar 113
2.6.2.4. İsmin Ref‘ ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar 114
2.6.2.5. Harf ile İlgili Nahiv Farklılıkları 115
2.7. Tevbe Sûresi..... 115
2.7.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 116
2.7.2. Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri 116
2.7.2.1. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları 116
2.7.2.2. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar 117
2.7.2.3. İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar..... 118
SONUÇ..... 119
KAYNAKÇA 122
ÖZGEÇMİŞ
TEZ ORJİNALLİK RAPORU

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.s	: Aleyhi's-selâm
b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
İFAV	: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı
öl.	: Ölüm Tarihi
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Kur'ân- Kerîm, Yüce Allah tarafından insanlara gönderilen ilâhî bir rehber olarak hem zikir hem de fikir yönüyle her dönemde yol gösterici olmuştur. Bütün İslamî ilimler, bu mukaddes kitap etrafında şekillenmiş; onun anlaşılması, yorumlanması ve doğru okunması üzerine temellenmiştir. Bu ilimler arasında, Kur'ân'daki okuyuş farklılıklarını sistematik bir biçimde ele alan Kıraat ilmi özel bir öneme sahiptir.

Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlünden itibaren farklı bölgelerde yaşayan ve râviler kanalıyla gelen rivayetleri esas alan imamların okuyuşlarını konu edinir. Bu çerçevede yapılan çalışmalarda, her bir kıraat imamının bulunduğu coğrafya, ilmî çevre ve yetiştirdikleri öğrenciler kıraatlerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu çalışmada, ilmî faaliyetlerin yoğunluk kazandığı Medine beldesi merkezli iki önemli kıraat imamı olan Nâfi' b. Abdurrahman (öl. 169/785) ile Ebû Ca'fer el-Kârî'nin (öl. 130/748) kıraatleri mukayeseli bir biçimde ele alınmıştır. Çalışmanın Medine beldesi ile sınırlandırılmasının temel nedeni, bu beldenin İslam tarihi ve ilim dünyası açısından taşıdığı ayrıcalıklı konumdur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretiyle birlikte Medine, yalnızca bir şehir olmaktan çıkarak ilmî ve dinî hayatın merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu ilmî hareketlilik sahâbe, tâbiîn, tebeu't-tâbiîn ve sonraki nesiller tarafından kesintisiz biçimde sürdürülmüştür. Bu süreklilik, özellikle Kur'ân ilimleri alanında ciddi bir birikimin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Tez kapsamında, Medine kıraat ekolünün önde gelen temsilcilerinden tâbiîn neslinden Ebû Ca'fer el-Kârî ile tebeu't-tâbiîn neslinden olan Nâfi' b. Abdurahmân'ın kıraatleri tahlil edilmiştir. Her iki imamın aynı bölgeye mensup olmaları ve aralarındaki hoca-talebi ilişkisi, kıraatlerindeki benzerlik ve farklılıkları anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, iki imamın kıraatleri arasındaki farklılıklar karşılaştırmalı bir yöntemle incelenmiştir. Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında, kıraat ilmine dair genel çerçeve sunulmuş; çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve yöntemi yer almaktadır. Birinci bölümde zikredilen imamların ilmî kişilikleri, râvileri, tarîkleri ve kıraatlerindeki usûlî farklılıklara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, ferşî farklılıklar anlam ve hüccet bağlamında incelenip değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın, Medine kıraat ekolüne ilişkin literatüre katkı sağlaması temenni edilmektedir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında ilmî rehberliği, engin bilgi birikimi ve örnek kişiliğiyle bana her zaman yol gösteren; çalışma süresi boyunca rehberliğini üzerimden eksik etmeyen kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SAVAS'a, bu ilim yolculuğunda ilk adımı atmamı sağlayan, cesaretlendiren ve teşvikleriyle bana rehberlik eden kıymetli hocam Arş. Gör. Dr. Tuba Nur HEMŞİNLİ'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. İlk öğretmenim olan anneme; hayatımın her döneminde olduğu gibi bu süreçte de manevi desteğini esirgemeyip dualarıyla daima yanımda olduğunu hisettirdiği için gönülden teşekkür ederim. Ayrıca, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi her türlü desteği sağlayarak daima yanımda olan değerli aileme, bu meşakkatli süreçte gösterdikleri anlayış, sabır ve teşvikleri için müteşekkirim.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması, anlaşılması ve nesilden nesile sahih bir şekilde aktarılması İslam ilimlerinin en temel konularından birisidir. Bu noktada kıraat ilminin önemi büyüktür. Kıraat ilmi, sadece farklı okuyuşları aktaran bir disiplin olmayıp aynı zamanda Kur'ân'ın korunmuşluğunu ve lafzî zenginliğini yansıtan bir ilim dalıdır. Bu çalışmada kıraat ilmine dair genel bir çerçeve ortaya konacak, ardından Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatleri mukayese halinde incelenecektir.

Kıraat, "قرا" fiilinin masdarıdır. Sözlükte "okumak, telaffuz etmek, tilavet etmek"[1] gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kıraat ilmi birçok şekilde tanımlanmıştır; fakat kıraat ilmiyle ilgili yapılan en kapsamlı ve en çok kullanılan tanım İbnü'l-Cezeri'ye (öl. 833/1429) aittir. Ona göre kıraat ilmi, "Kur'ân kelimelerinin okuma biçimini (edâ keyfiyetini) ve ihtilâflarını nakledenlere nispet etmek sûretiyle bilmektir."[2] Kıraat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarını inceleyen ilim dalı olması ve Kur'ân lafızlarını tahrif ve tağyirden koruması dolayısıyla, Kur'ân-ı Kerîm'e yakın alâkasından kaynaklı olarak ilimler arasında ayrı bir yer edinmiştir.[3] Nakle dayalı olan bu ilim, kıraat imamlarından Hz. Peygamber'e kadar silsile yoluyla mütevâtir ve sahih senetlerle gelen okuyuş farklılıklarını bize aktarır.[4]

Kıraatlerin ortaya çıktığı tarih incelendiğinde, nüzûl dönemine dayandığı görülmektedir. Yani kıraat farklılıkları olgusu, Hz. Peygamber dönemine dayanmaktadır.[5] Medine döneminde İslam'a sonradan giren insanların Kureyş lehçesini bilmemeleri ve telaffuz problemleri yaşamaları üzerine, Hz. Peygamber'in ümmeti için dilediği ve Yüce Allah'ın bahşettiği yedi harf ruhsatıyla ortaya çıkmıştır. Bu ruhsatla beraber bazı kelimeler farklı şekillerde okunmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber bu durum hakkında şöyle buyurmuştur: "Kur'ân yedi

---

[1] Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 2004), 51; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Ebu'l-Vefa Nasr el-Hurinî el-Mısrî eş-Şafiî (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2008), 1297.

[2] Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-muḳri'în ve mürşidü'ṭ-ṭâlibîn*, thk. Nasır Muhammed Câd (Kahire: Dâru'l-Âfaki'l-Arabiyye, 2010), 39; Abdülfettâh Abdülgani el-Kâdî, *el-Budurü'z-zahire fi'l-kıraati'l-'aşri'l-mütevatire min tarîkiyyi'ş-şatıbiyye ve'd-dürre* (Mekke: Mektebetu Enes b. Mâlik, 2002), 5.

[3] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, 235-236.

[4] Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023), 220.

[5] Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 11.

harf üzere indirilmiştir. Ondan kolayınıza geleni okuyunuz."[6] Bu bağlamda, yedi harf ruhsatı ümmete bir kolaylık olduğu gibi kıraat ilmine de dayanak olmuştur.[7]

Kıraatlerin sonraki nesillere aktarımında sahâbenin rolü büyüktür. Fetih hareketleriyle beraber İslam coğrafyası gittikçe genişlemiştir. Bununla beraber, kıraat ilminde otorite olan sahâbîler belli bölgelere dağılmışlar ve kıraat ilmini okutmaya başlamışlardır. Böylelikle her şehirde belli bir sahâbînin kıraati yaygınlık kazanmıştır. İstinsah faaliyeti sonrasında belli bölgelere gönderilen mushaflarla beraber onları öğretecek muallimlerde beraberinde gönderilmiştir. Böylelikle bölgelerin muallimleri değişmiş, Osman Mushafları esas alınmış ve o mushafa göre ilerleme kaydedilmiştir. İstinsah faaliyeti öncesi okunan kıraatler tamamen terk edilmemekle beraber, yalnız mushaf hattına uygun olmayan kıraatler terk edilmiştir.[8]

Sahâbeden sonra kıraat tedris görevini üstlenen tâbiîn ve tabeu't-tâbiîn olmuştur. Özellikle tâbiîn dönemi, kârilerin çoğaldığı dönem olarak ön plana çıkar.[9] Bu dönem aynı zamanda kıraat imamlarının ortaya çıktığı dönemdir. Kıraat imamları, kıraatlerin sahihini sakiminden ayrılmasını sağlamak ve en sahih vecihlere ulaşmak için kendilerinden önceki okuyuşlar içinden seçimde bulunmuşlardır ve kendi kıraatlerini oluşturmuşlardır. Kıraatlerin, kıraat imamları veya râvilerine nispet edilmesinden kasıt; kârilerin seçtiği kıraat ile şöhret bulduğu ve o kıraatin ondan alınmasıdır. Yoksa onların baştan yeni bir kıraat oluşturması değildir.[10] Kıraatleriyle şöhret kazanan kurrâ, genel olarak beş şehirde ön plana çıkmıştır. Bu şehirler: Medine, Mekke, Basra, Şam ve Kûfe'dir.[11]

Kıraatların kayda geçirilmesiyle beraber, derlenen kıraatlerde farklılıklar söz konusuydu. İbn Mücâhid (öl. 324/936) öncesi döneme bakıldığında, yapılan çalışmalarda derlenen kıraat sayıları 20 ile 25 arasında olduğu görülmektedir.[12] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kıraât* isimli eseriyle kıraat tarihinde yedili sistemi ortaya çıkarmış ve kıraatleri ilk defa yediye tahsis etmiştir. Ondan sonra da bu

[6]Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî* (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1993), "Zikri'l-melâike",6.
[7]Nebîl Muhammed İbrâhim Âlu İsmail, *Kıraat İlmi Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi*, çev. Yavuz Fırat (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021), 95; Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 174-175.
[8]Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 53; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: OTTO, 2022), 29-31.
[9]Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 55.
[10]Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 35.
[11] Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 56; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 46.
[12]Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 51-53.

kıraatler kabul görmüştür. Zikredilen kıraat İmamları şunlardır: Nâfi‘, İbn kesir (öl. 120/738), Ebû Amr (öl. 154/771), İbn Âmir (öl. 118/736), Âsım (öl. 127/745), Hamza (öl. 156/773) ve Kisâî (öl. 189/805) kıraatleridir.[13] Yapılan bir başka önemli çalışma da Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Mihrân el-Isbehânî en-Nîsâbûrî'ye (öl. 381/992) aittir. *el-Ġāye fi'l- kırââti'l-aşr* isimli eserinde, yedi kıraate ek olarak üç kıraat daha eklemiştir. Zikredilen kıraatler Ebû Ca‘fer, Ya‘kub (öl. 205/821) ve Halef (öl. 229/844) kıraatleridir. Böylelikle onlu kıraat sistemi oluşmuştur.[14] Onlu sistem olan Kıraat-ı Aşere'nin, aynı yedi kıraat gibi meşhur ve sahih olduğunu belirten İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429), *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr* eserini yazarak kıraat ilmine katkıda bulunmuş ve on kıraatin müslümanlar arasında benimsenmesine öncülük etmiştir.[15] Bu durumda, Müslümanlar kıraat alanında yetkin ve sika imamların kıraatleri üzerinde birleşmeyi uygun görmüşlerdir. On imama nispet edilen bu on kıraatin hepsi de Hz. Peygamber'e silsile yoluyla ulaştığı için sahihtir.[16]

Kıraat ilminin tarihsel gelişimi, onun sadece bir okuma pratiği değil, Kur'ân'ın lafız ve anlam bütünlüğünü koruması bağlamında büyük bir önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Rivayet zincirleri aracılığıyla sahih bir şekilde aktarılan kıraatler, farklı okuyuşların ilmî ölçütlerle değerlendirilmesini mümkün kılmış ve bu süreç, Kur'ân'ın çeşitli boyutlardan anlaşılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer gibi kıraat imamlarından gelen rivayetler ilmin gelişmesine katkılar sunmuştur.

A) Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Nâfi‘ kıraati ile Ebû Ca‘fer kıraati çalışma konusu olarak seçildi. Çalışmanın başlangıcında kıraat ilminin muhtevasına dair genel bir çerçeve sunulmuştur. Akabinde söz konusu iki kârînin hayatlarına, ilmî silsileleri bağlamında hocalarına, yetiştirdikleri öğrencilere ve kıraatlerinin sonraki nesillere intikalinde etkili olan râvilerine dair bilgiler verilmiştir. Zikredilen kurrânın uyguladığı düzenli genel kurallardan ibaret olan usûller incelenip detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu kısımda, yeri geldikçe rivayet ve turuk farklılıklarına da yer verilmiştir. Bunun akabinde

[13]Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 61; Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 229.
[14] Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 60; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 82; Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 229.
[15]Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 84; Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 229-230.
[16]Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2023), 235.

Kur'ân-ı Kerîm'in belirli kelimelerinde geçerli olan ferşî farklılıklar ele alınmıştır. Ferşî farklılılıklar ele alınırken es-Sebu't-Tuvel diye adlandırılan yedi uzun sûre ile sınırlı kalınmıştır.

B) Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, on kıraat imamı arasında yer alan ve Medine merkezli kıraat ilminin önde gelen kârîleri İmam Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer'in ilmî şahsiyetlerini, kıraat anlayışlarını ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkları mukayeseli olarak ortaya koymaktır. Aynı bölgeye mensup olmalarının yanı sıra hoca-talebe ilişkisi içerisinde bulunmaları, bu iki imamın kıraatlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesini anlamlı kılmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, zikredilen iki kârînin hayatları, ilmî şahsiyetleri, hoca ve öğrencileri ile birlikte, kıraat ilmi açısından ayrı bir önem arz eden rivayet zincirleri aktarılmıştır. Ardından fonetik yönüyle ön plana çıkan usulî farklılıklar ele alınmıştır. Bu farklılıklar ele alınırken kıraat imamları ile birlikte onların rivayetlerini aktaran râvileride kapsayan aşere metoduna göre ilerleme sağlanmıştır. Yeri geldikçe tarîk farklılıklarına da yer verilmiş; bu bağlamda takrîb metoduna alan açılması, çalışmaya metodolojik çeşitlilik kazandırmış olup incelemenin kapsamını derinleştiren önemli bir unsur olmuştur.

Son olarak ikinci bölümde ise ferşî farlılıklar ele alındı. Burada bu farklılıklar ele alınırken önceliğimiz bu iki kıraat arasında manaya etki eden ve manaya etki etmeyen kıraatlerin ayrımını yaparak ortaya çıkarmaktır. es-Sebu't-Tuvel olarak bilinen yedi uzun sûrenin tercih edilmesindeki temel gerekçe, ferşî farklılıkların hem manaya etki eden hem de manaya etki etmeyen yönlerinin bu uzun sûrelerde daha kapsamlı ve belirgin bir şekilde yansıtabileceği kanaatidir. Kıraatlerin manaya etkisi ele alınırken aradaki farklılıkların manaya açıklık, çeşitlilik, zenginlik ve pekiştirme gibi anlamlar kattığını göstermeye çalıştık. Bunu yaparkende kurrânın hangi delile dayanarak aktardığını karşılıklı olarak göstermeye çalışmak ayrı bir önem arz etmektedir.

C) Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Çalışmada, ilmî faaliyetleriyle ön plana çıkan Medine beldesinin kıraat imamları, farklı yönleriyle incelenmeye tabi tutuldu. İlk olarak birinci bölümde zikredilen kurrânın ilmî kişiliklerine yer verildi. Orada hocaları, öğrencileri, kıraat senetleri, râvi ve tarîklerine yer verildi. Öğrencileri arasında kıraatlerinin aktarımında etkili olan râvilerin hayatlarına dair kısa bir şekilde bilgi verildi. Akabinde usûlî farklılıklar ele alındı. Bu farklılıklar ele alınırken kurrânın okuyuşlarıyla beraber yeri geldikçe rivayet ve turuk farklılıklarıda ele alınmaya çalışılarak detaylı bir şekilde bilgi verildi.

İkinci bölümde es-Sebu't-Tuvel diye adlandırılan yedi uzun sûrede dağınık halde bulunan ferşî farklılıklar tespit edildi. Bu farklılıklar belirlenirken, manaya etki eden ve manaya etki etmeyen şeklinde kategorize edilip mukayese halinde sunuldu. Manaya etki etmeyen ferşî farlılıklar aktarılırken, kelime yapısına göre belli başlıklar altında tasnif edilerek hüccetleriyle beraber aktarıldı. Manaya etki eden ferşî farklılıklar ise kelime yapısına göre belli başlıklar altında tasnif edildikten sonra kurrânın bu farklılıklara dair kıraatlerine getirdikleri deliler, hüccet kısmında ele alındı. Bu farklılıkların daha çok hangi anlamlara dâlalet ettiğini ortaya koymak amacıyla rivayet ve dirâyet tefsirlerinden istifade edilerek geniş izahlara yer verilmeye çalışıldı. Ayrıca manaya etki eden ve manaya etki etmeyen ferşî farklılıklarda, aynı sûrede veya farklı sûrelerde tekrar edilen kelimelerin hüccetleri, tekrarı önlemek amacıyla yalnızca bir kez ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Literatür taraması sürecinde, çalışmanın konu ile ilgili doğrudan ilişkili mevcut akademik çalışmalar incelendi. Bu kapsamda, "İmam Nâfi've Kıraatının Özellikleri" ile "Meşhur Kırâatlerden Ebû Ca'fer Kırâati" başlıklı münferit tez çalışmaların mevcut olduğu tespit edildi. Ancak söz konusu çalışmalarda, iki kıraat imamının da doğrudan mukayeseli olarak ele alınmadığı görülmüştür. Bununla birlikte incelenen çalışmalar arasında "Harem Bölgesi Kıraat İmamları (Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Ca'fer) Arasında Ferşî Farklılıkların Manaya Etkisi" başlıklı araştırma, kıraat imamları arasında mukayeseye yer veren bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada manaya etki eden ferşî farklılıklar incelenmiş, kapsam üç imamla sınırlı tutulmuştur.

Bu bağlamda, mevcut çalışmayı önceki arştırmalardan ayıran hususlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Mukayese yalnızca Medine kıraat imamları ile sınırlandırılmıştır.

2. İnceleme alanı, es-Sebu't-Tuvel ile sınırlı tutulmuş; bu sûrelerdeki tüm ferşi farklılıklar tespit edilerek, "manaya etki eden" ve "manaya etki etmeyen" şeklinde iki kategori halinde sınıflandırılmış, ardından kelime köklerine göre belli başlıklar altında aktarılmıştır.

3. Manaya etki eden ferşî farklılıklar, ilgili sûrelerde ayrıntılı biçimde analiz edilmiş; bu farklılıkların anlam üzerinde etkileri açıklanmış ve dayandıkları kıraat rivayetleri, hüccetleriyle birlikte ortaya konmuştur. Akabinde iki kıraate dair değerlendirme yapılmıştır. Manaya etki etmeyen ferşî farklılıklarda da hüccetlendirme yöntemine gidilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde istifade edilen bazı kaynaklar şunlardır: Ebû Bekir b. Mücâhid *Kitabü's-seb'a fi'l-kırâat*, Ebû Amr ed-Dânî (öl. 444/1053) *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'a*, Sehâvî (öl. 643/1245) *Cemâlü'l-kurrâʾ ve kemâlü'l-iḳrâʾ*, İbn Hallikân (öl. 681/1282) *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, Zehebî (öl. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*ve *ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr*, İbnü'l-Cezerî Ġāyetü'n-Nihâye fî ṭabaḳāti'l-ḳurrâʾ, Taşköprîzade (öl. 968/1561) *Miftâhu's-Saʿâde ve Misbâḥu's-Siyâde fî Mevzûʿâti'l-ʿUlûm*, İbnü'l-Cezerî *en-Neşr fi'l-kırâati'l aşr* ve *Takribü'n-neşr*, Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî (öl. 1117/1705) *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer fi (bi)'l-ḳırâʾâti'l-erbaʿate ʿaşer*, Abdulfettah el-Paluvi (öl. 1192/1778) *Zübdetü'l irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*, Abdülfettâh el-Kâdî *el-Büdûru'z-zâhire fi'l-kırâati'l-aşri'l mütevâtire*, Molla Mehmet Efendi *Umdetü'l-hullân fî îzâḥi zübdeti'l-irfân*, Yavuz Fırat *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü.*

İkinci bölümde istifade edilen bazı kaynaklar şunlardır; Taberî (öl. 310/923) *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, ibn Hâleveyh (öl. 370/980) *el-Hücce fi'l-kırâati's-seb'a*, Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâati's-seb' ve 'ilelihâ ve hucecihâ*, Zemahşerî (öl. 538/1144) *el-Keşşâf ʿan haḳāʾiḳı gavâmiżi't-tenzîl ve ʿuyûni'l eḳāvîl fî vücûhi't-teʾvîl*, ibn Atıyye (öl. 541/1147) *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, İbn Meryem (öl. 565/1170) *el-Mûḍaḥ fî vücûhi'l-ḳırâʾât ve ʿilelihâ*, Râzî (öl. 606/1210) *Tefsîr-i kebîr*, Kurtubî (öl. 671/1273) *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, İbnü'l-Cezerî *Tahbiru't-teysir ve en-Neşr fi'l-kırâati'l Aşr*,

Dimyâtî *İthâfü fużalâʾi'l-beşer fi (bi)'l-ḳırâʾâti'l-erbaʿate ʿaşer*, İbn Zencele *Huccetü'l-kıraat,* İbn Muhaysın *el-Muğnî fi tevcihi'l-kıraati'l-aşri'l-mütevâtire.*

Bu çalışmada, temel kaynakların yanı sıra konuya ilişkin çeşitli akademik tezler, makaleler ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nden de istifade edilmiştir.

1. NÂFİ‘ İLE EBÛ CA‘FER’İN İLMÎ ŞAHSİYETLERİ VE KIRAATLERİNİN USÛLİ AÇIDAN İNCELENMESİ

1.1. Nâfi‘ ile Ebû Ca‘fer’in İlmî Kişilikleri

Bu başlık altında Nâfi‘ b. Abdurrahman ile Ebû Ca‘fer el-Kârî’nin yaşadıkları dönemler, hocaları, öğrencileri, benimsedikleri eğitim metotları, kendilerinden rivayette bulunan meşhur râvîlerin ilmî şahsiyetleri ve kıraat senetleri ele alınacaktır.

1.1.1. Nâfi‘ b. Abdurrahman

Nâfi‘ b. Abdurrahman yaklaşık hicrî 70’li yıllarda, Abdulmelik b. Mervân’ın halife olduğu dönemde dünyaya gelmiştir.[17] Aslen İsfahan’lıdır.[18] Tebeu’t-tâbiînden olan Nâfi‘; Ebû’l-Hasan, Ebû Abdurrahman, Ebû Abdullah, Ebû Nuaym gibi künyelerle anılmıştır.[19] En meşhûr olan künyesi ise Ebû Ruveym’dir.[20] Nisbesi, mevlâsı Ca‘vene b. Şeûb el-Leysî’ye nisbetle Leysî’dir.[21] İlmî donanımının yanında kişiliğiyle de ön plana çıkan Nâfi‘; cömert, doğru sözlü, güvenilir, şakacı, yumuşak huylu, züht sahibi, güzel ahlaklı biri olarak kaynaklarda tanıtılmaktadır.[22] Rivayet edildiğine göre Nâfi‘ konuştuğunda ağzından misk kokusu yayılırmış. Bunun nedeni sorulduğunda herhangi bir koku sürmediğini, Nebi’yi (s.a.v.) rüyasında gördükten sonra bu durumun gerçekleştiğini ifade etmiştir.[23]

Nâfi‘, yedi kıraat imamlarından birincisi olup Medine kıraat imamıdır. Kıraati, tâbiîn topluluğu olan Medine ehlinden arz yoluyla almıştır. Musa b. Tarık’ın (öl. ?) naklettiğine göre Nâfi‘ “Tâbiînden yetmiş kişiden okudum.” demiştir. Bu sözü de bu durumu desteklemektedir. Nâfi‘ okuduğu her kıraati almamıştır. İki kişinin ittifak ettiği görüşleri alıp tek olanlarıda terk etmiştir. Böylelikle kendi kıraatini

---

[17] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâʾ* (Lübnan: Beytü’l-Efkari’d-Devliyye, 2004), 4006.

[18] Ebü’l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebi Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi’z-zamân* (Beyrut: Dâru Sadr, 1968), 6/368; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâʾ*, 4006; Ebü’l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye fî ṭabaḳāti’l-ḳurrâʾ*, ed. Gotthelf Bergstrasser (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 2/288.

[19] İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, 6/368; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*, 4006.

[20] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr* (Beyrut: Müessetü’r-Risale, 1988), 107.

[21] İbnü’l-Cezerî,*Ġāyetü’n-nihâye*, 2/288.

[22] Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 110; İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye*, 2/290.

[23] Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 108; İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye*, 2/290.

oluşturmuştur. [24] İnsanların çoğu tâbiînden sonra onun kıraatinde İcmâ etmişlerdir. [25] Yetmiş yılı aşkın bir sürede ilim ile meşgul olan Nâfi‘, Medine mescidinde Kur’ân okumaya ve okutmaya başlamıştı.[26] Bu süreçte belli bölgelerden; Medine, Mısır ve Şam’dan öğrencileri olmuştur. [27] Nâfi‘ zikredildiğine göre hicrî 169 yılında Medine’de vefat etmiştir.[28]

1.1.1.1. Hocaları

Nâfi‘ kıraat ve hadis ilmine dair eğitim almıştır. Daha çok kıraat ilminde ön plana çıkmıştır. Genel olarak kaynaklarda zikredilen kıraat hocaları; Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rec (öl.117/735), Ebû Ca‘fer Yezid b. Ka‘ka (öl. 130/747-748), Şeybe b. Nissah (öl.130/748), Müslim b. Cündeb el-Hüzelî (öl.106/724), Yezîd b. Rûman (öl.130/747), [29] Sâlih b. Hevât (öl. ?), Mevlâ ibn Ömer (öl.117/735), Esbağ b. Abdulaziz en-Nahvî (öl. ?), Abdurrahman b. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir Sadık (öl. ?) ve Zührî’dir (124/741).[30]

Kıraat senetleri şu şekildedir:[31]

Nâfi‘➞EbûCa‘fer➞Abdullah b. Ayyaş➞Abdullah b. Abbas ve Ebû Hureyre➞Übey b. Kâ‘b ve Zeyd b. Sâbit➞Hz. Peygamber(s.a.v.)

Nâfi‘➞Şeybe, Müslim ve İbn Rûman➞Ömer b. Hattâb➞Hz.Peygamber (s.a.v.)

Nâfi‘➞A‘rec➞Abdullah b. Abbas, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ayyaş➞Übey b. Kâ‘b, Abdullah b. Abbas ve Zeyd b. Sabit➞Hz. Peygamber (s.a.v.)

---

[24]Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâʾ*, 4006; Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 107-109.
[25]Abdülfettâh b. Abdülgani b. Muhammed el-Kâdî, *Târihu’l-kurrâi’l-’aşer* (Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türas, 2002), 12.
[26]Tayyar Altıkulaç, “Nâfi‘ b. Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2006), 32/288.
[27]İbnü’l-Cezerî,*Ġāyetü’n-nihâye*, 2/289.
[28]Ebû Amr Osman b. Sâ’îd Dânî, *et-Teysîr fi’l-ḳırâʾâti’s-sebʿ* (Endülüs: Dâru’l Endulis, 2015), 85; Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 110.
[29]Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Sebʿa fi’l-ḳıraʾât* (Kahire: Dârü’l-Maarif, ts.), 54-64.
[30]Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 107-109; İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye*, 2/289.
[31]Kâdî, *Târihu’l-kurrâi’l-’aşer*, 11.

Senetlere bakıldığında, Nâfi‘’nin kıraati genel olarak beş hocadan aldığı görülmektedir. Zikredilen hocaları; Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rac, Ebû Ca‘fer Yezid b. Ka‘ka, Şeybe b. Nissah, Müslim b. Cündeb el-Hüzelî ve Yezîd b. Rûman’dır. Nâfi‘’nin kıraati bu beş hoca vasıtasıyla farklı kollardan Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ulaşmaktadır. Birçok kişiden kıraat tedris eden Nâfi‘, daha çok beş hocasının okuyuşu ile tanınmıştır.[32]

Nâfi‘ kıraati hocalardan alırken onların verdikleriyle yetinmemiş veya hepsini almamıştır. Rivayet edildiğine göre hocası Ebû Ca‘fer el-Kârî’den yetmiş yerde okuduğu kıraati terk etmiş ve Mevlâ İbn Ömer’in kıraat derslerine katılmıştır. Yine Ebû Ca‘fer’den kıraat dersleri alan Nâfi‘ bazı kıraatleri alırken hocasına falanca kıraati kimden aldın diye sorardı. Hocasının cevabı üzerine o kıraati alır, takip ederdi.[33]

Nâfi‘, kıraat ilmi kadar olmasada hadis ilmiylede yakından ilgilenirdi. Yanında A‘rec’ten rivayet edilen yüz hadis nüshası bulunuyordu. Başka hocalardan da elli kadar hadis nüshası vardı.[34] Hadis rivayetinde bulunduğu hocaları arasında Abdurrahman b. Hürmüz el-A‘rec, Âmir b. Abdullah b. Zübeyr, Abdurrahman b. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir ve Nâfi‘ Mevlâ ibn Ömer bulunmaktadır.[35]

1.1.1.2. Öğrencileri

Medine’de yetmiş yıl kadar eğitim alan Nâfi‘,aynı zamanda o süre zarfında eğitim vermiş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kıraat alanında yetiştirdiği öğrenciler yalnızca Medine bölgesi ile sınırlı kalmamış; Mısır ve Şam bölgesinden deöğrencileri olmuştur.[36] Bu çerçevede, öğrencileri üç bölge halinde incelenebilir.
Medine bölgesindeki öğrencileri arasında İsmâil b. Ca‘fer (öl. 180/796), İsâ b. Verdân (öl. 160/777), Süleyman b. Müslim b. Cemmâz (öl. 170/786), Malik b. Enes (öl. 179/795), Zübeyr b. Âmir (öl. ?), Ebû Bekir b. Ebî Uveys (öl. 226/841), Ya‘kûb b. Ca‘fer (öl. ?), Ebû’z-Zeker Muhammed b. Yahya (öl. ?), İsâ b. Minâ (Kâlûn) (öl. 220/835), Saîd b. İbrâhim (öl. 125/743), Ebû Gassan Muhammed b. Yahya b. Ali (öl.

[32]Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâʾ*, 406.
[33]Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 109.
[34]Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 111.
[35]Altıkulaç, “Nâfi‘ b. Abdurrahman”, 32/288.
[36]İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye*, 2/289.

?), Muhammed b. Ömer el-Vâkidî (öl. 207/823), Halef b. Veddâh (öl. ?), Ebû'l-A'clân (öl. ?), Safvan ve Muhammed b. Abdillah b. İbrâhim b. Vehb (öl. ?) bulunuyordu.[37] Bu bölgede Nâfi''nin zikredilen öğrencilerden yalnızca İsâ b. Minâ'nın (Kâlûn) rivayet ettiği kıraati meşhur olmuş ve günümüzde de okunan kıraatler arasındadır.

Mısır bölgesindeki öğrencileri arasında Musâ b. Tarîk Ebû Kurrâ el-Yemânî (öl. ?), Abdülmelik b. Kureyb el-Esmaî (öl. 216/831), Hâlid b. Mahled el-Katavanî (öl. 213/828), Ebû Amr b. el-Alaî (öl.154/770), Ebû er-Rebi'a ez-Zehrânî (öl. ?), Hârice b. Mus'ab el-Horasanî (öl. 168/785), Halef b. Nizar el-Eslemî (öl. ?), Saklab b. Şeybe (öl. ?), Osman b. Saîd Verş (öl. 197/812), Abdullah b. Vehb (öl. 197/812), Muhammed b. Abdillah b. Vehb (öl. ?), Mua'llâ b. Dıhye (öl. ?), el-Leys b. Sa'd (öl. 175/791), Eşheb b. Abdülaziz (öl. 204/819) ve Hamid b. Selâme (öl.167/783) bulunuyordu.[38] Bu bölgede Nâfi''nin zikredilen öğrencilerden yalnızca Osman b. Saîd'in (Verş) rivayet ettiği kıraati meşhur olmuş ve günümüzde de okunan kıraatler arasındadır.

Şam bölgesi öğrencileri arasında Utbe b. Hammad eş-Şamî (öl. ?), Ebû Mushir ed-Dimeşkî (öl. 218/833), el-Velid b. Müslim (öl. 195/811), I'rak b. Hâlid (öl. ?) ve Huveylid b. Ma'dan (öl. 168/784) bulunuyordu.[39]

Nâfi''den hadis rivayet eden öğrencileri arasında İsmâil b. Ca'fer, Kalûn, Esmaî, Ka'nebî ve İbn Vehb bulunuyordu.[40]

Nâfi', kıraat eğitiminde arz ve semâ yöntemini esas almıştır.[41] Eğitim sürecinde, öğrencilerine İnfirad usûlü ile kıraat okutur,[42] derse gelen ilk öğrenci ile derse başlamayı prensip edinir ve bu hususta titizlik gösterirdi. Rivayetlere göre öğrencilerinden Verş, bir gün mescitte geceleyerek sabah ders başlamadan önce durumu hocası Nâfi''ye izah etmiştir. Nâfi', öğrencileri toplanınca onun bu durumunu teyit etmiş ve olumlu cevap alınca, ilk derse onunla başlamanın daha

[37]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 2/289.
[38]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 2/289.
[39]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 2/289.
[40]Altıkulaç, "Nâfi' b. Abdurrahman", 32/288.
[41]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 2/289.
[42]Mehmet Adıgüzel, *İmam Nâfi' ve Kıraatı'nın Özellikleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 33.

uygun olduğunu ifade ederek dersi Verş ile başlatmıştır.[43] Derslerinde öğrencilerine otuz âyet okutmayı esas alırdı.[44] Kâlûn'dan nakledildiğine göre, hocası Nâfi' onun okuyuşunu da otuz âyetle sınırlandırmıştır.[45] Nâfi''nin öğrencilerinin büyük bir kısmı yalnızca kıraat tahsiliyle yetinmiş; bir kısmı ise hocalarından aldıkları bilgileri başkalarına naklederek rivayet zincirinin oluşmasına önemli katkılar sağlamışlardır.[46]

Nâfi' kıraatinin günümüze ulaşmasında etkili olan râvileri arasında iki isim öne çıkmaktadır. Bunlar Medine öğrencilerinden Kâlûn ve Mısır öğrencilerinden Verş'tir. Aşağıda, bu iki râvinin hayatları ve kıraat ilmi açısından taşıdıkları önem ele alınacaktır.

Kâlûn

Asıl adı, Ebû Mûsâ Îsâ b. Mînâ' b. Verdân b. İsâ b. Abdussamed b. Ömer ibn Abdullah ez-Zerkî'dir.[47] Hicrî120 yılında Hişam b. Abdülmelik'in halife olduğu dönemde[48] Medine'de dünyaya gelmiştir. Nâfi''nin hem öğrencisi hem de üvey oğlu olduğu zikredilir.[49] Künyesi Ebû Mûsâ[50] lakabı ise Kâlûn'dur. Bu lakapla kendisinehitap edenin, hocası Nâfi' olduğu rivayet edilmektedir. "Kâlûn" kelimesi Rumca'da "iyi, güzel, hoş" anlamına gelmektedir. Bu lakabın verilme sebebinin, kıraatinin güzelliğinden kaynaklandığı ifade edilmektedir.[51] Bir başka görüşe göre ise bu lakap, onun Rum asıllı olmasına dayanmaktadır. Nitekim Abdullah b. Ali'den rivayet edildiğine göre, Nâfi' Kâlûn ile Rumca konuşmuştur; zira Kâlûn, Rum asıllıydı. Kâlûn'un dedesinin dedesi Abdullah, ikinci halife Ömer b. Hattâb döneminde bir Rum esiri olarak getirilmişti. Onu esir alanlar, Medine'de Ensar'dan

[43]Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâʾ ve kemâlü'l-İḳrâʾ* (Şam: Dâru'l-Me'mun li't-Turas, 1989), 532.
[44]Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâʾ ve kemâlü'l-İḳrâʾ*, 531.
[45] Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde ve miṣbâḥu's-siyâde fî mevżûʿâti'l-ʿulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 2/25.
[46]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾi'l-kibâr*, 108.
[47]Dânî, *et-Teysîr*, 85; Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾi'l-kibâr*, 155; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 1/542; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/25.
[48]Kâdî, *Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 13.
[49]Adıgüzel, *İmam Nâfi' ve Kıraatı'nın Özellikleri*, 57.
[50]Dânî, *et-Teysîr*, 85.
[51]Dânî, *et-Teysîr*, 85; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*,2996; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 1/542; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/25.

bazı kimselere satmışlardır. Nihayetinde o, Ensar'dan Muhammed b. Feyruz'un mevlâsı olmuştur.[52]

Kâlûn, yaşadığı dönemde Medine ehlinin önde gelen kurrâsı ve aynı zamanda nahiv âlimlerinden biri olarak tanınmıştır.[53] O, ömrünü Kur'ân ve Arapça okumaya adamıştır.[54] Ebû Muhammed el- Bağdâdî'den (öl. 317/929) rivayet edildiğine göre, Kâlûn trompet sesini işitemeyecek derecede ağır işitme kaybına sahipti. Ancak kendisine Kur'ân okunduğu zaman işitirdi. İbn Hatim'in (öl. 255/869) rivayetine göre ise, kıraat okuyan kimselerin dudak hareketlerini takip ederek onların lahn ve hatalarını anlardı.[55]

el-Ehvâzî'nin (öl. 446/1054) rivayetine göre, Kâlûn hocası Nâfi''den yaklaşık elli yıl boyunca kıraat eğitimi almıştır.[56] Kâlûn'a Nâfi''den ne kadar süreyle kıraat okuduğu sorulduğunda, hocasından sayamayacağı kadar çok kıraat okuduğunu ve kıraat eğitimin tamamladıktan sonra dahi yirmi yıl boyunca Nâfi''nin meclisinde bulunmaya devam ettiğini ifade etmiştir. Bu durum, Osman b. Hurrazzaz'ın nakliyle de desteklenmektedir. Nakledildiğine göre, Nâfi' bir gün Kâlûn'a "Benden daha ne kadar okuyacaksın? Öğreneceğini öğrendin. Şu direğin dibine otur da okuyacak kimseleri sana göndereyim" demiştir.[57] Kâlûn, sadece Nâfi''nin kıraatini değil, aynı zamanda onun vasıtasıyla Ebû Ca'fer'in kıraatini de tahsil etmiştir.[58] Bunun yanı sıra, kıraati arz yoluyla İsâ b. Verdân el-Hazzâî'den de öğrenmiştir.[59]

Kâlûn rivayetini nakletmede öne çıkan iki tarîki vardır. Bunlar Ebû Neşît (öl. 285/898) ve Hülvânî'dir (öl. 250/864).[60] Kâlûn rivayetinin bize ulaşmasında tarîklerin rolü büyüktür. Bu nedenle aşağıda senetlerini aktarmayı uygun gördük.

Kâlûn rivayeti, Ebû Neşît tarîkinin senedi şu şekildedir:[61]

---

[52]Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/26.
[53]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'i'l-kibâr*, 155; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/25.
[54]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'i'l-kibâr*, 156.
[55] Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'i'l-kibâr*,156; İbnü'l-Cezerî,*Ġāyetü'n-nihâye*, 1/543; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/26.
[56]Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/26.
[57]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'i'l-kibâr*, 156; Adıgüzel, *İmam Nâfi' ve Kıraatı'nın Özellikleri*, 58.
[58]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 1/542.
[59]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'i'l-kibâr*, 155;İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 1/542.
[60]Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Benna ed-Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer fi (bi)'l-ḳırâ'âti'l-erbaʿate ʿaşer* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2009), 11.

İbn Bûyân ve el-Kazzar➞el-Eşas➞Ebû Neşît➞Kâlûn➞Nâfi‘

Kâlûn rivayeti, Hülvânî tarîkinin senedi şu şekildedir:[62]

İbn Ebî Mihrân ve Ca‘fer Muhammed el-Bağdâdî➞Hülvânî➞Kâlûn➞Nâfi‘

Kâlûn’un vefatına dair iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci ve daha yaygın kabul gören görüşe göre hicrî 220 yılında Medine’de vefat etmiştir.[63] Hicrî 205 yılını esas alan ikinci görüş ise isabetli bulunmamaktadır.[64]

Günümüzde Kâlûn rivayeti; Libya, Mısır ve Tunus’un bazı bölgelerinde okunmaktadır.[65]

Verş

Asıl adı, Osman b. Saîdb. Abdullah b.Amr b. Süleyman b. İbrâhim’dir. Bir diğer rivayete göre ise ismi Osman b. Saîd b. Adiy b. Ġazvan b. Dâvûd b. Sabık’tır.[66] Hicrî 110 yılında Mısır’da[67] Kıftî şehrinde doğmuştur. Doğduğu yerlere nispetle Kıftî ve Mısrî nisbeleriyle anılmıştır.[68]Aslen Kayrevân’lıdır. Künyesi Ebû Saîd[69] lakabı ise Verş’tir. Hocası Nâfi‘ tarafından Vereşan şeklinde hitap edilmiştir; bu kelime bir kuş ismidir. Daha sonra dile ağır geldiği için hafifletilerek Verş denilmiştir. Verş sözlükte, “sütten yapılan şey”[70] anlamındadır. O da çok beyaz olduğundan ötürü bu lakap ile anılmıştır.[71]

Verş, Nâfi‘’den kıraat tedris etmek üzere Mısır’dan Medine’ye yolculuk yapmıştır. 155 yıllarında ondan Kur’ân-ı arzen tecvitli bir şekilde öğrenmiş vedefalarca hatmetmiştir.[72] Bir diğer rivayette ise, Verş’in bir ay içinde dört hatmi

---

[61]Ebü’l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr fi’l-ḳırâ’âti’l-ʿaşr* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiye, 2002), 25.
[62]İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 25-26.
[63]Dânî, *et-Teysîr,85-86*; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâ’*, 2996.
[64]İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye*, 1/543; Taşköprizâde, *Miftâḥu’s-saʿâde*, 2/26.
[65]Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 230.
[66] Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâ’i’l-kibâr*, 152; İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye*, 1/446; Taşköprizâde, *Miftâḥu’s-saʿâde*, 2/25.
[67]İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye*, 1/446; Taşköprizâde, *Miftâḥu’s-saʿâde*, 2/25.
[68]Tayyar Altıkulaç, “Verş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2013), 43/63.
[69]Kâdî, *Târihu’l-kurrâi’l-’aşer*, 14.
[70]Fîrûzâbâdî, *el-Ḳāmûsü’l-muḥîṭ*, 1745.
[71]Dânî, *et-Teysîr*, 86; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâ’*, 2653.
[72]Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâ’i’l-kibâr*, 153.; Taşköprizâde, *Miftâḥu’s-saʿâde*, 2/25.

tamamladığı, Nâfi‘’nin kıraatini derinlemesine tahsil ettikten sonra Medine’den ayrıldığı aktarılmaktadır.[73]

Verş ilk zamanlarda kellecilik yaptığı için ona “revvas” deniliyordu. Daha Sonra Kur’ân ve Arapça ile meşgul olmaya başlamıştır.[74] Böylelikle Kur’ân-ı tahkik ve tertil üzere okuyanların şeyhi-imamı konumuna yükselmiştir. Zamanında Mısır’da Reîsülkurrâlık makamına ulaşmış;[75] sesinin güzelliği, nahiv ilmine hâkimiyeti, kıraat ilmini derinlemesine bilmesi ve bu ilimde güvenilirliliği nedeniyle hüccet kabul edilmiştir.[76]

Verş rivayetini nakletmede öne çıkan iki tarîki vardır. Bunlar Ezrak (öl. 240/854) ve İsbehânî’dir (öl. 296/908).[77] Verş rivayetini nakletmede tarîklerin rolü büyüktür. Bu nedenle aşağıda senetlerini aktarmayı uygun gördük.

Verş rivayeti, Ezrak tarîkinin senedi şu şekildedir:[78]

İsmail b. Nehhas ve İbn Seyfe➞Ezrak➞Verş➞Nâfi‘

Verş rivayeti, İsbehânî tarîkinin senedi şu şekildedir:[79]

Hibetullah b. Ca‘fer ve el-Mütevaî➞İsbehânî➞Verş➞Nâfi‘

Verş hicrî 197 yılında Mısır’da vefat etmiştir.[80]

Günümüzde Verş rivayeti, Kuzey Afrika’nın belirli bölgelerinde okunmaktadır.[81]

1.1.2. Ebû Ca‘fer el-Kârî

Asıl adı, Yezîd b. Ka‘ka’dır. Bir başka rivayete göre isminin Cündeb b. Feyrûz olduğu ya da Feyrûz olduğu da söylenmiştir.[82] Bununla beraber kaynaklarda

[73]İbnü’l-Cezerî, *Ġāyetü’n-nihâye*, 1/447.
[74]Taşköprizâde, *Miftâḥu’s-saʿâde*, 2/25.
[75]Taşköprizâde, *Miftâḥu’s-saʿâde*, 2/25.
[76]Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâʾ*, 2653; Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 153.
[77]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 11.
[78]İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 26.
[79]İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 26.
[80]Dânî, *et-Teysîr*, 86; Zehebî, *Siyeru aʿlâmi’n-nübelâʾ*, 2653.
[81] Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kıraati*, 312; Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 69.

daha çok Yezîd ismiyle zikredilmiş ve doğrusunun bu olduğu belirtilmiştir.[83] Doğum tarihiyle ilgili kaynaklardaherhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Künyesi Ebû Ca'fer olup,[84] Medine kökenli oluşundan dolayı el-Medenî nisbesiyle anılmıştır. Mevlâsı, Abdullâh b. Ayyâş b. Ebî Rebîa el-Kureşî el-Mahzûmî'ye nisbetle el-Mahzumî, kıraatte Medine ehlinin imamı oluşundan dolayı el-Kârî sıfatıyla tanınmıştır.[85] Tâbiîn tabakasından olanEbû Ca'fer'in,[86] Abdullâh b. Ayyâş b. Ebî Rebîa el-Kureşî el-Mahzûmî'nin mevlâsı olduğu rivayet edilmekle birlikte, Hz. Peygamberin hanımlarından Ümmü Seleme'nin mevlası olduğu da zikredilmektedir.[87] Daha küçük bir çocuk iken Ümmü Seleme'ye götürüldüğü ve onun da başını okşayarak kendisi için hayır duada bulunduğu rivayet edilir.[88]

Kurrâ-i aşereden biri olan Ebû Ca'fer, Medine'de insanların imamıydı.[89] Yaşadığı dönem içerisinde Kur'ân tilâvetine yönelmiş ve bu sahada önemli bir otorite haline gelmiştir. Kendisine Kur'ân okumaya ne zaman başladığı sorulduğunda, Muâviye b. Ebî Süfyân'ın hilâfeti döneminde tahsil ettiğini ifade etmiştir.[90] Bu da yaklaşık 661-680 yıllarına[91] tekabül etmektedir. O Harre vakı'asından öncesine kadar Medine'de Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde Kur'ân öğretiyordu.[92] Ebû Ca'fer Ramazan aylarında kurrânın arkasında namaz kılar, tilâvette herhangi bir hata olduğunu fark ettiğinde onları telkin eder ve bunun görevi olduğunu belirtirdi. Yine Kâbe'de Abdullah b. Ömer'e namaz kıldırdığı ve Medine halkına fetva verdiği de zikredilir.[93] Bu rivayetler, onun yalnızca bir kârî değil, aynı zamanda ilmî ve dinî önderlik vasfı taşıyan bir imam olduğunu da göstermektedir.

Ebû Ca'fer'in sâlih, güvenilir[94] ve hayırsever[95] bir kimse olduğu rivayet edilir. Gün içinde Hz. Dâvûd (a.s) orucunu tuttuğu ve bunu nefsini terbiye etmek

---

[82]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 2/333; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/39.
[83]İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 6/274.
[84]Kâdî, *Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 55.
[85]Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/39.
[86]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 2/333.
[87]İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 6/274.
[88]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'i'l-kibâr*, 73; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/39.
[89]Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/39.
[90]Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ'*, 4228.
[91]İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2020), 30/330.
[92]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'i'l-kibâr*, 73; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-İḳrâ'*, 506.
[93]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâ'i'l-kibâr*, 72-74.
[94]İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 6/274-275.

amacıyla gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca gecenin ortasında dört rekâtlık namazını tamamladıktan sonra kendisi ve Müslümanlar için dua ederdi.[96] Rivayetlere göre sünnet konusunda ondan daha bilgili kimsenin bulunmadığı belirtilmektedir.[97]

Ebû Ca'fer'in vefatı konusunda farklı rivayetler bulunmakta olup bu konuda kesin bir görüş birliği mevcut değildir. En yaygın ve kabul gören görüş hicrî 130 yılında Medine'de vefat etitiğidir.[98] Başka rivayetlerde 127, 128, 132 veya 133 yılında vefat ettiği zikredilir. Hüzelî (öl. 465/1073) daha da ileri giderek hicrî 110 yılında vefat ettiğini söylemektedir.[99] Bu bilgileri göz önünde bulundurduğumuzda Hüzelî'nin rivayeti dışında kalan diğer tarihlerin birbirine yakın oluşu dikkate alındığında, Ebû Ca'fer'in hicrî 127 ile133 yılları arasında veya yıllarında vefat etmiş olabileceği kanaati ağır basmaktadır.

1.1.2.1. Hocaları

Kıraat ve hadis ilmi alanında dersler alan Ebû Ca'fer'in, kıraat hocaları arasında Mevlâsı Abdullah b. Ayyaş (öl. 64/683), Abdullah b. Abbas (öl. 68/687) ve Ebû Hûreyre (öl. 58/678) bulunmaktadır. Kıraati onlardan arz yoluyla almıştır.[100] Zeyd b. Sabit'ten de (öl. 45/665) kıraat okuduğu söylensede Zehebî (öl. 748/1347) bunun doğru olmadığını belirtmiştir.[101]

Kıraat senedi şu şekildedir:[102]

Ebû Ca'fer➞Abdullah b. Ayyaş, Abdullah b.Abbas ve Ebû Hureyre➞Übey b. Kâ'b'➞Hz. Peygamber (s.a.v.)

Ebû Ca'fer'in, Ebû Hureyre ve Abdullah b. Abbas'tan kıraat aldığı rivayet edilmekle birlikte, hadis nakletme bakımından sınırlı sayıda rivayette bulunduğu

---

[95]Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, 4228.
[96]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye,* 2/334; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/40.
[97]İbnü'l-Cezerî,*Ġāyetü'n-nihâye*, 2/333.
[98]Tayyar Altıkulaç, "Ebû Ca'fer el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1994), 10/116.
[99] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân,* 6/275; Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾi'l-kibâr,* 76; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye,* 2/334; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/40.
[100]İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 6/274; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/39.
[101]Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾi'l-kibâr*, 72.
[102]Kâdî, *Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 55.

zikredilmektedir. Hadis rivayet ettiği diğer hocaları arasında Abdullah b. Ömer (öl. 73/693) ve Mervân b. Hakem'de (öl. 96/715) yer almaktadır.[103]

1.1.2.2. Öğrencileri

Ebû Ca'fer'den hem kıraat hemde hadis rivayetinde bulunan öğrencileri olmuştur. Ebû Ca'fer'den kıraati arzen alanlar arasında iki oğlu İsmâil (öl. ?) ile Ya'kub (öl. ?) ve kızı Meymune (öl. ?) vardır. Ailesi dışında ondan kıraat alanlar ise Nâfi' b. Abdurrahman, Süleyman b. Cemmâz, İsâ b. Verdân, Ebû Amr b. Alâ' (öl. 154/770) ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (öl. 182/798) bulunmaktadır.[104]

Hadis rivayetinde bulunan öğrencileri arasında Mâlik b. Enes, Abdülazîz ed-Derâverdî (öl. 187/803) ve Abdülazîz b. Ebû Hâzim (öl. 184/800) vardır.[105]

Kıraat ilmini öğretmedeki metodu her öğrenciye onar âyet şeklinde okutmaktı.[106]

Nâfi' ve Ebû Amr, Ebû Ca'fer dışında başka hocalardan da kıraatler alarak kendi kıraatlerini oluştururken; İsa b. Verdân ve Süleyman b. Cemmâz Ebû Ca'fer'den aldıkları kıraatleri nakletmişlerdir. Böylelikle Ebû Ca'fer'in kıraatlerinin bize intikalinde zikrettiğimiz iki râvinin rolü büyüktür. Bu iki râviyi aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

İbn Verdân

İsâ b. Verdân, Medine asıllı olup kaynaklarda doğum tarihine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Künyesi Ebû'l-Hâris, lakabı ise Hazzâ'dır.[107] Kendisi imam, usta bir kârî, sağlam ve güvenilir bir râvidir.[108] Nâfi''nin eski arkadaşlarından olan İsâ b. Verdân,[109] kıraati arz yolu ile Ebû Ca'fer ve Şeybe b. Nisâh'tan almış; daha sonra da arz yolu ile Nâfi''den almıştır.[110]

---

[103] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 6/274; Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾi'l-kibâr*, 72; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-saʿâde*, 2/39.
[104] İbnü'l-Cezerî,*Ġāyetü'n-nihâye*, 2/333; Taşköprizâde, *Miftâḥu's-Saʿâde*, 2/39.
[105] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*, 4228.
[106] İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye,* 1/543.
[107] Kâdî, *Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 56.
[108] İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye,* 1/543.
[109] Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-ḳıraʾâti'l-ʿaşr,* ed. Zekeriya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016), 1/143.
[110] Zehebî, *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾi'l-kibâr,* 111; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 2/543; Kâdî, *Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 57.

Ondan kıraat alanlar İsmâil b. Ca‘fer (öl.180/796), Kâlûn ve Muhammed b. Amr’dır (öl. ?).[111] Dâni’nin rivayet ettiğine göre İsâ b. Verdân, Nâfi‘’nin eski arkadaşlarındandı ve onunla aynı rivayet zincirini paylaşmıştı. İsâ b. Verdân’ın kıraat öğretme metodu, hocaları Ebû Ca‘fer ve Şeybe gibi öğrencilerine onar âyet okutmaktı.[112]

İbn Verdân’ın önde gelen tarîkleri Fadl b. Şâzan (öl. 290/902) ve Hibetûllâh b. Ca‘fer’dir (öl. 350/961).[113] İbn Verdân’ınrivayetini nakletmede tarîklerin rolü büyüktür. Bu nedenle aşağıda senetlerini aktarmayı uygun gördük.

İbn Verdân rivayeti, Fadl b. Şâzan tarîkinin senedi şu şekildedir:[114]

İbn Şebîb ve İbn Harûn➞Fadl b. Şazan➞İbn Verdân➞Ebû Ca‘fer

İbn Verdân rivayeti, Hibetûllâh b. Ca‘fer tarîkinin senedi şu şekildedir:[115]

Hanbelî ve Hammâmî➞Hibetûllâh b. Ca‘fer➞İbn Verdân➞Ebû Ca‘fer

İbn Verdân hicrî 160 yılı civarında vefat etmiştir.[116]

İbn Cemmâz

Asıl adı Süleymân b. Muhammed b. Müslim b. Cemmâz’dır. Medineli olduğu halde kaynaklarda doğduğu yıla dair harhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Künyesi er-Rabi‘dir.[117] Zapt sahibi büyük kurrâlardandır. Kıraati arz yoluyla Ebû Ca‘fer ve Şeybe b. Nisâh’tan almış; daha sonra da arz yoluyla Nâfi‘’den almıştır.[118]

Ondan arz yolu ile kıraat alanlar İsmâil b. Ca‘fer ve Kuteybe b.Mihrân’dır. İbn Cemmâz’ın önde gelen tarîkleri Ebû Eyyüb el-Hâşimî (öl. 219/834) ve ed-

[111]Zehebî, *Maʿrifetü’l-ḳurrâʾi’l-kibâr*, 111; Kâdî, *Târihu’l-kurrâi’l-’aşer*, 57.
[112]İbnü’l-Cezerî,*Ġāyetü’n-nihâye*, 2/543.
[113]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer,* 13.
[114]İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 30.
[115]İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 30-31.
[116]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/143.
[117]Kâdî, *Târihu’l-kurrâi’l-’aşer,* 57.
[118]Kâdî, *Târihu’l-kurrâi’l-’aşer*, 57.

Dûri'dir (öl. 246/860).[119] İbn Cemmâz'ın rivayetini nakletmede tarîklerin rolü büyüktür. Bu nedenle aşağıda senetlerini aktarmayı uygun gördük.

İbn Cemmâz rivayeti, Ebû Eyyüb el-Hâşimî tarîkinin senedi şu şekildedir:[120]

İbn Razîn ve Ezrak el-Cemâl➞Ebû Eyyüb el-Hâşimî➞İbn Cemmâz➞Ebû Ca'fer

İbn Cemmâz, rivayeti Ebû Ömer ed-Dûrî tarîkinin senedi şu şekildedir:[121]

İbn Neffâh ve İbn Nehşel➞ed-Dûrî➞İbn Cemmâz➞Ebû Ca'fer

İbn Cemmâz hicrî 170 yılından sonra vefat etmiştir.[122]

1.2. Nâfi' Kıraati ile Ebû Ca'fer Kıraati Arasındaki Usûlî Benzerlikler ve Farklılıklar

1.2.1. Usûl'un Tanımı

Usûl kavramı "asl" kelimesinin çoğulu olup sözlükte "bir şeyin kökü"[123] anlamında kullanılmaktadır. Kıraat ilminde ise "kârinin veya râvinin uyguladığı düzenli genel kurallardan ibaret olan asıllar"[124] olarak tarif edilir. Bu kısımda; med, sıla, imâle, taklîl, teshîl, ibdâl, nakl, iskân, hazif, işmam, terkik, tağliz vb. farklılıklar yer alır. Bu farklılıklar, Kur'ân lafızlarının telaffuz boyutuyla iligilidirler ve her kurrâ kendi kıraatine göre bu hükümleri Kur'ân'da geçen her yerde aynı uyguladığı için usûl terimiyle adlandırılmıştır.[125] Her kurrânın veya râvinin uygulamış olduğu bu kurallar bazı durumlarda birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar Kur'ân-ı Kerîm'in yaklaşık yüzde seksenlik bir bölümünü oluşturmalarına karşın anlama etkileri yoktur, sadece lafızda etkili olmaktadırlar.[126] Her kıraat imamının bazende

[119]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 13.
[120]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 31.
[121]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 31.
[122]İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye*, 2/285; Kâdî, *Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 57.
[123]Fîrûzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, 59.
[124]Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 46.
[125]Abdulhekim Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 24.
[126]Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 469.

râvi veya tarîklerin kendilerine özgü usûlî özellikleri vardır. Bunlar bazen aynı olurken bazende farklılıklar arz etmektedir.

1.2.2. Usûl Mukayesesi

Bu başlık altında, iki kıraate ilişkin usûl farklılıkları ele alınacaktır. Bu farklılıklar ele alınırken, her bir kıraat imamının ve iki râvisinin kıraat vecihlerini aktaran yaklaşım olarak ifade edilen aşere tarîki[127] esas alınarak ilerlenecektir. Bununla birlikte yeri geldikçe, kıraat imamının yanı sıra her bir râvisine ait ikişer tarîk eklenerek kıraat vecihlerini aktaran yaklaşım olarak bilinen takrîb tarîkinede[128] yer verilecektir. Bu çalışmada, kıraat usûlleri belirtilen metodolojik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınacak; kıraat imamları, râvîleri ve onlara bağlı tarîkler arasındaki benzerlik ve farklılıklar, sistematik ve karşılaştırmalı bir analiz yöntemiyle incelenecektir. Bu doğrultuda, her iki metodun kendine özgü yapıları dikkate alınarak kıraat rivayetleri arasındaki ilişkiler detaylı bir biçimde ortaya konulacaktır.

1.2.2.1. İstiâze ve Besmele

İstiâze, lafız ve uygulama şekli olmak üzere iki yönüyle ele alınmıştır. İstiâzenin lafzı hususunda kurrâ arasında ittifak mevcutken,[129] uygulama şekli hususunda görüş ayrılıkları söz konusu olmuştur. Kur'ân okumaya başlarken sûre başında veyasûrenin herhangi bir âyetine başlandığı zaman Nâfi' kıraatinde istiâze Kur'ân'ın tamamında gizli olarak okunurken,[130] Ebû Ca'fer kıraatindeise sesli olarak okunmuştur.[131] Her iki kıraat için genel durum böyle olmakla beraber, on kârînin

---

[127] Yaşar Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1089; Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, ed. Mehmet Çaba (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021), 81.

[128] Necati Tetik, *Başlangıçtan IV. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'lîmi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1981), 92; Yavuz Fırat, "Kırâat İlmi ve Tarîkler", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Şubat 2011), 44; Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", 1103.

[129] Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr fî ḳırâ'âti'l-e'immeti'l-'aşere* (Ürdün: Dâru'l-Furkan li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2000), 183; Kâdî, *el-Budurü'z-zahire*, 12.

[130] Dânî, *et-Teysîr*, 125-126; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 183; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/198; Hâmid b.el Hâc Abdü'l-Fettah Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Atilla Akdemir (İstanbul, 1999), 20; Mehmet Emin Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân fî izâḥi zübdeti'l-irfân* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.), 121.

[131] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/198; Kâdî, *el-Budurü'z-zahire*, 12; Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 20; Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 121.

tamamının İstiâzeyi gizli okuduğu durumlar mevcuttur. Bunlar aşağıda dört madde halinde verilecektir:

a) Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan kişi, ister tek başına olsun isterse bir topluluk içinde bulunsun, kıraati sessiz gerçekleştiriyorsa, istiâzeyi gizli olarak okur.

b) Kur'ân tilavetinde bulunan kişi yalnız ise, istiâzeyi sesli veya sessiz bir şekilde okuyabilir.

c) Kur'ân okuyan kişi namazda ise, ister namaz gizli olsun ister açıktan olsun fark etmeksizin istiâze gizli okunur.

d) Kur'ân okuyan kişi, Kur'ân tilavetiyle meşgul olan bir topluluğun içerisinde yer alıyorsa ve yeni bir kıraate başlamıyorsa, yine burada istîaze gizli okunur.

Yukarıda zikredilen dört yer dışında istiâzeyi sesli olarak okumak müstehaptır.[132]

Sûre Başlangıcında İstiâze ve Besmele vecihleri

İstiâzede vakıf yapmak (durmak) veya besmeleye vasletmek (bağlamak) konusunda Tevbe sûresi hariç iki kıraat için dört vecih caizdir. Bu vecihler şunlardır:[133]

Kat-ı küll: İstiâze, besmele ve sûrede ayrı ayrı vakıf yaparak okumayı ifade eder.

Kat-ı evvel vasl-ı sânî: İstiâzeyi okuyup vakfetmek akabinde besmeleyide sûrenin başına vaslederek okumayı ifade eder.

Vasl-ı evvel kat-ı sânî: İstiâzeyi besmeleye vasletmek akabinde besmelede vakıf yaparak okumayı ifade eder.

Vasl-ı küll: İstiâzeyi besmeleye vasletmek akabinde besmeleyide sûrenin başına vaslederek okumayı ifade eder.

---

[132]Kâdî, *el-Budurü'z-zahire*, 12.

[133]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/202; Kâdî, *el-Budurü'z-zahire*, 13; Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 23; Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 122-124; Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 179.

Tevbe sûresinin başındaiki kıraat içinde iki vecih ile okumak caizdir. Bu vecihler şunlardır:[134]

Kat‘ bilâ besmele: İstiâze üzerinde vakıf yapmak, besmele çekmeksizin Tevbe sûresinin başını okumayı ifade eder.

Vasl bilâ besmele: İstiâzeyi sûrenin başına vasletmek, besmele çekmeksizin Tevbe sûresinin başını okumayı ifade eder.

İki Sûre Arasında Besmele Vecihleri

İki sûre arasındaki besmeleler konusunda kıraat imamları arasında ihtilaf söz konusudur. Bu durumda kıraat imamlarını üç grup halinde incelemek mümkündür. İki sûre arasında besmeleyi tek vecih olarak okuyanlar, iki sûre arasını besmelesiz okuyanlar ve son olarak vasıl, sekte ve besmele şeklinde üç vecih halinde okuyanlar olarak ayrılabilir.[135]

Nâfi‘ kıraatinin Kâlûn rivayetinde, Verş’in İsbehânî tarîkiyle gelen rivayetinde ve Ebû Ca‘fer kıraatinde Enfâl sûresi ve Tevbe sûresi arası hariç bütün sûreler arasında besmele üç vecihle okunur.[136] Vecihleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kat-ı küll: Önceki sûrenin sonunda vakıf yapmak, sonraki sûreye besmeleyle başlayarak okumayı ifade eder.

Kat-ı evvel vasl-ı sânî: Önceki sûrenin sonunda vakıf yapmak, besmeleyi sonraki sûreye vaslederek okumayı ifade eder.

Vasl-ı küll: Önceki sûrenin sonunu besmeleye vasletmek, besmeleyide sonraki sûreye vaslederek okumayı ifade eder.

Verş’in Ezrak tarîkiyle gelen rivayetine göre Enfâl sûresi ve Tevbe sûresi arası hariç, bütün sûreler arasında besmele ile okunmakla beraber iki vecih daha da

[134]Kâdî, *el-Budurü’z-zahire*, 12.
[135]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/204; Kâdî, *el-Budurü’z-zahire*, 14.
[136] İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-Teysîr*, 184; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/204; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 160-161; Kâdî, *el-Budurü’z-zahire*, 15-16.

tercih edilmiştir. Bu vecihler; vasıl ve sektedir.[137] Yukarıda verilen üç besmele vechi dışında geriye kalan diğer iki vechin açıklaması aşağıda verilmiştir:[138]

Vasl bilâ besmele: Önceki sûrenin son âyetini okuyup vakıf yapmadan ve besmele çekmeden, sonraki sûrenin ilk âyetine vasletmeyi ifade eder.

Sekt bilâ besmele: Önceki sûrenin son âyetinde sekte yaparak, besmele okunmadan sonraki sûrenin ilk âyetiyle başlamayı ifade eder.

Enfâl ve Tevbe sûreleri arasında iki kıraat için üç vecih söz konusudur. Bu vecihler şunlardır:[139]

Vakf bilâ besmele: Enfâl sûresinin son âyetini bitirdikten sonra vakıf yapmak, akabinde besmele çekmeden Tevbe sûresini okumaya başlamayı ifade eder.

Sekt bilâ besmele: Enfâl sûresinin son âyetini bitirdikten sonra sekte yapmak, akabinde besmele çekmeden Tevbe sûresini okumaya başlamayı ifade eder.

Vasl bilâ besmele: Enfâl sûresinin son âyetini vaslederek besmele çekmeksizin Tevbe sûresinin ilk âyetini okumaya başlamayı ifade eder.

1.2.2.2. İdğâm ve İzhâr

İdğâm "ikinci harf şeddeliymiş gibi iki harfi tek bir harf olarak telaffuz etmektir. Yani birinci harfi ikinci harfe katarak okumaktır."[140] İzhâr ise "İki harften her birini sûretleri üzere telaffuz etmek, yapılarına göre sıfatlarını tam olarak vermek"[141] anlamında kullanılmıştır. Bu durumda kâriler tarafından idğâm ve izhâr harfleri farklılık arz etmektedir. Biz bu farklılıkları aşağıda maddeler halinde aktarmaya çalışacağız.

[137] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 1/204;İbnü'l-Cezerî, *Takribü'n-Neşr,* 33; Kâdî, *el-Budurü'z-zahire,* 14; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer,* 160; Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 23.
[138] Kâdî, *el-Budurü'z-zahire,* 14; Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 23.
[139] Kâdî, *el-Budurü'z-zahire*, 16.
[140] Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 37.
[141] Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 47.

a) Sakin bâ harfinden sonra mîm harfi gelirse örneğinde olduğu ارْكَبْ مَعَنَا[142] gibi, Kâlûn rivayetinde iki vecihle yani idğâm ve izhâr ile okunurken, Verş rivayetinde ve Ebû Ca'fer kıraatinde ise izhâr ile okunur.[143]

b) قَدْ'deki dâl harfi belli harflerle idğâm olunur. Verş rivayetinde ise iki harfle idğâm edilmiştir. Dâl harfinden sonra zâ harfi gelirse فَقَدْ ظَلَم şeklinde veya dâd harfi gelirse فَقَدْ ضَلَّ örneğinde olduğu gibi idğâm ile okunur. Kâlûn rivayetinde ve Ebû Ca'fer kıraatinde ise izhâr ile okunur.[144]

c) Sakin zâl harfinden sonra tâ harfi gelirse اَخَذْتَ örneğinde olduğu gibi, Nâfi' kıraatinde ve Ebû Ca'fer kıraatinde idğâm ile okunur.[145]

d) Ta-i te'nisten sonra zâ harfi gelirse كَانَتْ ظَالِمَة örneğinde olduğu gibi, Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde idğâm ile okunurken, İsbehânî tarîkinde ve Kâlûn rivayetine göre izhâr ile okunur. Aynı şekilde Ebû Ca'fer kıraatinde de izhâr ile okunur.[146]

e) Yasin sûresinin ilk âyetindeki huruf-u mukattaanın sonundaki sakin nûn harfi, kendisinden sonra gelen vâv harfine يٰسٓ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيم örneğinde olduğu gibi, Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde idğâm ile okunurken, İsbehânî tarîki ile Kâlûn rivayetinde ve Ebû Ca'fer kıraatinde izhâr ile okunur. [147]

f) Kalem sûresinin ilk âyetindeki huruf-u mukattaanın sonundaki sakin nûn harfi kendisinden sonra gelen vâv harfi نٓ وَالْقَلَم örneğinde olduğu gibi, Verş

---

[142]el-Hûd, 11/42.
[143]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/10;Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 42-43; Ahmed Halid Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat* (Umman: Dâru Ammar, 2001), 141.
[144]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/5;Dimyâtî,*İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer* 41; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l-kıraat,* 142; Kâdî,*Târihu'l-kurrâi'l-'aşer,* 20.
[145]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 112;Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer,* 44.
[146]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/5; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 41.
[147]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/14-15; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer,* 45; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- Kıraat*, 142.

rivayetinin Ezrak tarîkinde idğâm ile okunurken, İsbehânî tarîki ile Kâlûn rivayetinde ve Ebû Ca‘fer kıraatinde izhâr ile okunur.[148]

1.2.2.3. Nûn'u sakin ve tenvin ile ilgili hükümler

İhfâ

İdğâm ve izhâr arası bir okuyuştur. Tenvin veya sakin nûndan sonra ihfâ harflerinden biri gelirse ihfâ ile okunur. Bilinen on beş harfe ek olarak Ebû Ca‘fer kıraatinde izhâr harflerinden olan ğayn (غ) ve hâ (خ) harflerinden biri gelirse يَكُنْ غَنِيًا örneğinde olduğu gibi ihfâ ile okunur. Nâfi‘ kıraatinde ise bu harfler izhâr ile okunur.[149]

1.2.2.4. Hâü'l-Kinâye

"Müfred müzekker ğaib zamir için kullanılan isimdir."[150] Hâü'l-kinâye bir diğer adıyla zamir kıraatlere göre değişilik arz etmektedir.[151]Bu durumda Hâü'l-kinâyenin gerçekleşebilmesi için öncesinin veya sonrasının harekeli veya sakin olması şartlarına ihtiyaç duyar.[152] Böylelikle bu şartlar çerçevesinde Hâü'l-kinâye dört şekilde ortaya çıkar.[153]

1. İki harekeli harf arasında olması

2. İki sakin harf arasında olması

3. Hâü'l-kinâye'den önceki harfin harekeli; sonraki harfin sakin olması

4. Hâü'l-kinâye'den önceki harfin sakin; sonraki harfin harekeli olması

Nâfi‘ kıraati ile Ebû Ca‘fer kıraatinde Hâü'l-kinâye'nin nasıl okunduğuna geçmeden önce konuyla alakalı birkaç kavram olduğunu tespit ettik. Bunları açıkladıktan sonra konunun daha iyi anlaşılacağının kanaatindeyiz. Tanımlarına yer vereceğimiz bu kavramların birkaç manası vardır. Biz konumuzun dışına çıkmamamak amacıyla yalnızca konumuzla ilgili tanımlara yer vereceğiz.

---

[148]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/15.Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*,45; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l-kıraat*, 142.
[149]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-Neşr*, 85-86; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*,46.
[150]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 222.
[151]Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (İstanbul: Emin Yayınları, 2016), 195.
[152]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-Neşr*, 47.
[153]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*,49.

Sıla: Hâü'l-kinâye ile ilgili tanım şu şekildedir: **"**Müfred müzekker gâib zamiri harekesine uygun lâfzî bir harfi med ile uzatarak (sıla) telaffuz etmeyi bildiren bir kavramdır."[154]

İşbâ': Hâü'l-kinâye ile ilgili tanım şu şekildedir: "Kinaye hâ'sını (zamir) vâv ve yâ harfleri ile uzatmaktır."[155] (Haü'l-kinaye konusunda bu kavram sıla ile aynı anlamı ifade etmektedir.)

İskân: "Harfi üç hareke ve harekenin bir kısmı sayılan harekecikten soyutlamaktır."[156]

İhtilâs: Hâü'l-kinâyeile ilgili tanım şu şekildedir: "Kinâye hâ'sı denilen müfred gâib zamirini sılasız/uzatmasız olarak hareke ile okumaktır."[157]

İhtilâs, İşbâ' ve iskân ile Okunan Hâü'l-Kinâyeler

- يُؤَدِهِ اِلَيْكَ،[158]وَنُؤْتِهِ مِنْهَا،[159]نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ[160]

Yukarıda geçen haü'l-kinayelerde Nâfi' kıraatinde rivayetler arasında farklılık söz konusudur. Kâlûn rivayetinde ihtilâs ile okunurken, Verş rivayetinde işbâ' ile okunmaktadır. Ebû Ca'fer kıraatinde ise iki vecih söz konusudur. Bu vecihler; ihtilâs ve iskân'dır.[161]

- يَرْضَهُ لَكُمْ[162]

Yukarıda geçen haü'l-kinaye, Nâfi' kıraatinde ihtilâs ile okunmuştur. Ebû Ca'fer kıraatinin İbn Verdân rivayetinde işbâ' ve ihtilâs ile okunurken, İbn Cemmâz rivayetinde ise iskân ve ihtilâs ile okunmaktadır.[163]

---

[154]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 143.
[155]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 42.
[156]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 41.
[157]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 22.
[158]Âl-i İmrân 3/75.
[159]Âl-i İmrân 3/145; eş-Şûrâ 42/201.
[160]en-Nisâ 4/115.
[161]İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 48-49; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 50-53.
[162]ez-Zümer 39/7.
[163]İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr*, 48;Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 52.

- فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ[164]

Yukarıda geçen hâü'l-kinaye Kâlûn rivayetinde ihtilas ile okunurken, Verş rivayetinde işbâ' ile okunur. EbûCa'fer kıraatinde ise iki vecihle okunur. Bunlar; iskân ve ihtilâstır.[165]

- وَ يَتَّقْهِ[166]

Yukarıda geçen hâü'l-kinaye Kâlûn rivayetinde ihtilâs ile okunurken, Verş rivayetinde işbâ' ile okunmaktadır. İbn Verdân rivayetinde iskân ile okunurken, İbn Cemmâz rivayetinde ihtilâs ile okunmaktadır.[167]

İşbâ'(Sıla) ve İhtilâs (Sılasız) ile Okunan Hâü'l-Kinâyeler

- تُرْزَقَانِهِ[168]

Yukarıda geçen hâü'l-kinaye Kâlûn rivayetinde ihtilâs ile okunurken, Verş rivayetinde işbâ' ile okunumaktadır. İbn Verdân rivayetinde ihtilâs ve işbâ' ile okunurken, İbn Cemmâz rivayetinde işbâ' ile okunmaktadır.[169]

- يَؤْتِهِ مُؤْمِنًا[170]

Yukarıdaki haü'l-kinaye Verş rivayetinde sıla ile okunurken, Kâlûn rivayetinde sılasız okunmaktadır. İbn Verdân rivayetinde sılasız okunurken, İbn Cemmâz rivayetinde sıla ile okunmaktadır.[171]

- أَرْجِهْ وَ أَخَاهُ[172]

[164]en-Neml 27/28.
[165]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 51.
[166]en-Nûr 24/52.
[167]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 51.
[168]Yusuf 12/37.
[169]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 53.
[170]et-Tâhâ 20/75.
[171]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 50.
[172]el-A'râf 7/111.

Yukarıdaki haü'l-kinaye Verş rivayetinde kesreli ve sıla ile okunurken, Kâlûn rivayetinde kesreli ve sılasız okunmaktadır. İbn Verdân rivayetinde iki vecihle yani sılalı ve sılasız okunurken, İbn Cemmâz rivayetinde sıla ile okunur.[173]

1.2.2.5. Medler

Med kelimesinin sözlük anlamı "uzatmak"[174] iken; bir tecvid terimi olarak ise lin veya med harflerinden sonra sesi uzatmak olarak tarif edilir.[175] Med olabilmesinin şartı üç med harflerinden birisinin gelmesidir. Elif sâkin kendinden önce fetha olmalıdır, vâv sâkin kendinden önce ötre olmalıdır ve yâ sâkin kendinden önce kesre olmalıdır ki uzatılma gerçekleşebilsin.[176]

Medler iki kısımda incelenir; aslî medler ve ferî medler. Aslî med; "med harfiyle kaîm olup başka bir sebebe (sebeb-i medde) dayanmayan medde denir. Bu meddin uzatılması bir elif miktarı kadardır."[177] Med çeşitlerinden birincisi olan med harflerinin zatı ile kâim olan medd-i tabîî[178] bu kısımdadır.

Ferî med ise "aslî med üzerine ziyâdeyi gerektiren bir sebep dolayısıyla meydana gelen medde denir."[179] Medd-i tabîî dışında kalan diğer beş med; muttasıl, munfasıl, lâzım, ârız ve lin bu kısımda incelenir.

Yukarıda medlerin taksimi verilmiştir. Aslî med olarak geçen medd-i tabîî kurrâ tarafından herhangi bir ihtilafa neden olmazken; Genel anlamda kurrâ, ferî medlerden olanmedd-i muttasıl ve medd-i munfasılın uzatılma miktarlarında ihtilafa düşmüşlerdir.[180] Bizde ferî medlerin tanımlarını verdikten sonra iki kıraat arasındaki farklılıkları ele alacağız.

Aslî med üzerine yapılan ilaveler konusunda kâriler arasında ihtilaf söz konusudur. Aslî med üzerine yapılan miktarı ifade etmek için "mertebe" terimi kullanılır. Mertebe bir kıraat terimi olarak medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda

---

[173]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 52.
[174]Fîrûzâbâdî, *el-el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, 1516.
[175]Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 201.
[176]Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekki, *el-Keşf'an vücûhi'l-kıraati's-seb' ve 'ilelihâ ve hucecihâ* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1984), 1/45; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 50; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 53.
[177]Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 205.
[178]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 53.
[179]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 53; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 205.
[180]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-Neşr*, 51.

kârîve râvilerin med miktarlarını ifade etmek için kullanılır. Aslî med üzerine ziyadeyi ifade etmek için mertebeteyn ve meratib-i erbaa kavramları kullanılmıştır.[181]

Merâtibi'l-Erbaa tevassut'tan önce ve sonra birer ara mertebe daha ilâve edilerek kasrın üzerine dört mertebe öngörülmesiyle ifade edilen kavramdır.[182] Bu mertebelerden birincisi iki elif miktarını ifade eden Fuveyka'l-kasrdır. İkincisi üç elif mikdarını ifade eden tevassut, üçüncüsü dört elif miktarını ifade eden fuveyka't-tevassut ve dördüncüsü beş elif mikdarını ifade eden tûl'dur.[183]

Mertebeyn kavramıyla aslî med ölçüsü olan kasrın üzerine iki mertebe öngörülmesiyle ifade edilir.[184] Bu mertebelerden birincisi üç elif miktarı uzatılmak şartıyla tevassût iken; ikinci mertebe ise beş elif miktarı uzatılmak şartıyla okunan tul'dur.[185] Biz aşağıda iki kıraat arası med ölçülerini verirken mertebeyni esas alaraktan vereceğiz.

Medd-i Muttasıl: Med harfinden sonra sebeb-i med olan hemze geldiğinde ve aynı kelimede olduğunda medd-i muttasıl olur.[186] Nâfi' kıraatinin iki rivayetinde zikredilen meddin miktarı farklıdır. Kâlûn rivayetinde ve Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde tevassût ile okunurken, Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde ise tûl ile okunmaktadır. Ebû Ca'fer kıraatinde ise tevassût ile okunur.[187]

Medd-i Munfasıl: Birinci kelimenin sonunda harfi med olursa akabinde ikinci kelimenin başında sebeb-i medden hemze gelirse meddi munfasıl olur. Yani med harfi ve hemze ayrı kelimede gelmelidir.[188]Kâlûn rivayetinde ve Verş rivayetinin

---

[181] Osman İyişenyürek, *İstanbul ve Mısır Tarîklerinde Kıraat Usül Konularının Karşılaştırılması* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 93; Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 193.

[182] İyişenyürek, *İstanbul ve Mısır Tarîklerinde Kıraat Usül Konularının Karşılaştırılması*, 93.

[183] İyişenyürek, *İstanbul ve Mısır Tarîklerinde Kıraat Usül Konularının Karşılaştırılması*, 94; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 203; Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 193-194.

[184] İyişenyürek, *İstanbul ve Mısır Tarîklerinde Kıraat Usül Konularının Karşılaştırılması*, 93.

[185] İyişenyürek, *İstanbul ve Mısır Tarîklerinde Kıraat Usül Konularının Karşılaştırılması*, 94; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 202; Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 194.

[186] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/246; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 53; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 209.

[187] İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-Neşr*, 51; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 54; Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 126.

[188] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/246; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 54.

İsbehânî tarîkinde iki vecihle yani kasr ve tevassût ile okunurken, Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde tûl ile okunmuştur. Ebû Ca‘fer kıraatinde kasr ile okunur.[189]

Medd-i Lâzım: “Harf-i medden birisi ile sebeb-i med olan sükûn-i lazım, bir kelimede yan yana bulunurlarsa medd-i lazım olur.”[190] Durulduğunda ve geçildiğinde herhangi bir değişiklik meydana gelmeyen sükûna, lazımi sükûn denir.[191] Bütün kârîler gibi Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer’de Medd-i Lâzım’ı işba‘ ile okumuştur.[192]

Medd-i Ârız: “Harf-i medden sonra, sebeb-i med olan sükûn-ı ârız, bir kelimede yan yana bulunursa, medd-i ârız olur. Sükûn-ı ârız, bir kelimenin son harfinin üzerinde vakfedince ortaya çıkan, vasledince ortadan kalkan sükûndur.”[193] Yani geçildiği durumda değişiklik meydana getiren sükûndur.[194] Medd-i Ârız’ı; bütün kâriler gibi İmâm Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer’de tûl, tevassût ve kasr ile yani üç vecihle okumayı caiz görmüşlerdir.[195]

Medd-i Lin: “Önceleri meftuh/üstün olan ve kendileri sâkin bulunan vâv ve yâ harflerinde meydana gelen meddir.”[196] Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde istisnalar olmakla beraber lin harflerinden sonra aynı kelimede hemze gelirse iki vecihle okunur. Bunlar; Tûl ve tevassûttur.[197]

Medd-i Bedel: “Bir kelimenin hemzenin med harfinden önce gelmesi halinde olan meddir. Yani bir kelimedeki hemzenin yerine ondan bedel elif, vâv ve yâ’nın getirilmesidir. Yani hemzenin, öncesindeki harekenin cinsinden med harfine dönüştürülmesidir.” [198] Kâlûn ve Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde kasr ile okunurken, Ezrak tarîkinde üç vecihle okunmuştur. Bunlar; tûl, tevassût ve kasrdır. Ebû Ca’fer kıraatinde ise kasr ile okunur.[199]

---

[189]İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 51; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 54-55; Molla Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 126.
[190]Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 215.
[191]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 49.
[192]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 58; Molla Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 126-127.
[193]Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, 219.
[194]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 50.
[195]İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 52; Molla Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 127.
[196]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 198.
[197]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/270; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 60.
[198]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 191.
[199]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 55.

1.2.2.6. Cem‘î Mîmi

Kıraat ilminde cemî müzekker gaib ve muhatab mîmlerin vasıl halindeyken uzatılıp uzatılmaması kârîler tarafından ihtilafa neden olan konular arasındadır. Cem‘î mîmin uzatılması sıla kavramıyla ifade edilir. Sıla; “cem‘î mîm’in harekesine uygun bir harfi med ile uzatarak telaffuz etmeyi ifade eder. Bu mîm harfi damme ile uzatılır.”[200]

Nâfi‘ kıraatinin Kâlûn rivayetinde cem‘i mîm’i iki vecihle okunur. Birinci vecih; sıla ile عَلَيْهِمُو şeklinde yani uzatılarak okunurken, ikinci vecih ise sılasız عَلَيْهِمْ yani uzatılmadan okunmaktadır.[201]Verş rivayetinde ise cem‘i mîminden sonra kat‘ı hemzesi gelirse عَلَيْهِمُو ءَأَنْتُمْ şeklinde sıla ile okunur. Yani medd-i Munfasıl hükmünde olur.[202]Ebû Ca‘fer kıraatinde cem‘î mîm’i sıla ile (uzatılarak) okunur.[203]

1.2.2.7. Hemze ile ilgili Hükümler

Bu başlık altında hemzenin okunuşu ile ilgili bilgiler verilirken üç kısım halinde aktarılacaktır. Birinci kısımda bir kelimede iki tane hemze bulunması durumunda okunacak vecihler, ikinci kısımda iki kelimede iki hemzenin bulunması durumunda gerçekleşen vecihler ve son olarak üçüncü kısımda ise bir kelimede bir hemzenin bulunması durumunda gerçekleşen vecihler ele alınacaktır. Bu taksime geçmeden evvel hemze ile ilgili birkaç kavramın tanımını vererek konuyu daha anlaşılır kılacağı düşüncesindeyiz.

İbdâl: Sözlükte “bir şeyi başka bir şeyin yerine koymak, değiştirmek”[204] anlamında kullanılır. Kıraat terimi olarak ibdâl, hemze harfini hemzeden herhangi bir eser kalmayacak bir şekilde med harfine dönüştürmektir. Eğer hemzeden önceki harfin harekesi fetha olursa elif, damme olursa vâv, kesre olursa yâ harfine ibdâl edilerek kendinden önceki harfin harekesine uygunluğu sağlanır.[205]

---

[200]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 143.
[201]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-kırâʾât*, 108; Ahmed Halid Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi’l-kıraat* (Umman: Daru Ammar, 2001), 139; Kâdî, *Târihu’l-kurrâi’l-’aşer*, 15.
[202]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-kırâʾât*, 109; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi’l-kıraat*, 141.
[203]Pâluvî, *Zübdetü’l-‘irfân*, 25; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi’l-kıraat*, 157.
[204]Fîrûzâbâdî, *el-Ḳāmûsü’l-muḥîṭ*, 104.
[205]Abdulhekim Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 234-235.

İdhâl: Sözlükte "eklemek" anlamına gelmektedir.[206] Kıraat terimi olarakta "yan yana gelen iki hemzenin arasını ayıranlar için hemzelerin arasına giren elif için kullanılır."[207]

İskât: Sözlükte "düşürmek, devirmek, koparmak, atmak"[208] gibi anlamlara gelir. Hazf ile eş anlamlı olan iskât, kıraat terimi olarak ise "bazı kelimelerden bir harfin atılması, yan yana olan iki hemzeden birini kendisinden herhangi bir şekil kalmayacak şekilde harekesi ile birlikte yok etmeyi ifade eder."[209]

Nakl: Sözlükte "nakletmek, dönüştürmek" [210] gibi anlamlarda kullanılır. Kıraat terimi olarak ise "Harekeli olan hemzenin harekesini kendinden önceki sakin harfe nakledip hemzeninde hazfedilmesi" olarak tarif edilir.[211]

Teshîl: Sözlükte "kolaylaştırmak" anlamında kullanılır.[212] Kıraat ilminde "hemze harfi ile kendi harekesinden olan harfin mahrecinin sesi arasında bir ses ile okumak" anlamına gelmektedir.[213] Bu durumda, fethalı bir hemze gerçek hemze ile elif arasında bir okuyuşla okunur. Dammeli bir hemze, gerçek hemze ile med harflerinden olan vâv arasında bir okuyuşla okunur. Kesreli bir hemze ise gerçek hemze ile med harflerinden olan yâ arasında bir okuyuşla okunur.[214]

Tahkik: Tahkik kavramı birkaç farklı anlamda kullanılmıştır. Biz burda hemze ile ilgili olan anlamını vereceğiz. "Tahkik, boğazın en uzak kısmından çıkan hemzeyi sıfatlarıyla birlikte tam telaffuz etmeyi ifade eden kavramdır. Burda teshîlin zıttı olarak kullanılır. Yani teshîlin yapılabileceği hemzeli kelimede teshîli terk edip olduğu gibi tahkik üzere tam okumaktır.[215]

---

[206]Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 381.
[207]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 162.
[208]Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 570.
[209]Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 236.
[210]Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1198.
[211] Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 236.
[212]Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 592.
[213]Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 235.
[214]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 79-80.
[215]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 72.

Bir Kelimede İki Hemze Bulunması Durumunda Gerçekleşen Vecihler

a) Her iki hemzenin harekesi fetha olursa ءَاَنْذَرْتَهُمْ lafzında olduğu gibi; Kâlûn rivayetinde iki hemzenin arasına elif dâhil edilir (idhâl) ve ikinci hemze teshîl ile okunur, Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde teshîl ile fakat idhâlsiz okunurken, Ezrak tarîkinde ibdâl ile okunmuştur. Ebû Ca'fer kıraatinde ise iki hemzenin arasına elif dâhil edilir (idhâl) ve ikinci hemze teshîl ile okunur[216]

b) Hemzelerden birincisi fetha, ikincisi kesre olursa ءَاِفْكاً lafzında olduğu gibi, Kâlûn rivayetinde iki hemze arasına elif dâhil edilir (idhâl) ve ikinci hemze teshîl ile okunurken, Verş rivayetinde ise idhâlsiz ikinci hemze teshîl ile okunur. Ebû Ca'fer kıraatinde ise iki hemze arasına elif dâhil edilir (idhâl) ve ikinci hemze teshîl ile okunur.[217]

c) Hemzelerden birincisi fetha, ikincisi damme olursa ءَاُنْزِلَ lafzında olduğu gibi önceki maddenin hükmündedir. Yani Kâlûn rivayetindeiki hemze arasına elif dâhil edilir (idhâl) ve ikinci hemze teshîl ile okunurken, Verş rivayetinde ise idhâlsiz ikinci hemze teshîl ile okunur. Ebû Ca'fer kıraatinde ise iki hemze arasına elif dâhil edilir (idhâl) ve ikinci hemze teshîl ile okunur[218]

İki Hemzenin İki Ayrı Kelimede Bulunması Durumunda Gerçekleşen Vecihler

a) Her iki hemzenin harekesi fetha olursa جَاءَ اَحَدٌ lafzında olduğu gibi, Kâlûn rivayetinde birinci hemze hazfedilerek (iskât) okunurken, Verş rivayetinde ikinci hemze med gibi okunur.[219] Ebû Ca'fer kıraatinde ise ikinci hemze teshîl ile okunur.[220]

---

[216] Dânî, *et-Teysîr*, 161; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 55; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 64; Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 41;Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 145; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l-kıraat*, 140-157.

[217] Dânî, *et-Teysîr*, 162; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 57; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 67; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 140-157.

[218] Dânî, *et-Teysîr*, 163; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 60; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 70; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 140-157.

[219] Dânî, *et-Teysîr*, 163 ; Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 106.

[220] Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 106; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 157.

b) Her iki hemzenin harekesi esre olursa هٰٓؤُلَآءِ اِنْ lafzında olduğu gibi, Kâlûn rivayetinde birinci hemze teshîl ile okunurken, Verş rivayetinde esreli hemzelerde ikinci hemze sakin yâ şeklinde okunur.[221] Ebû Ca'fer kıraatinde ise ikinci hemze teshîl ile okunur.[222]

c) Her iki hemzenin harekesi ötre olursa اَوْلِيَاءُ اُولٰٓئِكَ lafzında olduğu gibi, Kâlûn rivayetinde birinci hemze teshîl ile okunurken, Verş rivayetinde ikinci hemze teshîl şeklinde okunur.[223] Ebû Ca'fer kıraatinde ise ikinci hemze teshîl ile okunur.[224]

d) Hemzelerin harekeleri farklı olursa Nâfi' kıraatinde farklı şekillerde okunur.[225] Bu farklılıklar Ebû Ca'fer kıraatindede aynı şekildedir.[226] Bu farklılıkları beş kısımda inceleyebiliriz.

1. Hemzelerden birincisi fetha, ikincisi kesre olursa شُهَدَآءَ اِذْ lafzında olduğu gibi, ikinci hemze teshîl ile okunur.[227]

2. Hemzelerden birincisi fetha, ikincisi damme olursa جَآءَ اُمَّةٌ lafzında olduğu gibi, ikinci hemze teshîl ile okunur.[228]

3. Hemzelerden birincisi damme, ikincisi fetha olursa نَشَآءُ اَصَبْنَاهُ lafzında olduğu gibi, ikinci hemze vâv'a ibdâl edilerek okunur.[229]

4. Hemzelerden birincisi kesre, ikincisi fetha olursa النِّسَآءِ اَوْ lafzında olduğu gibi, ikinci hemze yâ'ya ibdâl edilerek okunur.[230]

[221]Dânî, *et-Teysîr*, 164; Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 52.
[222]Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 52; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 157.
[223]Dânî, *et-Teysîr*, 165; Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 325.
[224]el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 325; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 157.
[225]Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 140-142.
[226]Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 157.
[227]Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 436; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 140-142.
[228]Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 436; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 140-142.
[229]Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 295; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 140-142.
[230]Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 184; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 140-142.

5. Hemzelerden birincisi damme, ikincisi kesre olursa يَشَّآءُ اِلٰى lafzında olduğu gibi, iki vecih ile okunur; İkinci hemze vâv'a ibdâl edilerek okunur veya teshîl ile okunur.[231]

Bir Kelimede Bir Hemze Bulunması Durumunda (Münferid Hemzeler) Gerçekleşen Vecihler

a) Hemzenin sakin olması durumunda

Verş rivayetinde bir kelimede hemze sakin; kendinden önceki harfin harekesi fetha, kesre veya damme olursa hemze hazfedilerek bir önceki harfin harekesine göre ibdâl edilir. Buna göre Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde يُؤْمِنُ lafzında olduğu gibi, sakin hemze başta (fâül fiilinde) olmalıdır. İsbehânî tarîkiyle gelen rivayete göre ise وَاَنْشَاْنَا lafzında olduğu gibi sakin hemze ortada (aynel fiilinde) veya başta (fâül fiilinde) olması fark etmeksizin ibdâl edilerek okunur. Orada bulunan hemze önceki harfin harekesine göre med harfine dönüşür. Kâlûn rivayetinde ise hemzeler olduğu gibi yani tahkikle okunur.[232] Ebû Ca'fer kıraatinde de sakin hemze başta (fâül fiilinde) veya ortada (aynel fiilinde) fark etmeksizin ibdâl edilerek okunur.[233] İki kıraat içinde genel kural böyle olmakla beraber istisnalarda mevcuttur.

b) Hemzenin harekeli olması durumunda

1. Bir kelimede fethalı hemze olursa ve öncesinde de damme olursa مُؤَذِّنٌ lafzında olduğu gibi, Verş rivayetinde ve Ebû Ca'fer kıraatinde hemze vâv harfine ibdâl edilerek okunur.[234]

2. Bir kelimede fethalı hemze olursa ve öncesinde de hemze dışında kesreli bir harf gelirse خَاسِئًا lafzında olduğu gibi, Ebû Ca'fer kıraatinde hemze yâ harfine

[231]Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 177; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 140-142.
[232]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/303-304; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-Neşr*, 63; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat*, 142; Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 257.
[233] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/303; Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 131; Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 256-257.
[234]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/307; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 65; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l-kıraat*, 142.

ibdâl edilerek okunurken, Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde خَاسِئً، نَاشِأَةَ، مُلِأَتْ kelimelerini ve fâ harfiyle başlayan kelimelerde فَبِأَيِّ vb. kelimlerde hemze yâ harfine ibdâl edilerek okunur. Ezrak tarîkinde ise لِئَلَّا lafzında hemze yâ harfine ibdâl edilerek okunur.[235]

3. Bir kelimede dammeli hemze olursa öncesinde kesre, sonrasında vâv harfi gelirse مُسْتَهْزِؤُون lafzında olduğu gibi, Ebû Ca'fer kıraatinde hemze hazfedilerek harekesi önceki harfin harekesine ibdâl edilerek okunur.[236]

4. Bir kelimede dammeli hemze olursa öncesinde fetha olursa وَإِنْ تَطَؤُهُمْ lafzında olduğu gibi, Ebû Ca'fer kıraatinde hemze hazfedilir ve cezimli vâv ortaya çıkar.[237]

5. Bir kelimede kesreli hemze olursa öncesinde kesre, sonrasında yâ harfi gelirse, Ebû Ca'fer kıraatinde مُتَكِئِين، خَاطِئِين، الخَاطِئِين، الصَابِئِين، المسْتَهْزِئِين kelimelerinde hemze hazfedilerek okunur. Yine الصَابِئِين kelimesindeki hemze, Nâfi' kıraatinde de hazfedilerek okunur. [238]

6. Bir kelimede tek fethalı hemze olursa ve öncesinde de fethalı bir harf gelirse رَأَيْتَ lafzında olduğu gibi, Nâfi've Ebû Ca'fer kıraatinde hemze teshîl ile okunur. Yine istifham hemzesinden sonraki ikinci hemze أَرَأَيْتَكُمْ، وَأَرَأَيْتُمْ، وَأَرَأَيْتَ، وَأَفَرَأَيْتُمْ kelimelerinde olduğu gibi teshîl ile okunur. Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde bu hemze bazen teshîl ile okunurken bazende elif harfine ibdâl edilerek okunur.[239]

[235]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/307-308.
[236]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/308; Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 149.
[237]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/309; Molla Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 150.
[238]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/309.
[239]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/309.

7. Bir kelimede harekeli hemze olursa ve öncesinde de elif gelirse، اِسْرَائِيلَ كَأَيِّن kelimelerindeki gibi Ebû Ca‘fer kıraatinde hemze teshîl ile okunur.[240]

c) Nâfi‘ kıraatinde النَّبِيِّ kelimesi ister tekil olsun ister çoğul olsun bu kelimedeki ikinci yâ hemzeye ibdâl edilerek okunur.[241]

d) Verş rivayetinde hemze ayrı bir kelimede olursa ve öncesinde sakin bir harf gelirse مَنْ آمَنَ veya tenvin وَنَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا veya lam-ı tarif وَالْأَرْض gelirse hemze hazfedilerek harekesi önceki harfe nakledilir.[242]

e) Yûnus sûresinde geçen آلْأٰنَ lafzını, Verş gibi Kâlûn ve Ebû Ca‘fer’in râvisi İsâ b. Verdân’da nakille okumaktadır. Yine Verş ile Kâlûn’un ve Ebû Ca‘fer’in nakil ile okunması gerektiğine ittifak ettiği bir diğer kelimede Necm sûresinde geçen عَادًاالْأُولى lafzıdır. Yalnız Kâlûn rivayetinde lâm harfinden sonraki vâv harfi sakin hemzeye dönüşür ve “عَادَا الْأُوْلى” şeklinde okunur.[243]

1.2.2.8. İmâle-Taklîl-Feth

Tanımlara geçmeden önce üç kavramı bir başlıkta vermemizin nedeni bu üç kavramın da birbiriyle bağlantılı olduğundan kaynaklıdır. Sırasıyla tanımlar verildikten sonra, iki kıraate dair benzerlikler ve farklılıklar aktarılacaktır.

İmâle: Kıraat terimi olarak imâle; elif harfini yâ harfine doğru eğerek-yaklaştırarak okumaktır veya fethayı kesraya yaklaştırarak okumaktır. Bu tür imâleye, imâle-i kübra’da denilir.[244]

---

[240]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/310.
[241]İbnü’l-Cezerî,*Taḳrîbü’n-Neşr*, 67; Molla Efendi, *Umdetü’l-hullân*, 166; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi’l- kıraat*, 140-142.
[242]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/317;İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 69; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi’l-kıraat*, 142.
[243]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/318; İbnü’l-Cezerî, *Taḳrîbü’n-neşr*, 70.
[244]Mekki, *el-Keşf ’an vücûhi’l-kıraati’s-seb ’ ve ’ilelihâ ve hucecihâ*, 1/168; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 52.

Feth: "Harfi telaffuz istikameti için kullanılan bir tabirdir. Öyle ki okuyucu harfi telaffuz için ağzını açar ve sonrasında açık bir elife göre seslendirir. Yani elifi mahrecinden çıkarırırken ona vâv ve yâ sesi karıştırılmaksızın çıkarır."[245]

Taklîl: "Elif harfini feth ile imâle-i kübrâ arasında bir halde okumaktır. Buna İmâle-i suğrâ, beyne beyne ve iki telaffuz arası gibi isimler verilmektedir."[246]

İmâle ile Okunan Kısımlar

a) Kâlûn rivayetinde bir kelime imâle ile okunmuştur. Bu, Tevbe sûresinde geçen هَار kelimesidir.[247]

b) Tâhâ sûresinin başında geçen huruf-u mukattaadan olan طٰهٰ'daki hâ harfi, Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde imâle ile okunmuştur.[248]

c) Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde تَوْرَاة kelimesindeki râ harfi, imâle ile okunmuştur.[249]

Taklîl ile Okunan Kısımlar

a) Meryem sûresinin başında geçen كٓهٰيٰعٓصٓ heca harflerinden olan hâ, Kâlûn rivayetinin Ebû Neşît tarîkinde taklîl ile okunurken, Hülvânî tarîkinde feth ile okunmaktadır. Bu kelimedeki yâ harfi ise iki tarîke göre de taklîl ile okunur. Verş rivayetinde ise bu kelimedeki hâ ve yâ harfleri, Ezrak tarîkinde taklîl ile okunurken, İsbehânî tarîkinde feth ile okunmaktadır.[250]

[245]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 160.
[246]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 86.
[247]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/43-44; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer* , 113.
[248]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/52.
[249]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/47; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-Neşr*, 96; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 118.
[250]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/51; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 120.

b) Tâhâ sûresinin başında geçen طٰهٰ heca harflerinden olan hâ, Kâlûn rivayetinde feth ile okunur. Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde de feth ile okunur. Ezrak tarîkinde ise iki vecihle okunur. Bu vecihler; imâle ve taklîldir.[251]

c) Yasin sûresinin başında geçen يٰسٓ heca harflerinden olan yâ, iki rivayette de feth ile okunur.[252]

d) Yunus, Hûd, Yusuf, İbrâhim, Hicrsûrelerinin başlarında bulunan الٓرٰ ve Ra'd sûresininin başında bulunan الٓمٓرٰ heca harflerinden râ, Kâlûn rivayeti ve Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde feth ile okunurken, Ezrak tarîkinde ise taklîl ile okunur.[253]

e) Yedi sûrenin başında bulunan حٰمٓ heca harflerinden olan hâ, Kalûn rivayeti ve Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde feth ile okunurken, Ezrak tarîkinde ise taklîl ile okunur.[254]

f) Zevati'l-yâ'lar الدُّنْيَا، أَعْمَى، هَدَى vb. kelimeler, Kâlûn rivayeti ve İsbehânî tarîkinde feth ile okunurken, Ezrak tarîkinde iki vecih ile yani taklîl ve feth ile okunmaktadır.[255]

g) Râ harfinden sonra gelen elifler نَرَى، أَرَاهُ، بُشْرَى vb. kelimeler Kâlûn rivayeti ve İsbehânî tarîkinde feth ile okunurken, Ezrak tarîkinde ise taklîl ile okunmaktadır.[256]

h) İki râ harfinin arasına elif gelirse الأَبْرَار،الأَشْرَار،القَرَار vb. kelimeler, Kâlûn rivayeti ve İsbehânî tarîkinde feth ile okunurken, Ezrak tarîkinde taklîl ile okunmaktadır.[257]

---

[251]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/52; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 98; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 121.
[252]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/53; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 121.
[253]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/51; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 120.
[254]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 100; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 121-122.
[255]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 92; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 108.
[256]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 89; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 108.

ı) Elif harfinden sonra esreli râ harfi gelirse النَهَارِ، أَنْصَارِ، أَبْصَارِهِمْ vb. kelimeler, Kâlûn rivayeti ve İsbehânî tarîkinde feth ile okunurken, Ezrak tarîkinde ise taklîl ile okunmaktadır.[258]

i) Râ ve hemze beraber gelmişse sonrasında da elif gelmişse رَأَى lafzında olduğu gibi, Kâlûn rivayeti ve İsbehânî tarîkinde feth ile okunurken, Ezrak tarîkinde ise taklîl ile okunmaktadır.[259]

j) الكَافِرِين kelimesi Kâlûn rivayetinde ve İsbehânî tarîkinde feth ile okunurken, Ezrak tarîkinde ise taklîl ile okunmaktadır.[260]

k) التَوْرَاة kelimesindeki râ, Kâlûn rivayetinde iki vecihle okunmuştur. Bu vecihler; taklîl ve fethtir. Verş rivayetinin Ezrak tarîkinde ise taklîl ile okunmuştur.[261]

Nâfi‘ kıraatinde okunan imâle veya taklîl vecihleri Ebû Ca‘fer kıraatinde feth ile okunmaktadır.

1.2.2.9. Lâm ve Râ'nın Okunuşu ile İlgili Hükümler

Lâm ve râ harfinin ince veya kalın okunması genel olarak kurrâ arasında ortak ele alınan usûl konuları arasındadır. Bununla beraber Nâfi‘ kıraatinin Verş rivayetine münhasır olan belli durumlarda râ harfini ince veya kalın okuma ve lâm harfini kalın okuma söz konusudur. O durumları ifade etmek içinde üç kavram kullanılmıştır. Bu kavramlar; terkîk, tefhîm ve tağlizdir. Râ ve lâm'ın hükümlerine geçmeden önce zikredilen üç kavramın tanımını vermekte fayda görüyoruz.

Terkîk: "Önce okunduğunun aksine harfe ârız olan inceliktir."[262] Bu kavram Verş rivayetinde râ'nın ince okunduğu yerleri ifade etmek için kullanılır.

---

[257]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 95; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 114.
[258]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/42-43; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 113.
[259]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 91; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 116.
[260]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/47.
[261]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/46-47; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 96.
[262]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 78.

Tefhîm: Bu kavram birkaç manada kullanılır. Biz burada konumuzla ilgili manasını vereceğiz. "Harfi kalın sesle telaffuz etmekve ağzı o harfin sesiyle doldurmaktır. Çoğunlukla râ harfi telaffuz edilirken tefhîm ile okunur."[263]

Tağliz: "Harfi kalın sesle telaffuz etmektir."[264] Bu kavram lâm harfinin kalın okunmasını ifade eder.[265]

Verş Rivayetinde Râ ile İlgili Hükümler

Bu başlık altında, Verş rivayetinde râ harfinin belli kurallar çerçevesinde terkîk ve tefhîm ile okunması ele alınacaktır. Bu kısımlar aşağıda maddeler halinde aktarılacaktır.

a) Dammeli ve fethalı râ'dan önce muttasıl esreli bir harf gelirse شَاكِرًا gibi veya muttasıl sakin yâ harfi gelirse خَيْرًا ،حَرِيرٌ örneklerinde olduğu gibi râ harfi terkîk (ince) ile okunur.[266] Bu sayılan durumlar yalnızca harfin muttasıl olması durumunda geçerlidir. Bununla beraber, cer harflerinden bâ ve lâm harflerinden biri, râ harfine bitişirse بِرَشِيد ،لِرَسُول örneklerinde olduğu gibi, bu durumda terkîk (ince) okunmaz, çünkü bu durum iki ayrı kelime olarak kabul edilir.[267]

b) Kesreli bir harf ile râ harfi arasına sakin bir harf girerse المِحْرَاب gibi râ harfi terkîk (ince) ile okunur. Bu kuralın istisnası vardır. Râ harfinden önce isti'la harflerinden olan sâd (ص), tâ (ط) ve kâf (ق) herhangi biri gelirse مِصْرًا، فِطْرَتَ وِقْرًا örneklerinde olduğu gibi, râ harfi tefhîm (kalın) okunur.[268]

[263]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 84.
[264]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 83.
[265]Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 327.
[266] İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 254-255; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 225; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l-kıraat*, 143; Kâdî, *Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 20.
[267]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 255; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 331.
[268] İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 254-255; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l-kıraat*, 143; Kâdî, *Târihu'l-Kurrâi'l-Aşer*, 20.

c) Râ harfinden sonra isti'la harflerinden biri gelirse صِرَاط، فِرَاق örneklerinde olduğu gibi terkîk (ince) ile okunmaz, tefhîm (kalın) okunur.[269]

d) Tekrar edilen (ard arda gelen) râ'ların arasında elif varsa ضِرَارًا، اِسْرَارًا örneklerinde olduğu gibi râ harfi tefhîm okunur.[270]

e) Râ harfi bazı a'cem kelimelerde اِبْرَاهِيم، عِمْرَان، اِسْرَائِيل örneklerinde olduğu gibi tefhîm ile okunur.[271]

f) Fetha tenvinli râ harfinden önce, kesradan sonra yâ harfinin dışında herhangi bir harf gelirse ve sakin olursa ذِكْرًا، سِتْرًا، وِزْرًا، حِجْرًا، صِهْرًا، اِمْرًا gibi kelimelerde hulf ile terkîk (ince) okunur.[272]

g) Ezrak tarîkinde bazı kelimeler hulf ile terkîk (ince) okunur. Bu kelimeler şunlardır:

- حَيْرَانِ،[273] ذِكْرَكْ،[274] اِرَمَ،[275] وِزْرَ،[276] حِذْرَكُمْ،[277] فَلَا تُمَارِ،[278] افْتِرَآءً،[279] تَنْتَصِرَانِ،[280] لَسَاحِرَانِ،[281] طَهِّرَا،[282] سِرَاعًا،[283] وَعَشِيرَتُكُمْ،[284] ذِرَاعَيْهِ،[285] ذِرَاعًا،[286] اجْرَامِي،[287] كِبْرَهُ،[288] لَعِبْرَةً.[289]

[269]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 103; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 125.
[270]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 103; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 126.
[271]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 255; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 103; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 126.
[272]Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 331.
[273]el-En'âm, 6/71.
[274]el-İnşirâh, 94/4.
[275]el-Fecr, 89/7.
[276]el-En'âm, 6/164; el-İnşirâh, 94/2.
[277]en-Nisâ, 4/71.
[278]el-Kehf, 18/22.
[279]el-En'âm, 6/138.
[280]er-Rahmân, 55/35.
[281]et-Tâhâ, 20/63.
[282]el-Bakara, 2/125.
[283]el-Kâf, 50/44.
[284]et-Tevbe, 9/24.
[285]el-Kehf, 18/18.
[286]el-Hakkâ, 69/32.
[287]el-Hûd, 11/35.
[288]en-Nûr, 24/11.
[289] Âl-i İmrân, 3/13.

Verş Rivayetinde Lâm ile İlgili Hükümler[290]

a) Lâm harfinden önce fethalı veya sakin sâd (ص), tâ (ط) ve zâ (ظ) harflerinden biri gelirse الصَّلاة örneğinde olduğu gibi, lâm harfi tağliz ile (kalın) okunur.

b) Lâm harfi üç durumda iki vecihle yani hem terkîk hem de tağlizle okunabilir;

1. Lâm harfi ile önceki harf arasında bir elif olursa فِصَالًا örneğinde olduğu gibi.

2. Lâm harfi kelimenin sonunda olursa ve durak yapılacaksa بَطَل örneğinde olduğu gibi.

3. Lâm harfinden sonra gelen zevat-ı yâ olan kelimelerde يَصْلَى örneğinde olduğu gibi.

1.2.2.10. İzâfet yâ'sı

İzâfet yâ'sı; fiile, isme ve harfe bitişmiş olan mütekellim yâ'larıdır.[291] Zikredilen yâ'lar kıraat imamları tarafından ihtilafa neden olmuştur. Bu yâ'lar kıraat imamları tarafından iki şekilde yani iskân ve fetha ile okunmuştur.[292] İzâfet yâ'sını genel olarak altı kısımda inceleyebiliriz.

1. İzâfet yâ'sından sonra fethalı hemze gelirse اِنِّي اَعْلَمُ lafzında olduğu gibi, istisnalar olmakla beraber Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer kıraatinde yâ fetha ile okunur.[293]

2. İzâfet yâ'sından sonra kesreli hemze gelirse بَنَاتِيْ اِنْ lafzında olduğu gibi, istisnalar olmakla beraber Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer kıraatinde yâ fetha ile okunur.[294]

---

[290]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 259; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat,* 143; Kâdî,*Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 21.
[291]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer,* 144.
[292]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer,* 145.
[293]İbnü'l-Cezerî,*Taḥbîrü't-Teysîr,* 269; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer,* 147; Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi'l- kıraat,* 141.
[294]Dânî, *et-Teysir*, 263; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr,* 271; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 147.

3. İzâfet yâ'sından sonra dammeli hemze gelirse اِنِّي أُرِيدُ lafzında olduğu gibi istisnalar olmakla beraber Nâfi've Ebû Ca'fer kıraatinde yâ fetha ile okunur.[295]

4. İzâfet yâ'sından sonra elif ve lam (lâm-ı tarif) gelirse وليِّيَ الله lafzında olduğu gibi Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatinde yâ iskân ile okunur.[296]

5. İzâfet yâ'sından sonra lam-ı tarif olmaksızın vasıl hemzesi gelirse Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatinde dört yerde فِي ذِكْرِي اِذْهَبَا،[299][300]لِنَفْسِي اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا،[298] مِنْ بَعْدِي اسْمُهُۥٓ[297] اِذْهَبْ، bu kelimelerde yâ fetha ile okunur.[301]

6. İzâfet yâ'sından sonra hemze dışında harekeli harfler gelirse, Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatinde dört kelimede yâ fetha ile okunur.[302] Bu kelimeler şunlardır; وَجْهِيَ buna dört tane kelime daha ekler. Bu Verş لِلَّذِي،[303] وَجْهِيَ لِلّٰهِ،[304] بَيْتِيَ للطَّٓائِفِينَ،[305] وَمَمَاتِي لِلّٰهِ[306] kelimeler şunlardır: وَلِيَ فِيهَا،[309] [310]وَلْيُؤْمِنُوا بِيَ، لِيَ فَاعْتَزِلُونَ،[307] وَمَنْ مَعِيَ[308] Bu dört kelime Kâlûn rivayetinde sükûn ile okunur.[311]

1.2.2.11. Zevâid Yâ'ları

"Asılda kelimenin bünyesinden olup resm-i mushaf hattında hazfolmuş kelime sonunda gelen yâ harflerini ifade için kullanılan bir tabirdir."[312] Kıraat imamları arasında bazı kelimelerdeki ihtilaf, vasıl ve vakıf veya sadece vasıl halinde

---

[295]Dânî, *et-Teysir*, 265; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 272; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 148.
[296]Dânî, *et-Teysir*, 266; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 273; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 149; Kâdî, *Târihu'l-kurrâi'l-'aşer*, 17-21.
[297] es-Sâff 61/6.
[298] el-Furkân 25/30.
[299] et-Tâhâ 20/42-43.
[300] et-Tâhâ 20/41-42.
[301] Dânî, *et-Teysir*, 268; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-Teysîr*, 274; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 149.
[302] İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-Teysîr*, 275; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 149-151.
[303] el-En'âm 6/79.
[304] Âl-i İmrân 3/20.
[305] el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26.
[306] el-En'am 6/162.
[307] ed-Duhân 44/21.
[308] eş-Şu'arâ 26/118.
[309] et-Tâhâ 20/18.
[310] el-Bakara 2/186.
[311] Dânî, *et-Teysîr*, 269.
[312]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 240.

yâ'nın hazf ve isbât edilmesi üzerine olmaktadır.[313] Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatinde zâid yâ'sı yalnızca vasıl halindeyken isbât ile okunur.[314] İki kıraatte, vasıl durumunda okunan zevâid yâ'ların tespiti sürecinde, kimi kelimelerde iki kârî veya râvîler arasında ittifak sağlanmışken, bazı kelimelerde ise farklılık gözlemlenmiştir. Söz konusu benzerlik ve farklılıkların daha anlaşılır kılınabilmesi amacıyla, ilgili kelimelerin aşağıda tasnif edilerek aktarılmasında fayda görüyoruz.

a) Nâfi' ile Ebû Ca'fer kıraatinda vasıl halinde okunan zevâid yâ'ları

Bu kısımda ilgili âyetlerde zikredilen on sekiz tane kelimenin olduğu tespit edildi.[315] Bu kelimeler şunlardır:

- اتَّبَعَنِ،[316] الْمُهْتَدِ،[317] أَتُمِدُّونَنِ،[318] إِذَا يَسْرِ،[319] إِلَى الدَّاعِ[320] الْمُنَادِ[321] الْجَوَارِ،[322] أَلَّا تَتَّبِعَنِ،[323] يَهْدِيَنِ، نَبْغِ،تُعَلِّمَنِ، يُؤْتِيَنِ،[324] أَخَّرْتَنِ،[325] يَأْتِ،[326] أَكْرَمَنِ، أَهَانَنِ،[327] الدَّاعِ، إِذَا دَعَانِ.[328]

Burada en sonda yer alan الدَّاعِ ve إِذَا دَعَانِ kelimeleri, Kâlûn rivayetinde iki vecihle okunur. Bunlar; hazf ve isbattır.[329]

b) Ebû Ca'fer kıraati, Kâlûn rivayeti ve Verş rivayetinin İsbehânî tarîkinde vasıl halinde okunan zevâid yâ'ları

Bu kısımda ilgili âyetlerde zikredilen iki tane kelimenin olduğu tespit edildi.[330] Bu kelimeler şunlardır:

---

[313]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr,* 118; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 240.
[314]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 277; İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 118; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 152.
[315]İbnü'l-Cezerî, *Taḳrîbü'n-neşr*, 118-120; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 152-157.
[316]Âl-i İmrân 3/20.
[317]el-İsrâ 17/97; el-Kehf 18/17.
[318]en-Neml 27/36.
[319]el-Fecr 89/4.
[320]el-Kamer 54/8.
[321]el-Kâf 50/41.
[322]eş-Şûrâ 42/32.
[323]et-Tâhâ 20/93.
[324]el-Kehf 18/24,64,66,40.
[325]el-İsrâ 17/62.
[326]Hûd 11/105.
[327]el-Fecr 89/15, 16.
[328]el-Bakara 1/186.
[329]Dimyâti, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 153.

- اِنْ تَرَنِ،[331] اتَّبِعُونِ.[332]

c) Ebû Ca‘fer kıraati ile Verş rivayetinde vasıl halinde okunan zevâid yâ’ları

Bu kısımda ilgili âyetlerde zikredilen dört tane kelimenin olduğu tespit edildi.[333] Bu kelimeler şunlardır:

- فَلَا تَسْاَلْنِ،[334] وَالْبَادِ،[335] الدَّاعِ،[336] دُعَآءِ.[337]

d) Yalnız Ebû Ca‘fer kıraatinda vasıl halinde okunan zevâid yâ’ları

Bu kısımda ilgili âyetlerde zikredilen sekiz tane kelimenin olduğu tespit edildi.[338] Bu kelimeler şunlardır:

- واَتَّقُونِ،[339] وَخَافُونِ،[340] وَقَدْ هَدٰينِ،[341] كيدُونِ،[342] وَلَا تُخْزُونِ،[343] اَشْرَكْتُمُونِ،[344] وَاتَّبِعُونِ،[345] وَاخْشَوْنِ.[346]

e) Verş rivayeti ile İbn Verdân rivayetinde vasıl halinde okunan zevâid yâ’ları

Bu kısımda ilgili âyetlerde zikredilen iki tane kelimenin olduğu tespit edildi.[347] Bu kelimeler şunlardır:

- التَّلَاقِ،[348] التَّنَادِ.[349]

---

[330]İbnü’l-Cezerî, *Takrîbü’n-neşr*, 118; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 153.
[331]el-Kehf 18/64.
[332]el-Mü’min 40/38.
[333]İbnü’l-Cezerî, *Takrîbü’n-neşr*, 118-120; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 153-156.
[334]Hûd 11/46.
[335]el-Hac 22/25.
[336]el-Kamer 54/6.
[337]İbrâhîm 14/40.
[338]İbnü’l-Cezerî, *Takrîbü’n-neşr*, 119; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 154.
[339]el-Bakara 2/197.
[340]Âl-i İmrân 3/175.
[341]el-En’âm 6/80.
[342]el-A’raf 7/195.
[343]Hûd 11/78.
[344]İbrâhîm 14/22.
[345]ez-Zuhruf 43/61.
[346]el-Mâide 5/44.
[347]İbnü’l-Cezerî, *Takrîbü’n-neşr*, 120; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 156.

f) Yalnız Verş rivayetinde vasıl halinde okunan zevâid yâ'ları

Bu kısımda ilgili âyetlerde zikredilen on tane kelimenin olduğu tespit edildi.[350] Bu kelimeler şunlardır:

- بِالْوَادِ،[351] كَالْجَوَابِ،[352] وَعِيدِ،[353] نَكِيرِ،[354] وَنُذُرِ،[355] يُكَذِّبُونِ،[356] وَلَا يُنْقِذُونِ،[357] لَرُّدِينِ،[358] نَذِيرِ،[359] تَرْجُمُونِ، فَاعْتَزِلُونِ.[360]

1.2.2.12.Sekte

"Okuma esnasında nefes almaksızın sesi bir müddet kesmektir."[361] Ebû Ca'fer kıraatinde huruf-u mukattaa harfleri arası sekte ile okunmaktadır.[362] Huruf-u mukataadan الٓمٓ örneği verilecek olursa; ا harfi okunur sekte yapılır ل harfi okunur sekte yapılır daha sonra م harfi okunur. Nâfi' kıraatinde ise huruf-u mukattaa harfleri arasında sekte yapılmaz.

---

[348]el-Mü'min 40/15.
[349]el-Mü'min 40/32.
[350]İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, 120-121; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 157.
[351]el-Fecr 89/9.
[352]es-Sebe' 34/13.
[353]İbrâhîm 14/14; el-Kâf 50/14,45.
[354]el-Hac 22/44; es-Sebe' 34/45; el-Fâtır 35/26; el-Mülk 67/18.
[355]el-Kamer 54/16, 18, 21, 30, 37, 39.
[356]el-Kasas 28/34.
[357]Yâsîn 36/23.
[358]es-Sâffât 37/56.
[359]el-Mülk 67/17.
[360]ed-Duhân 44/20, 21.
[361]Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 129.
[362]İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr*, 73; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 88.

2. NÂFİ‘ KIRAATİ İLE EBÛ CA‘FER KIRAATİ ARASINDA MANAYA ETKİ EDEN VE MANAYA ETKİ ETMEYEN FERŞÎ FARKLILIKLAR

Çalışmanın bu bölümünde Kur’ân-ı Kerîm’in en uzun yedi sûresi olan ve literatürde es-Seb‘u’t-Tuvel diye adlandırılan Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En‘âm, A‘râf ve Tevbe sûrelerinde yer alan ferşî farklılıklar ele alınacaktır. Ferş sözlükte “yaymak”, “sermek”[363]gibi anlamlara gelmektedir. Kıraat terimi olarak ise ferş, “Kur’ân-ı Kerîm’in bazı kelimelerinde geçerli olan özel hükümleri uygulamaktan ibaret olan farklılıklar” [364] olarak tarif edilir. Bu anlamda ferşî farklılıklar Kur’ân-ı Kerîm’de dağınık bir şekilde bulunmaktadır.[365] Nakle ve sahih senede dayalı olan bu farklılıklar harflerde, kelimelerde ve cümle diziminde olabilmektedir. [366] Kur’ân-ı Kerîm’de, kıraat farklılıklarının yüzde seksenlik bir kısmını usûlî farklılıklar oluştururken, geriye kalan yüzde yirmilik kısmını ise ferşî farklılıklar oluşturmaktadır.[367]Ferşî farklılıklar bazı yerlerde manaya etki ederken bazı yerlerde de çok az veya hiç manaya etki etmemektedir.[368]

Ferşî farklılıklar ele alınırken, kıraat imamlarının tercih ettikleri okuyuşlara ilişkin dayandıkları delillere de yer verilmesi uygun bulunmuştur. Bu çerçevede, söz konusu delillerin mahiyetini daha iyi kavrayabilmek amacıyla “hüccet” kavramına dair bilgi verilmesi gerekli görülmüştür. Hüccet sözlükte, “delil” [369] manasında kullanılmıştır. Kıraat ıstılahı olarak ise “Kıraat farklılıklarında var olan vecihleri/nüansları dil ve i‘rab yönünden ele alarak bu farklılıkların birbirlerine göre tercihe sebep olan illet ve hüccetlerini inceleyen ilim dalıdır.”[370] Hüccet ile beraber aynı anlamda kullanılan kavramlar vardır. Özellikle hüccet kavramıyla aynı kökten gelen ihticâc kavramı burada ön plana çıkmaktadır. Kıraat ıstılahında ihticâc, Arap dilinden, nakilden, resmi mushaftan veya içtihattan delil getirerek; kıraatlerin

[363]Fîrûzâbâdî, *el-Ḳāmûsü’l-muḥîṭ*, 1234.
[364] Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 161.
[365] Şükrü vd., *Mukaddimat fi ilmi’l- kıraat*,, 77.
[366] Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamar,* 25.
[367]Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 20; Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2020), 100.
[368]Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 20; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 96.
[369]Fîrûzâbâdî, *el-Ḳāmûsü’l-muḥîṭ*, 331.
[370]Mehmet Ünal, “Bir Kıraat Terimi Olarak ‘Hüccet’in Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/1 (2004), 70.

doğruluğunu, Arapça'ya uygunluğunun belgelenmesini ve kârîlerin buna ilişkin tercihini ortaya koymaktır.[371] Bu bağlamda hüccetlendirme yönteminde, Kur'ân-ı Kerîmdeki farklı okuyuş vecihleri ve bu okuyuştan kaynaklanan tercihler delillendirilirken, nakli ve akli kaynaklara başvurulduğu görülür. Başlıca başvurulan kaynaklar arasında; Kur'ân, sünnet, esbâb-ı nüzûl, resm-i mushaf, Arap şiiri ve Arap dilbilimi sayılabilir.[372] Zira kıraat ilmi, esas itibariyle nakle dayalı bir ilim dalı olup, bir kıraatin kabul edilebilmesi için öncelikli şart, sahih bir senede dayanmasıdır. On kıraat imamının kıraatleri bu temel şarta haizdir.[373] Bununla birlikte, sahih sened kıraatlerin geçerliliği açısından temel teşkil etse de kıraat imamları, tercih ettikleri vecihleri naklederken bunları belirli delillere dayandırarak nakletmişlerdir. Bu bağlamda ihticâcın gayesi, kıraat imamlarının tercihlerinin gerekçelendirilmesidir. Aksine kıraatlerin sahihliğini ortaya koymak değildir. Ancak kıraatlerin sahihliğini belirleyen unsur, senedinin sahih olması ve rivayetin tevatür derecesine ulaşmasıdır.[374]

Hüccetlendirme faaliyetlerinin tarihi arka planına bakıldığında, bu ilmin Hz. Peygamber döneminde bugünkü şekliyle sistematik bir biçimde ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, yedi harf ruhsatına bağlı olarak farklı kıraatlerden dolayı sahâbe arasında çıkan ihtilaflardan kaynaklı olarak Resûlullah'a başvurmaları sonucu çözüme kavuştuğu da görülmektedir. Bu tür olaylardan dolayı hüccetlendirmenin Hz. Peygamber dönemine kadar giden bir tarihinin olduğunu söyleyen âlimlerde olmuştur.[375] Sahâbe döneminde kıraat farklılıklarından kaynaklı hüccetlendirme başlamış olsa da tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemleri kadar yaygınlık kazanmamıştır. Hüccetlendirme, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn döneminde daha da sistemleşerek yaygınlık kazanmıştır.[376] Tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn'den olan kıraat imamları da okudukları kıraatleri belli hüccetlere dayandırmışlardır.

---

[371]Abdullah Savas, *Mekânetu'l-ihticâc fî ilmi'l-kıraat* (Şam: Mektebetu Dâri'l-Fecr, 2023), 47.
[372]Aydın Kudat, *Kıraatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 89.
[373]Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 234-237.
[374]Mehmet Dağ, *Tarihsel Perspektif ve Problematik Sorgulaması Bağlamında Kıraat İlminde İhticâc Olgusu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 359-360.
[375]Cemil Küçük, "Mütevâtir Kıraat İmâmlarının Kıraatleri Tercîh Yöntemi", *Van İlahiyat Dergisi* 10/17 (Aralık 2022), 51.
[376]Ünal, "Bir Kıraat Terimi Olarak 'Hüccet'in Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi", 73-76.

Bu bölümde, zikredilen sûrelerin içeriğine dair genel bilgiler verildikten sonra, ferşî farklılıklar; manaya etki eden ve manaya etki etmeyen olmak üzere iki ana başlık altında, kelime yapısına göre tasnif edilerek incelenecektir. Manaya etki eden ferşî farklılıklarda öncelikle, kıraat imamlarının söz konusu vecihlerini tercih ederken dayandıkları hüccetlere yer verilecek; akabinde, belli tefsirlerden istifade edilerek geniş izahlarda bulunulacaktır ve iki kıraate dair genel bir değerlendirme yapılacaktır. Manaya etki etmeyen ferşi farklılıklar başlığı altında ise manaya çok az etkisi olan veya manaya hiçbir şekilde etkisi olmayan farklılıklar incelenip, hüccetlendirilecektir.

2.1. Bakara Sûresi

Kur'ânı Kerîm'in en uzun sûresi olan Bakara sûresi, 286 âyet olup Medine'de nâzil olmuştur. Çeşitli zamanlarda inen âyetler sonucu sûrenin tamamının nüzûlu dokuz-on yılı bulmuştur. Resûlullah'a vahyedilen son âyeti içermektedir. Sûre için "Fustatu'l Kur'ân", yani "Kur'ân'ın Çadırı" denilmiştir. Böyle denilmesinin nedeni ise onun büyüklüğü, ihtişamı ve içerdiği hüküm ile vaazlardan kaynaklanmaktadır. Farklı adları olmasına karşın, en çok kullanılan ve meşhur ismi Bakara'dır. Bakara "inek-sığır" anlamına gelmektedir. Sûre ismini 67 ile 71. âyetler arasında bahsedilen, Hz. Mûsa zamanında, İsrailoğulları'nın sığır kurban etmeleri kıssasından almıştır. [377] İçinde birçok konuyu ihtiva eden Bakara sûresinde, başlıca konular şunlardır: İman esasları, ibadet esasları, insanın yaratılışı ve burada zikredilemeyen daha birçok konuyu ihtiva etmektedir.[378]

2.1.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki eden farklılıkların dokuz tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; fiillerde vezin farklılıkları, isimlerde ref' ve cer farklılıkları, fiillerin mazi ve emir okunması ile ilgili farklılıklar, fiillerde mâlûm-meçhûl farklılıkları, fiili muzarinin gaib ile muhatab okunması ile ilgili

[377] Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el- Endelusi İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-ʿazîz* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 81; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 37.

[378] Emin Işık, "Bakara sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1991), 4/526-529.

farklılıklar ve ismin ref‘ ve nasb ile okunması ile ilgili farklılıklar başlıkları altında aktarılacaktır.

2.1.1.1. Fiillerde Vezin Farklılıkları

Fiillerde ortaya çıkan vezin farklılıkları, hangi vezin üzerinden gerçekleştiğine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu tür farklılıklar kimi zaman fiilin anlam ve işlevini etkileyerek eylemin niteliğinde değişikliğe yol açmakta, kimi zaman ise anlam üzerinde herhangi bir farklılık meydana getirmemektedir. İnceleme konusu edilen sûre bağlamında manaya etki eden dört farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Dokuzuncu âyet:

يُخَادِعُونَ اللهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

“Akıllarınca Allah’ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar; hâlbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar.” Burada وَمَا يَخْدَعُونَ lafzı, Nâfi‘ kıraatinde وَمَا يُخَادِعُونَ şeklinde okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde وَمَا يَخْدَعُونَ şeklinde okunmaktadır.[379]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: Yâ’nın ötresi ve elif’in isbatıyla yani يُخَادِعُونَ şeklinde mufâ‘ale[380] kalıbında okunduğunda; ikinci lafız, âyetin başındaki birinci lafıza yani يُخَادِعُونَ اللهَ atfedilmiş olur.[381]

Bu kıraate dair üç ihtimal söz konusu olur:

[379] İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 139; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/156; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 170.

[380] Mufâ‘ale babı, çoğu kere iki kişi arasındaki müşareket (ortaklık) için kullanılır. Bazen de tek kişi için kullanılır. Detaylı bilgi için bkz. A. Zehra vd.,*Arapça Dilbilgisi Sarf* (İstanbul: Temir, 2018), 99.

[381] Ebu Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh, *el-Ḥücce fi’l-ḳırâʾâti’s-sebʿ* (Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 1979), 68; Muhammed Salim Muhaysın İbn Muhaysın, *el-Muğnî fi tevcihi’l-kıraati’l-aşri’l-mütevâtire* (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1988), 1/127.

1. Burada karşılılıklı aldatma olarak görünen durumun aslında yine kendilerine dönmüş olmasıdır. Çünkü başkalarına zarar vermek isterken kurdukları tuzak yine kendilerini bulmuş oluyor.

2. Karşılıklı aldatma hakiki anlamda kullanılmış olabilir. Bundan kasıt; onlar kendi nefislerini birtakım kuruntûlara daldırırken; nefisleri ise onlara karşılık vererek onlara benzer kuruntûlara daldırmaktadır.

3. Burada karşılıklı aldatmanın olmadığıdır. Yani يُخَادِعُونَ formunda gelmesi yalnızca mübalağa için kullanılmıştır.[382]

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: Yâ'nın fethası ve elif'in atılmasıyla يَخْدَعُونَ şeklinde sülasi vezinde okunduğunda; bu vezinde okuyanlara göre يَخْدَعُونَ–يُخَادِعُونَ anlamındadır. Buna delil olarak Tevbe sûresinin 30. âyeti verilmektedir. Âyette şöyle buyurulmaktadır: قَاتَلَهُمُ اللهُ "Allah onları kahretsin." Burada قَاتَلَ fiili ile tek taraflı bir anlam söz konusudur.[383] Münafıklar "Biz Allah'a ve ahiret gününe iman ettik" sözleriyle Allah'ı ve iman edenleri kandırmaya çalıştıklarını sanıyorlar. Bunlar Allah ve müminleri aldatmaya çalıştıklarını beyan etmiş. Onlar Allah'ı değil ancak kendilerini kandırabilirler. Başta belirtilen aldatma eyleminin sonra reddedildiği anlaşılır. Yani bu kandırma ancak onlara döner. Ancak kendilerini kandırmış olurlar Allah'ı değil.[384]

Burada münafıkların ikiyüzlülükleri dünyada da ahirette de zarar dışında bir fayda sağlamayacaktır. Onlar inkârlarını gizleyerek iman ettiklerini göstermeye çalışarak Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Fakat yalnızca kendilerini kandırırlar çünkü Allah onların yaptıklarından haberdardır. O yaptıklarına bir ceza olarak da onlara mühlet tanır. Bu durumda kendi yaptıklarından dolayı kendilerini aldatmış olurlar ve Allah'ın azabına maruz kalacaktırlar.[385] Böylelikle münafıkların

---

[382]Ebi'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ʿan ḥaḳāʾiḳı ġavâmiżi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-eḳāvîl fî vücûhi't-teʾvîl* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 62.

[383]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ*, 68.

[384]Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele Ebu Zür'a, *Huccetü'l-kıraat* (Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1997), 87.

[385]İbn-i Kesir, *Muhtasar İbn-i Kesir Tefsiri*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Sağlam Yayınları, 1988), 1/24; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988),

yapmış oldukları fiiler karşısında Allah onları cezalandırır ve azap eder. Bu nedenle münafıklar gerçek anlamda kendilerini aldatmış olurlar.[386]

Bir görüşe görede münafıkların aldatma teşebbüsüne karşılık alacakları cezanın dünyada olacağıdır. Bu durumda Allah-u Teâlâ onların vermek istedikleri zararı müminlerden savuşturur ve münafıklara döndürür. Bu durum birkaç âyette geçen duruma benzetilmiştir. Nisâ sûresinin 142. Âyetinde şöyle buyurulmaktadır "Muhakkak ki münafıklar Allah'ı aldatıyorlar; oysaki Allah, onları aldatmaktadır." Yine buna benzer bir başka âyette Neml sûresinin 50. âyetinde "Onlar bir tuzak kurdular. Biz de onların tuzaklarını bozduk." buyurulur.[387]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi' kıraatinde fiilin müşâreket (karşılıklılık) anlamı taşıması sebebiyle, burada aldatma fiilinden üç anlam ortaya çıkmaktadır. Bunlar; Münafıkların Allah'ı ve mü'minleri aldatmak isterken tuzaklarının kendilerine dönmesi, Münafıkların nefislerini kuruntûlara sürüklemelerine karşın, nefislerininde onları aldatması ve fiilde şiddetli bir mübalağanın bulunmasıdır. Buna karşılık Ebû Ca'fer kıraatinde ise, fiil tek taraflı bir eylem olarak okunmakta ve aldatmanın yalnızca münafıklar için söz konusu olduğu bildirilir. Münafıkların yapmış olduklarından Allahın haberdar olduğu ve bu aldatmanın Allah'tan olmadığı, kendi yapmış oldukları fiiler sonucunda gerçekleştiği anlaşılır. Her iki kıraate de ortak nokta, aldatma fiilinin sonuç itibariyle münafıklara dönmüş olmasıdır. Bu yönüyle iki kıraatin birbiriyle çelişmediği, bilakis birbirini tamamlayıcı ve pekiştirici nitelikte olduğu söylenebilir.

Elli birinci âyet:

وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰى اَرْبَعِينَ لَيْلَةً...

107.Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Ḳurʾân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 53.

[386]Ebû Câ'fer Muhammed b.Cerir b. Yezid el-Âmülî et-Tâberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 1/118.

[387]Fahruddîn Râzî, *Tefsîr-i kebîr* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, ts.), 1/62.

"Mûsâ'ya kırk gece için söz vermiştik..." Burada "söz vermiştik" anlamına gelen وٰعَدْنَا kelimesi Nâfi' kıraatinde وٰعَدْنَا şeklinde mufâ'ale vezninde okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde وَعَدْنَا şeklinde sülasi vezin ile okunmaktadır.[388]

Nâfi' kıraatinin hücceti: وٰعَدْنَا şeklinde okunması ile karşılıklı bir sözleşme kastedilir. Bu durumda sözleşme, Allah ile Hz. Musa arasında gerçekleşmiştir.[389]Karşılıklı olan bir sözleşmede; tıpkı Allah'ın Hz. Musa'ya bir söz vermesi ve Hz. Musa'nın da bu sözü kabul etmesi gibidir.[390]

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: وَعَدْنَا şeklinde okunması, vaadin tek taraflı olarak Allah'tan olduğunu göstermektedir. Nitekim karşılıklı sözleşmelerin insanlar arasında olduğu rivayet edilmiştir. Buna delil olarak da İbrahim sûresinin 22. âyeti gösterilmiştir: اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ "Allah size gerçekleşmesi kesin bir vaatte bulundu…"[391]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde Nâfi' kıraatinde وٰعَدْنَا fiili mufâ'ale vezninde geldiği için karşılıklı fiilleri ifade eder. Bu durumda zikredilen kıraat Allah ve Hz. Musa arasında gerçekleşen bir sözleşmeyi ele alır. Buna karşılık Ebû Ca'fer kıraatinde ise وَعَدْنَا fiiliyle vaadin yalnızca Allah'a nispet edilmesi gerektiği vurgulanır. Dolayısıyla bu iki kıraat, aynı olayı farklı boyutlarıyla yansıtır; ilki Allah-kul arasında karşılıklı yönelişi ve rızayı, ikincisi ise ilahî vaadin tek taraflı kesinliği ve Allah'ın mutlak otoritesini ön plana çıkarır.

İki yüz kırk beşinci âyet:

مَنْ ذَا الَّذى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهٗٓ اَضْعَافًا كَثِيرَةً...

[388] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/159; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 177-178.
[389]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 76; İbn Zencele, *Huccetü'l-Kıraat*, 96.
[390]İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 177; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 2/73.
[391]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 76.; İbn Zencele, *Huccetü'l-Kıraat*, 96.

"Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder…" Burada فَيُضَاعِفَهُ lafzı, Nâfi' kıraatinde فَيُضَاعِفُهُ şeklinde okunurken, Ebû Caf'er kıraatinde ise فَيُضَعِّفُهُ şeklinde okunmuştur.[392]

Nâfi' kıraatinin hücceti: Ayn harfi tahfif ile ardında elif getirilerek ve fâ harfi ref' ile yani فَيُضَاعِفُهُ şeklinde mufâ'ale vezninde okunmuştur. Bu kıraate delil olarak Kur'ân-ı Kerîm'de aynı kalıptan altı âyet delil zikredilmektedir. Bunlar sırasıyla: Bakara sûresinin 261. âyetinde geçen "وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَّاءُ", Âl-i İmrân sûresinin 130. âyetinde geçen "يَّاَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً", Nisâ sûresinin 40. âyetinde geçen "وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا", Hûd sûresinin 20. Âyetinde geçen " يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ", Hadid sûresinin 11. âyetinde geçen "فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُۤ اَجْرٌ كَرِيم" ve Teğâbun sûresinin 17. âyetinde geçen "اِنْ تُقْرِضُوا اللهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ" ifadeleridir. Bu âyetlerde verilen örneklerin hepside "ضاعف" fiilinden türemiştir.[393]

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: Ayn harfini teşdid ile ardında elif hazfedilerek ve fâ harfi ref' ile yani فَيُضَعِّفُهُ şeklinde tef'il[394] kalıbında okunmuştur. Bu kıraatte okuyanlar teşdid ile okunan muzari fiilin ضعّف fiilinden türediğini ve çoğaltma anlamını ifade ettiğini belirtmişlerdir. Yani burada fiilin tekrarlanması ve sürekliliği söz konusudur.[395]

Bu konuda bir diğer görüş ise Kisai'ye aittir. Ona göre ضاعف ile ضعّف aynı anlamı ifade etmektedir.[396]

---

[392] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 185; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/172; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 206.
[393] İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/259.
[394] Tef'il babı, genellikle teksir (çokluğu ifade etmek için) kullanılır. Detaylı bilgi için bkz. Şerbetçi vd.,Arapça Dilbilgisi Sarf, 98.
[395] ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ*, 98; İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 139; İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/258-259.
[396] İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 139.

Âyette karz-ı hasen (güzel bir borç) diye geçen lafızdan maksat insanın kendi çıkarlarını gözetmeksizin Allah yolunda yaptığı harcamadır. Burada buna karşılık olarak Allah-u teâlânın kat kat fazlasıyla vermesinin çokluğunu yalnızca Allah bilmektedir.[397] Bir rivayete göre bunun karşılığı hem dünyada hem de ahirette verilmektedir. Dünyada karşılığı; mal, huzur, mutluluk bereket iken; ahirette ise cennet nimeti ve hoşnutluktur.[398]

Yukarıdaki iki kıraat incelendiğinde, فَيُضَاعِفَهُ lafzı ref‘ ile okunmuştur. Bu durumda يُقْرِضُ lafzına atıf söz konusudur.[399] Aradaki tek fark, tahfif ile teşdid farklılığıdır. Anlam yönünden pek fark bulunmamakla beraber teşdid ile okunan kıraatte tekrarlama ve süreklilik söz konusudur.[400] Bu bağlamda, her iki kıraate de anlam “Allah’ın kuluna karşılığını kat kat vermesi” olmakla beraber, Nâfi‘ kıraatinde miktar yönünden çokluk vurgusu yapılırken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise süreklilik ve tekrarlama ön plandadır.

İki yüz altmışıncı âyet:

…قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيْنَكَ سَعْيًا…

“…Rabbi ‘ kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler…buyurdu.” Burada فَصُرْهُنَّ lafzı, Nâfi‘ kıraatinde sâd harfinin dammesiyle فَصُرْهُنّ şeklinde okunurken, Ebû Caf‘er kıraatinde ise sâd harfinin kesresiyle فَصِرْهُنَّ şeklinde okunmaktadır.[401]

[397] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/592; Mevdudi, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 190; Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 1/884.

[398] Seyid Kutub, *Fî zılâli’l-Ḳurʾân*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayınları, ts.), 424.

[399] Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 3/166.

[400] ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi’l-ḳırâʾâti’s-sebʿ*, 98; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 126.

[401] İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 190; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/174; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 209.

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: فَصُرْهُنَّ lafzındaki sâd harfinin damme ile okunması صَار-يَصُورُ fiilinin emr-i hazır halidir.[402] Bu kalıp ile okunduğunda "meylettirme, toplama, yöneltme" gibi anlamlar barındırmaktadır. Kisai'ye göre bu kalıpla okunduğunda وَجِّهْهُنَّ اِلَيْك "kendine yönelt" anlamı taşır. Yine aynı şekilde Araplarında kelamlarında ve şiirlerinde "yöneltme" anlamında kullandıklarına dair rivayetler bulunmaktadır.[403]

Sâd harfinin dammesiyle okuyanların yorumladıklarına göre bu âyettehazfedilen bir kelime vardır o da "parçalamak" anlamına gelen قَطِّعْهُنَّ fiilidir. O halde mana şöyle olur: "Dört tane kuş al, kendine yönelt ondan sonra parçala…"[404]

Ebû Ca‘fer kıraatinin hücceti: فَصُرْهُنَّ lafzındaki sâd harfinin kesre ile okunması yani فَصِرْهُنَّ şeklinde okunması صَارَ-يَصِيرُ fiilinin emr-i hazır halidir. Bu kalıp ile kullanıldığında "parçalama" anlamı taşır. [405]

Bu okuyuşta takdim ve tehir anlamı vardır. O halde mana şöyle olur: "Dört tane kuş yanına al sonra parçala…" Burada فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ اِلَيْكَ فَصِرْهُنَّ geçen اِلَيْكَ kelimesi خُذْ fiili ile bağlantılıdır.[406]

Her iki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi‘ kıraatinde geçen فَصُرْهُنَّ lafzının sâd harfinin damme ile okunması, fiile "meylettirme, toplama, yöneltme" gibi anlamlar kazandırmakla beraber âyette lâfzen geçmeyen fakat bağlam gereği zımnen var kabul edilen قَطِّعْهُنَّ (onları parçala) fiilini de anlamın bir parçası haline

[402]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 101; Ebu Abdullah Nasr b. Ali b. Muhammed eş-Şirazi İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ fî vücûhi'l-ḳırâ'ât ve 'ilelihâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 220.
[403]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 101; İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 145; İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 275; Ebu'l Kasım b. Ali en-Nüveyrî Nüveyrî, *Şerhu Tayyibetu'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 2/217.; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 1/461.
[404]İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 145; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 4/37.
[405]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 101; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 220; İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 275.
[406]İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 145; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/47; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 4/34.

getirmektedir. Buna karşılık, Ebû Ca‘fer kıraatinde aynı kelimenin sâd harfinin kesre ile فَصِرْهُنَّ şeklinde okunması, doğrudan “parçalama” anlamı taşımaktadır. Bu durumda, her iki kıraat birbirini tamamlayıcı ve açıklayıcı niteliktedir. Bir kıraatte mana dolaylı bir şekilde yer alırken, diğerinde ise bu anlam açıkça ifade edilmiştir. Böylece iki kıraat birlikte ele alındığında, anlam bütünlüğü ve yorum zenginliği ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.2. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları

Fiillerde mâlûm ve meçhûl farklılıkları, bazı durumlarda anlam üzerinde belirgin bir değişikliğe yol açarken, bazı durumlarda ise anlamı değiştirmeyip yalnızca üslup ve vurguda farklılık oluşturur. Burada anlama etki eden bir farklılık söz konusudur.

Yüz on dokuzuncu âyet:

اِنَّا اَرْسَلْنَاكَبِا لْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْاَلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيم

“Doğrusu (ey peygamber), biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin.” Burada وَلَا تُسْاَلُ lafzı, Nâfi‘ kıraatinde وَلَا تَسْاَلْ şeklinde tâ harfi fetha ile lâm harfi cezimli olarak okunurken, Ebû Caf‘er kıraatinde ise وَلَا تُسْـَٔلُ şeklinde tâ ve lâm harfi damme ile okunmaktadır.[407]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: Burada iki görüş mevcuttur. Birincisi çekilen azabın büyüklüğüne vurgu yapılmıştır.[408] Yani tazim anlamı vardır. İkinci görüş ise Nebi (s.a.v.)’den rivayet edilen hadistir. Bir gün Resûlullah “keşke anne babama nasıl muamele edildiğini bilebilseydim” buyurdu. Bunun üzerine zikredilen âyet nazil oldu. Bu kıraatte mana, lâ-ı nahiyeye göre verilmiştir.[409]

---

[407] İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât,* 169; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/166; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer,* 191.

[408] el-Mehdevî Ebü’l-Abbas Ahmed b. Ammar, *Şerhu’l-hidâye* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, ts.), 180.

[409] İbn. Hâleveyh, *el-Ḥücce fi’l-ḳırâʾâti’s-sebʿ*, 87; İbn Zencele, *Huccetü’l-kıraat,* 111; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibetu’n-neşr*, 2/180; Ebü’l-Abbas Ahmed b. Ammar, *Şerhu’l-hidâye*, 181.

Bu durumda mana şöyledir: "Cehennemliklerden sorma" Bu âyetin kâfirlerin içine düşeceği azabın büyüklüğünü haber vermek için geldiği söylenmektedir.[410] Fakat burada hitap kâfirlere olmakla birlikte onlar hakkında iki görüş mevcuttur.

1. Hayatta olan kimselerin isyan edip küfre düşmeleri sonucu onların hakkında soru sorulması yasaklanmıştır. Çünkü onların durumu olumlu yönde bir değişimgösterebilir. Yani küfür halindeyken imana, isyan halindeyken itaate dönüş yapabilirler.

2. Burada kast edilmek istenen bu durumda ölen kişinin durumunun ağırlığına işaret edilmiştir.[411]

Yukarıda hüccet kısmında zikredilen hadisin zayıf bir isnatla geldiği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu durum, Hz. Peygamberin ailesi için uzak bir ihtimaldir. Çünkü Hz. Peygamber ailesine ne olduğu hakkında bilgi sahibiydi. Yapılan bir izaha göre Allah-u Teâlâ Hz. Peygamber için anne babasını diriltip ona iman etme lütfunda bulunmuş olabilir. Zira bu Allah-u Teâlâ için imkânsız değildir.[412]

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: Kıraatin hücceti ise Abdullah b. Mes'ud'un وَلَنْ تُسْئَلَ (Sen sorumlu tutulmayacaksın) ile Übeyy b. Kâb'ın وَمَا تُسْئَلُ (Sen sorumlu olacak değilsin) kıraatine dayanmış olmasıdır.[413] Burada mana lâ-ı nafiyeye göre verilmiştir.[414]

Bu durumda mana şöyledir: "Cehennemliklerden sen sorumlu değilsin" Bu kıraatle Peygamberi inkâr edenlerin, inkârlarından dolayı peygamberin zarar görmeyeceği, sorumlu tutulmayacağı ve üzülüp kederlenmemesi gerektiği

[410] Mekki, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kıraati's-seb',*1/262; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/515; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 2/30.
[411] Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur`ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2006), 2/343-344.
[412] Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Baḥrü'l-muḥîṭ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1993), 1/537; Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur`ân*, 2/344; Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsi, *Rûḥu'l-meʿânî fî teſsîri'l-Ḳurʾâni'l-ʿaẕîm ve's-sebʿi'l-meṯânî*, thk. Majir Habbuş (Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2010), 2/416; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *et-Teẕkire fî aḥvâli'l-mevtâ ve'l-âḫire*, çev. Turgut Akyüz (İstanbul: Ravza Yayınları, 2020), 35.
[413] ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ* , 87.
[414] Nüveyrî, *Şerhu tayyibetu'n-neşr*, 2/180.

vurgulanmıştır.[415] Bu kıraat, aynı zamanda inkârcılara yönelik bir tehdit anlamı da taşımaktadır.[416]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi‘ kıraatinde yer alan وَلَا تَسْاَلْ ifadesi, Hz. Peygamber'e kâfirler hakkında soru sormasının nehy edildiğini göstermekte ve bu yönüyle bir yasaklama içermektedir. Buna karşılık, Ebû Ca‘fer kıraatinde geçen وَلَا تُسْـَٔلُ ifadesiyle, Hz. Peygamberin inkârcıların durumu sebebiyle mesul tutulmayacağı ve bu konuda üzülmemesi gerektiği yönünde bir teselli mahiyeti taşımakla beraber, kâfirler içinde tehdit anlamı barındırmaktadır. Bu iki kıraat arasında anlam genişliği ve yorum çeşitliliği söz konusudur.

2.1.1.3. Fiillerin Mazi ve Emir Okunması ile İlgili Farklılıklar

Fiillerin mazi veya emir kipiyle okunması, hem anlam hem de üslup açısından farklılıklar ortaya çıkarabilir. Mazi kullanımını genellikle eylemin gerçekleşmişliğini vurgularken, emir kipi fiili doğrudan muhataba yönelterek eylem üzerinde icra ve talep anlamı kazandırır. Kıraat farklılıklarında, aynı fiilin mazi ve emir şeklinde okunması, bağlama bağlı olarak anlamın niteliğini değiştirebilir veya yalnızca ifadenin yönelimini ve üslubunu etkileyebilir. Burada anlama etki eden bir farklılık vardır.

Yüz yirmi beşinci âyet:

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّى…

"O zaman biz o evi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin…" Burada وَاتَّخِذُوا lafzı Nâfi‘ kıraatinde hâ harfinin fethasıyla وَاتَّخَذُوا

[415]Mekkî, *el-keşf 'an vücûhi'l-kıraati's-seb'*, 1/262; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/515; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 1/181; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 2/30.
[416]Ebû't-Tayyib Muḥammed Sıddîk Hân b. Hasan, *Fethu'l-beyân fî makâsıdi'l-Kur'ân* (Beyrut, 1992), 1/266.

şeklinde okunurken, Ebû Caf'er kıraatinde ise hâharfinin kesresiyle وَاتَّخِذُوا şeklinde okunmaktadır.[417]

Nâfi' kıraatinin hücceti: Bu fiil fetha ile okunduğu zaman, mazi kalıptan gelmiş olur. Bundan murad edilen haberdir. Yani bu İbrâhim (a.s) oğullarının, Hz. İbrâhim'in durduğu yeri namazgâh edindiklerinin haberidir ve onun şu sözüne dönülmektedir. وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى "Ve o zaman Kâbeyi insanlar için dönüp varılacak bir sevap kazanma ve güvenli bir yer kıldık. Onun zürriyetide orayı namazgâh edindiler." Bu durumda mazi sîgayla okunduğunda وَاتَّخَذُوا fiili, جَعَلْنَا fiiline atfedilerek okunur. Yani burada önceki fiil mazi sîgasıyla "kıldık" anlamında olduğu için onu takip eden ikinci fiilde "edindiler" anlamında gelmiştir.[418]

Bu kıraate göre, Hz. İbrâhim'in zürriyetinin söz konusu mekânı bir namazgâh edinmiş oldukları bildirilmektedir. [419] Benzer şekilde, yine bazı rivayetlerde de bu yönde yorumlar yer almakta olup, Hz. İbrâhim'in bölgeye gösterdiği ehemmiyet ve zürriyetini oraya yerleştirmesi dolayısıyla, daha sonra "Makâm-ı İbrâhim" olarak adlandırılan bu yer, insanlartarafından namaz kılınacak bir kıble olarak benimsenmiştir.[420]

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: Bu fiil kesre ile okunduğu zaman, emir kalıbından gelmiş olur. Bu kıraate göre, âyetin nüzûl sebebi Hz. Peygamber ile Ömer b. Hattâb arasında geçen kelamdır. Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Hz. Ömer'in elinden tutmuş ve Makâm-ı İbrâhim'e getirmiştir. Hz.Ömer, Hz. Peygamber'e hitaben, "bu babamız İbrâhim (a.s)'ın makâmı mıdır?" diye sorar. Hz. Peygamber "evet" cevabını verince bunun üzerine Hz. Ömer, "burayı namazgâh

[417] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât,* 169; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/167; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 192.
[418] ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ*, 87; İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat,* 113; İbn Muhaysın, *el-Muğnî,* 1/191-192; Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ammar, *Şerhu'l-hidâye*, 181-182.
[419] Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 2/45.
[420] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 1/182.

edinmeyelim mi" diye karşılık verir. Hz. Peygamber ise, "bana bu şekilde emir verilmedi" buyurmuştur. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.[421]

Bu kıraate göre buradaki emir sîgasının neye atfedildiği ile ilgili üç görüş mevcuttur;

1. Bu ifade, AllahTeâlâ'nın ...اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ"...Geçmişte size verdiğim nimetimi ve sizi diğer topluluklara üstün kıldığımı hatırlayın." (Bakara, 122) ifadesine atfedilmiştir. Burada وَاتَّخِذُوا fiilinin اذْكُرُوا fiiline atfedilmesinin nedeni, emir sîgasında olmasıdır.

2. Bu ifade, Allah Teâlâ'nın اِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا sözüne atıftır. Bunun manası şöyle olur: Allah-u Teâlâ Hz. İbrâhim'i birtakım kelimelerle imtihan etmiştir. Hz. İbrâhim'de o kelimeleri yerine getirince; Allah-u teâlâ mükâfat olarak "Ben seni insanlara imam kıldım ve İbrâhim'in makamını namazgâh edininiz." buyurdu.

3. Bu ifade, AllahTeâlâ tarafından ümmet-i Muhammed'e, Hz.İbrâhim makamını namazgâh edinmeleri için bir emirdir.[422]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi' kıraatinde yer alan وَاتَّخَذُوا fiili mazi sîgada kullanılmıştır. Bu kullanım, geçmişteki bir olayı haber verme işlevi taşır. Buna göre söz konusu âyet, Hz. İbrâhim'in zürriyeti tarafından Makâm-ı İbrâhim'in namazgâh edindiklerine dair haber verilmektedir. Fiilin mazi sîgayla okunması, eylemin tarihi gerçekliğini ve geçmişte olan bir olayı vurgular. Böylelikle âyet, Hz. İbrahim'in zürriyetinin söz konusu mekâna verdiği önemi ve eyleminin tarihi boyutunu ön plana çıkarır. Buna karşılık, Ebû Ca'fer kıraatinde geçen وَاتَّخِذُوا fiili emir kipiyle okunmaktadır. Âyetin nüzûl sebebine bakıldığında, Hz. Peygamber ile Hz. Ömer arasında geçen olay neticesinde hitabın Hz. Peygamber ve ümmetine

[421]ibn Hâleveyh, *İthâfü fużalâ'i'l-beşer*, 87; İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 113; İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 192; Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ammar, *Şerhu'l-hidâye*, 181-182; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/532; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/182.
[422]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 2/45.

yönelik olduğu anlaşılır. Bu bağlamda, iki kıraat arasında mana yönünden çeşitlilik söz konusudur.

2.1.1.4. İsimlerde Ref‘ ve Cer Farklılıkları

İsimlerin ref‘ ve cer halinde okunması, nahiv açısından anlam ve cümlenin yapısı üzerinde etkiler ortaya çıkarabilir. Kıraat farklılıklarında, aynı ismin ref‘ veya cer okunması, kimi zaman yalnızca gramer yönelimi değiştirirken, kimi zaman cümlenin anlam ve vurgusunda da farklılık meydana getirir. Burada anlama etki eden bir farklılık söz konusudur.

İki yüz onuncu âyet:

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ

“Onlar, bulut gölgeleri içinde Allah’n (azabının) meleklerle onlara gelmesini ve (azap) emrinin gerçekleşmesini mi gözlüyorlar?” Burada وَالْمَلٰٓئِكَةُ lafzı, Nâfi‘ kıraatinde وَالْمَلٰٓئِكَةُ şeklinde tâ harfinin dammesiyle okunurken, Ebû Caf‘er kıraatinde ise tâ harfinin kesresiyle yani وَالْمَلٰٓئِكَةِ şeklinde okunmuştur.[423]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: Tâ harfi ref‘ ile okunmuştur. Bu durumda وَالْمَلٰٓئِكَةُ kelimesi اللّٰهُ lafzına atfedilmiştir.[424]

Bu kıraatin anlamı şu şekilde olmaktadır: Allah’ın (azabının) meleklerle birlikte bulutların gölgeleri içinde gelmesi söz konusudur.[425]

EbûCa‘fer kıraatinin hücceti: Tâ harfi cer ile okunmuştur. Bu durumda وَالْمَلٰٓئِكَةِ kelimesi ظُلَلٍ lafzına atfedilmiştir.[426]

Bu kıraatin anlamı şu şekilde olmaktadır: Allah’ın (azabının) buluttan gölgeler ve meleklerin içinde gelmesi söz konusu olmaktadır.[427]

---

[423]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/171; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 202.
[424]İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/240.
[425]Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/327; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/250.
[426]İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/240.

İki kıraattede yer alan "Allah'ın gelmesi" konusu, bazı âlimlere göre mahiyeti bilinmeyip müteşabih olarak değerlendirilirken bazı âlimlere göre ise farklı şekillerde yorumlanmıştır. Buna göre yaratıklara mahsus kılınmış gelip-gitme gibi işlerden Allah-u teâlânın münezzeh olduğu, burada "Allah'ın gelmesi" ile kastedilmek istenenin Allah'ın emrinin ve gazabının gelmesi gibi tevillerde bulunulmuştur.[428]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi' kıraatinde وَالْمَلٰٓئِكَةُ kelimesi ref' ile okunup, اللهُ lafzına atfedilmiştir. Bu durumda Allah'ın (azabının) meleklerle birlikte gelmesi söz konusudur. Burada melekler ikinci fâil konumundadır. Buna karşılık, Ebû Caf'er kıraatinde ise وَالْمَلٰٓئِكَةِ kelimesi cer ile okunup, ظُلَلٍ lafzına atfedilmiştir. Bu durumda mana, Allah'ın (azabının) bulutların ve meleklerin içinden gelmesi söz konusudur. Burada melekler ikinci mecrur konumundadır. Nâfi' kıraatinde Allah'ın (azabının), melekler eşliğinde törensel bir sahneyle gelişi tasvir edilirken; Ebû Ca'fer kıraatinde ise azabın gelişi doğrudan Allah'a nispet edilmekte, böylece azabın faili bizzat Allah olarak gösterilmekte ve daha tehditkâr, ürkütücü bir tablo ortaya konmaktadır.

2.1.1.5. Fiili Muzarinin Gaib ile Muhatab Okunması ile İlgili Farklılıklar

Fiili muzarinin gaib veya muhatab şeklinde okunması, anlam üzerinde her zaman belirleyici değildir. Bazı durumlarda, eylemin kimin tarafından veya kime yönelik gerçekleştirildiğini ortaya koyarak anlam değişikliğine yol açar. Ancak bağlamda fail veya muhatap belli ise, bu farklılık yalnızca üslup ve vurguyu etkiler; anlamın özünü değiştirmez. Burada anlama etki eden bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Yüz altmış beşinci âyet:

...وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ

"…Keşke zalimler azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi." Bu

[427]Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* 2/327; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 250.

âyette iki farklıklı söz konusudur. Burada "görüyor" anlamında kullanılan يَرَى kelimesiNâfi' kıraatinde تَرَى şeklinde muhatab ile okunurken, Ebû Ca'ferkıraatinde ise يَرَى şeklinde yani gaib ile okunur.[429] اَنَّ الْقُوَةَ lafzında geçen اَنَّ, Nâfi' kıraatinde اَنَّ olarak hemzenin harekesi fetha olarak okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise اِنَّ şeklinde hemzenin harekesi kesre ile okunur.[430]

Nâfi' kıraatinin hücceti: وَلَوْ تَرَى şeklinde muhatap ile okunduğu zaman hitap doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yöneliktir. Kur'ân'da bu ifadeye benzer birçok kullanım vardır. Her ne kadar hitap Hz, Peygamber'e olsa da, maksadın sadece ona münhasır olmadığı, bütün insanlara yönelik bir uyarı mahiyeti taşıdığı kabul edilir. Bu duruma birçok âyet delil olarak gösterilmiştir. Delil olarak gösterilen âyetlerden biri, Enfal sûresinin 70. âyeti delil olarak gösterilmiş:يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِيْٓ اَيْدِيكُمْ مِنَ الْاَسْرٰٓى "Ey Peygamber! Elinizde bulunan esirlere de ki:…" yine Bakara sûresinin 106. âyetinde geçen اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "…Bilmez misin ki Allah'ın gücü her şeye yeter" bu ve benzeri âyetlerde hitap, Hz. Peygamber'e olmakla beraber hüküm herkesi kapsamaktadır.[431]

Nâfi' kıraatinde تَرَى şeklinde muhatab ve اَنَّ şeklindeokunduğu zaman âyetin takdiri şöyle olur: "O zalimler azap gördükleri zaman sen onları görseydin, bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu görmüş olurdun." şeklindedir.[432]

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: وَلَوْ يَرَى şeklinde gaib ile okunduğu zaman, buna göre fiil zalimlere (Allah'a ortak koşanlar) nispet edilmektedir. Burada

[429] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 173; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/168; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 196.
[430] İbnü'l-Cezerî, Taḥbîrü't-teysîr, 298; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/168; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 197.
[431] Ebu Ali El-Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr el- Fârisî, *el-Hücce li'l-Kurrâi's-Seb'a* (Beyrut: Dârü'l-Me'mun li't-Türas, 1984), 262.
[432] Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 2/229.

kastedilmek istenen, onların şahit olacakları ve maruz kalacakları azabın boyutunu bilmemeleridir.[433]

Ebû Ca'ferkıraatinde ise يَرَى şeklinde yani gaib ve اِنَّ ile okununca âyetin takdiri şöyle olur: "O zalimler Allah'ın azabını gördükleri zaman, ne kadar aciz kalacaklarını bilselerdi şüphesiz kuvvet Allah'a aittir derlerdi." Buradaki اِنَّ ise müste'nef (yeniden başlanılan) bir cümleyi haber vermektedir.[434]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi' kıraatinde تَرَى şeklinde muhatab sigası ile okunduğunda, hitap doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yöneltilir. Bununla beraber Kur'ân'daki benzer kullanımlarda delil gösterilerek, bu hitabın yalnızca Peygamberi değil, ümmete yönelik de genel bir uyarı anlamı taşır. Böylece âyet, ibret verici bir sahne kurarak muhataba "sen onları o halde görseydin!" üslubuyla güçlü bir uyarı yapmaktadır. Buna karşılık Ebû Ca'fer kıraatinde ise يَرَى şeklinde gaib sigası ile okunduğunda, bu durumda fiil doğrudan zalimlere nispet edilmekte, onların ahirette görecekleri azabın büyüklüğü ve o anda yaşayacakları çaresizlik vurgulanmaktadır. Her iki kıraat birlikte düşünüldüğünde ise âyetin hem uyarıcı yönü hemde zalimlerin yaşayacağı acziyet ve pişmanlık boyutu bütüncül bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.6. İsmin Ref' ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar

İsimlerin ref' veya nasb halinde okunması, anlam ve cümlenin vurgusu üzerinde farklı etkiler oluşturabilmektedir. Bu farklılık kıraatlerde bazen cümlenin anlamını doğrudan etkilerken, bazen sadece vurguyu değiştirerek üslup açısından nüans kazandırır. Burada anlama etki eden bir farklılık söz konusudur.

Yüz doksan yedinci âyet:

...فَمَنْ فَرَضَ فيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ...

[433]Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâi's-seb'a*, 261.
[434]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 2/229.

"…Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur…"Burada sırasıyla; "kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek" anlamında kullanılan فَلَارَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ üç kelime de Nâfi' kıraatinde nasb ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise فَلَا رَفَثٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ üç kelimede ref' ile okunur.[435]

Nâfi' kıraatinin hücceti: Bu kıraate göre buradaki لا, lâ-ı nafiyye li'l-cins'tir. Buradaki lâ, inne ve kardeşleri gibi amel eder. İsmini nasb, haberini ref' alır. Bu durumda mana şöyle olur: Hac esnasında kesinlikle kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur.[436]

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: Bu kıraate göre iki görüş mevcuttur. Birinci görüş, buradaki لا, lâ-ı nafiyyedir. İkinci görüş ise buradaki لا, leyse anlamındadır. Dolayısıyla ismi merfu olur, haberide hazfedilmiş kabul edilir. Buradaki فيه hazfedilmiş, onun yerine فِي الْحَجِّ onu karşılamaktadır. Takdiri şöyle olur: "Onda kesinlikle kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur."[437]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi' kıraatinde bu kelimeler nasb ile okunmakta ve lâ, burada lâ-ı nafiyye li'l-cins işlevi görmektedir; buna göre isimler mansub, haber ise merfudur. Bu okuma hac esnasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek eylemlerini kesinlikle yasaklandığını vurgular ve olumsuzlama yönü baskın bir uyarı niteliğindedir. Buna karşın Ebû Ca'fer kıraatinde ise aynı kelimeler ref' ile okunmakta; lâ ise lâ-ı nafiyye veya leyse anlamında değerlendirilmekte; isim merfu, haber ise hazfedilmiş kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda olumsuzlama bir mahiyet taşır ve hac ibadetinin özü itibariyle bu tür davranışlardan uzak olduğunu ifade eder. Bu bağlamda Nâfi' kıraati daha çok yasaklayıcı bir üslup sergilerken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise daha çok açıklayıcı ve tespit edici bir anlatım vardır.

---

[435] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 180; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/170; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 201.
[436] İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/238; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, 3/324.
[437] İbn Muhaysın, *el-Muğni*, 1/238; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, 3/324.

2.1.2. Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki etmeyen farklılıkların on dokuz tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; tahfif ile teşdid farklılıkları, fiillerde mâlûm-meçhûl farklılıkları, fiili muzarinin gaib ile muhatab okunması ile ilgili farklılıklar, fiilin ref‘ ve nasb ile okunması ile ilgili farklılıklar, fiilin ref‘ ve cezm ile okunması ile ilgili farklılıklar, fiilin nasb ve cezm ile okunması ile ilgili farklılıklar, fiillerde hareke farklılıkları, isimlerde hazf ve isbat ile ilgili farklılıklar ve isimlerde hareke değişikliğinden kaynaklanan farklılıklar başlıkları altında aktarılacaktır.

2.1.2.1. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları

İsimlerde tahfif ve teşdid farklılığı genellikle anlamı etkilemez; yalnızca okunuş ve vurgu yönünden üslup farklılığı oluşturur. Bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Yetmiş sekizinci âyet:

وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّا اَمَانِيَّ...

“İçlerinde birtakım ümmiler vardır ki kitabı bilmezler; bütün bildikleri kuruntulardan ibarettir…” Burada “kuruntular” anlamına gelen اَمَانِيَّ kelimesi, Nâfi‘ kıraatinde اَمَانِيَّ şeklinde teşdid ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise اَمَانِي şeklinde tahfif ile okunur.[438] Kelimenin aslı, امنية şeklindedir ve اماني kelimesi, bu kökten türetilmiş çoğul biçimidir. Bu kelimde, vâv ve yâ harfleri yan yana geldiğinden dolayı, vâv harfi yâ harfine dönüşmüş, ardından İki yâ harfi idğâm edilerek şeddelenmiş ve kelime امنية şeklinde okunmuştur. Bunun çoğulu Nâfi‘ kıraatinde اَمَانِيَّ şeklinde okunmuıştur. Ebû Ca‘fer kıraatinde ise, tekildeki vâv harfi dikkate alınmayarak okuma kolaylığı amacıyla اَمَانِي şeklinde çoğul yapılmıştır.[439] Her iki

[438]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/163; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 182.
[439]İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/144.

kıraat de anlam açısından farklılık göstermemekte, kelimenin ifade ettiği mana aynıdır.

Yüz on birinci âyet:

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ...

"Onlar; 'Yahudi ve Hristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek' dediler. Bu onların kuruntusudur…" Burada "kuruntular" anlamına gelen أَمَانِيُّهُمْ kelimesi, Nâfi' kıraatinde أَمَانِيُّهُم şeklinde teşdid ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise أَمَانِيهِمْ tahfif ile okunmaktadır.[440]

2.1.2.2. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

İki yüz on üçüncü âyet:

...وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فيمَا اخْتَلَفُوا فيهِ...

"…Onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi…" Burada "hüküm vermek için" anlamına gelen لِيَحْكُمَ kelimesi Nâfi' kıraatinde لِيَحْكُمَ şeklinde mâlûm ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise لِيُحْكَمَ "hüküm verilmesi için" şeklinde meçhûl ile okunur.[441]

İki yüz yirmi dokuzuncu âyet:

...وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوا مِمَّآ اَتَيْتُمُوهُنَّ شَيْءً اِلَّآ اَنْ يَخَافَآ اَلَّا يُقيمَا حُدَودَ اللهِ...

…Onlara verdiklerinizden bir şey almanız da size helâl olmaz. Ancak Allah'ın çizdiği hudutta duramayacaklarından korkmaları başka…" Burada "o ikisi

[440]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/165; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 189.
[441]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/171; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 202.

korkarsa” anlamına gelen يَخَافَآ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde يَخَافَآ şeklinde mâlûm ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise يُخَافَآ “o ikisi hakkında korkulursa” şeklinde meçhûl ile okunur.[442]

2.1.2.3. Fiili Muzarinin Gaib ile Muhatab Okunması ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Seksen beşinci âyet:

...وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

“…Allah sizin yapmakta olduğunuzdan habersiz değildir.” Burada “yapıyorsunuz” anlamına gelen تَعْمَلُونَ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde يَعْمَلُون ”yapıyorlar” anlamındayani gaib ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise تَعْمَلُونَ anlamında muhatab ile okunur.[443]

Yüz kırk dördüncüâyet:

...وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

“...Allah, onların yaptıklarından habersiz değidir.” Burada “yapıyorlar” anlamına gelen يَعْمَلُونَ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde يَعْمَلُونَ şeklinde gaib ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise تَعْمَلُونَ “yapıyorsunuz” şeklinde muhatab ile okunur.[444]

2.1.2.4. Fiilin Ref‘ ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar

Fiilin ref‘ ve nasb halinde okunması, cümlenin anlamı ve vurgusu üzerinde farklı etkiler oluşturabilir. Kıraat farklılıklarında bağlama bağlı olarak anlamda değişiklik oluşturabileceği gibi, yalnızca üslup ve vurguda nüans oluşturarak okunuşu farklılaştırabilir. Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

---

[442]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 183; İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 305; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/171; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 204.

[443]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/164; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 184; İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/149.

[444]İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 298; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/168; Dimyâtî, , *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 196.

İki yüz on dördüncü âyet:

...مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَآءُ وَالضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ...

"...Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler,"Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?..."demeye başladılar." Burada "diyor" anlamına gelen يَقُولَ kelimesi Nâfi' kıraatinde يَقُولُ şeklinde ref' ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise يَقُولَ şeklinde nasb ile okunmaktadır.[445] Nâfi' kıraatinin delili, حَتّٰى edatından sonra gelen muzari fiilin çoğunlukla hikayetü'l-hâl (anlatılan bir durum) konumunda olmasıdır. Yani fiil aslında geçmişte gerçekleşmiş olsa da, olay şimdiki zaman kipinde aktarılır. Ebû Ca'fer kıraatinin delili ise حَتّٰى edatı muzari fiili nasb ettiği zaman اِلى manasında kullanılır. Âyetin takdiri şöyledir: وَزُلْزِلُوا اِلى اَنْ يَقُولَ الرَّسُولُ "Peygamber deyinceye kadar sarsıldılar" bu okuyuşta fiil, mazi bağlamında değerlendirilmiştir.[446]

2.1.2.5. Fiilin Ref' ve Cezm ile Okunması ile İlgili Farklılıklar

Fiilin ref' veya cezm halinde okunması, anlam ve üslup açısından farklılıklar oluşturabilir. Bu farklılıklar, kıraatlerde aynı fiilin okunuşunu değiştirerek anlamın niteliğini veya cümlenin vurgusunu etkileyebilir. Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur. İki farklılık da aynı ayette yer almaktadır.

İki yüz seksen dördüncü âyet:

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِيٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُفَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ منْ يَشَآءُ...

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizlsenizde Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder..." Burada birinci farklılık "bağışlar" anlamına

[445]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 181; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 304; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/171; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 202.
[446]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 3/19.

gelen فَيَغْفِرُ kelimesinde meydana gelmektedir. Bu kelime Nâfi‘ kıraatinde فَيَغْفِرْ şeklinde cezm ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise فَيَغْفِرُ şeklinde ref‘ ile okunmaktadır. İkinci farklılık ise “azap eder” anlamına gelen وَيُعَذِّبُ kelimesinde ortaya çıkmaktadır. Bu kelime Nâfi‘ kıraatinde وَيُعَذِّبْ şeklinde cezm ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise وَيُعَذِّبُ şeklinde ref‘ ile okunmaktadır.[447] Ebû Ca‘fer kıraatinde ref‘ okununca bu ifade müste’nef (yeniden başlanılan) bir cümle sayılır. Nâfi‘ kıraatinde ise cezm ile okununca bu iki kelime يُحَاسِبْكُمْ kelimesine atfedilerek okunmuş olur.[448]

2.1.2.6. Fiilin Nasb ve Cezm ile Okunması ile İlgili Farklılıklar

Fiilerin nasb veya cezm halinde okunması, anlam ve vurguda farklı etkiler oluşturur. Kıraat farklılıklarında aynı fiilin iki durumda da okunması, bağlama bağlı olarak anlamın niteliğini değiştirebileceği gibi, yalnızca üslup ve vurguda farklılık oluşturabilir. Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

İki yüz seksen ikinci âyet:

...وَاَشْهِدُوٓا اِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ...

“Alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin.” Burada “zarara uğratılmasın” anlamında kullanılan وَلَا يُضَآرَّ Nâfi‘ kıraatinde وَلَا يُضَآرَّ şeklinde nasb ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise وَلَا يُضَآرْ şeklinde cezm ile okunmuştur.[449]Ebû Ca‘fer kıraatinde وَلَا يُضَآرْ lafzı nehiy edatıyla birlikte cezimli olarak okunmuştur. Nâfi‘ kıraatinde ise وَلَا يُضَآرَّ şeklinde yine nehiy edatıyla fakat şeddeli olarak okunmuştur. Bu fiilin aslı يضارر şeklinde olup, burada iki râ’nın ard

[447]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 195; İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 316; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/187; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 214.
[448]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 4/132.
[449]İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 316; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/178; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 213.

arda gelmesi söz konusudur. Bu durumda, birinci râ ikinci râ'ya idğam edilmiştir. Bunun nedeni, iltikâi's-sâkineyni (yan yana gelen iki sakin harf) ortadan kaldırmaktır. Çünkü asıl kural, iki sakin harfin yan yana gelmemesidir.[450]

2.1.2.7. Fiillerde Hareke Farklılıkları

Fiillerde hareke farklılıkları, telaffuz kolaylığı ve üslup açısından önem taşırken, genellikle anlam üzerinde herhangi bir değişikliğe yol açmamaktadır. Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

İki yüz kırk altıncı âyet:

...قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوا...

"...O, 'Üzerinize savaş farz kılındığında savaşmayacağınızdan korkarım' cevabını verdi..." Burada "umulur ki siz" anlamına gelen عَسَيْتُمْ kelimesi Nâfi' kıraatinde عَسِيتُمْ şeklinde sîn harfi kesre ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise عَسَيْتُمْ şeklinde sînharfi fetha ile okunmaktadır.[451] Bu kelimenin daha çok meşhur olan hali fethayla gelen عَسَيْتُمْ şeklindedir.[452] Nâfi''nin kesre ile okumayı tercih etmesindeki neden, telaffuzunun daha kolay ve rahat olmasından kaynaklıdır.[453]

İki yüz yetmiş üçüncü âyet:

...يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ...

"...Yoksulluklarını gizli tuttukları için bilmeyen onları zengin sanır..." Burada "onları sanır" anlamına gelen يَحْسَبُهُمُ kelimesi Nâfi' kıraatinde يَحْسِبُهُمُ şeklinde sîn harfi kesre ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise يَحْسَبُهُمُ şeklinde sîn harfi fetha

[450]İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/307.
[451]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 186; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 307; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/173; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 207.
[452]İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 215.
[453]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 3/181.

ile okunmaktadır.[454] Gerek sîn harfi kesre ile okunsun, gerek fetha ile okunsun iki şekildede manada herhangi bir değişiklik meydana getirmez.[455]

2.1.2.8. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar

İsimlerde hareke değişikliğinden kaynaklanan farklılıklar daha çok telaffuz ve okuma kolaylığı açısından ön plana çıkar. Bazı durumlarda belli harekelerin ağırlığını hafifletmek için, kelimenin aslı ve bağlamı doğrultusunda farklı harekeler verilmiştir. Bu bağlamda okunuşta farklılık olmasına karşın anlamda herhangi bir farklılık meydana gelmemektedir. Ancak bazı örneklerde, kelimenin kökünden türeyen farklı formlar sebebiyle ya da kendisinden önceki fiil ve isimle olan ilişkisi nedeniyle hareke değişikliği anlamın yorumunu da etkileyebilir. Böylelikle isimlerde hareke farklılıkları bağlama göra anlama etki edebilmektedir. Zikredilen sûrede bu kısımda manaya etki etmeyen altı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Yüz yetmiş üçüncü âyet:

...فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ...

"…Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur..." Burada "kim zorda kalırsa" anlamında kullanılan فَمَنِ اضْطُرَّ Nâfi' kıraatinde فَمَنُ اضْطُرَّ şeklinde tâ harfi damme ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde فَمَنُ اضْطِرَّ şeklinde tâ harfi kesre ile okunur.[456] Nûn harfinin damme ile okunması, itba'dan (kendinden sonraki harfin harekesine tâbi olmak) kaynaklıdır. Burada nûn harfi kendinden sonra gelen ط harfinin harekesine tâbi olmuştur. Nûn harfinin kesre ile okunması ise, iki sakin harf bir araya geldiğinde, harekenin aslı olan kesreyi vermeden kaynaklıdır.[457]

---

[454]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 191; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 314; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/187; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 212.

[455]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 4/84.

[456]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 300; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/170; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 198-199.

[457]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ*, 92; İbn Meryem, *el-Mudah*, 200; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 3/12.

İki yüz otuz altıncı âyet:

...عَلى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ عَلى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ...

"...Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği kadar olmak üzere, onlara mâkul, gönül alıcı bir şeyler verin..." Burada "gücü kadar" anlamında kullanılan قَدَرُهُ kelimesi Nâfi' kıraatinde قَدْرُهُ şeklinde dâl harfi sakin okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise قَدَرُهُ şeklinde dâlharfi fetha ile okunur.[458] Bu kelime gerek dâl harfinin sakin okunmasıyla gerek fetha ile okunmasıyla iki şekildede miktar manasını ifade etmektedir. Kelime iki şekilde de aynı manaya işaret etmektedir.[459]

İki yüz altmış beşinci âyet:

...فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ...

"...Ve yemişlerini iki kat vermiştir..." Burada "yemişler" anlamında kullanılan اُكُلَهَا kelimesi Nâfi' kıraatinde اَكْلَهَا şeklinde kâf harfi sakin okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise اُكُلَهَا şeklinde kâf harfi damme ile okunur.[460] Nâfi' kıraatinde kelimenin اُكْلَهَا şeklinde okunmasının delili, bir kelimedeki dammelerin telaffuz bakımından ağırlık oluşturmasıdır. Bu nedenle ikinci harf olan kâf harfi sükûn ile okunarak hafifletme yoluna gidilmiştir. Ebû Ca'fer kıraatinde ise kelimenin اَكْلَهَا şeklinde okunmasının delili, Vâkıa sûresinin 56. âyetinde geçen هٰذا نُزُلُهُمْ ifadesinde üç dammeli harfin bir arada bulunmasıdır.[461]

Yüz altmış sekizinci âyet:

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

[458]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât,* 184; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr,* 306; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer,* 205.
[459]İbn Zencele, *Huccetü'l-Kıraat,* 137; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ,* 212; Râzî, *Tefsîr-i kebîr,* 3/144.
[460]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/174; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer* 210.
[461]İbn Zencele, *Huccetü'l-Kıraat,* 146.

"Şeytanın adımlarına uymayın." Burada "adımlar" anlamına gelen خُطُوَاتِ kelimesi, Nâfi' kıraatinde خُطْوَات şeklinde tâ harfi sakin okunurken, EbûCa'fer kıraatinde ise خُطُوَاتِ şeklinde tâ harfi damme ile okunmuştur.[462] Nâfi' kıraatinde خُطْوَات şeklinde okunmasının delili, bir kelimede bulunan iki damme ve ardından vâv harfinin telaffuzu itibariyle ağırlık oluşturmasıdır. Bu sebeple kelime aslî şekline bağlı kalınarak tâ harfi sükûn ile okunmuştur. Buna mukabil, Ebû Ca'fer kıraatinde ise خُطُوَاتِ şeklinde okunmasının delili, kelimenin müfredi olan خُطْوَةٌ lafzının cem' yapıldığı zaman ayne'l-fiilinin harekelenmesi kaidesine bağlı kalınmıştır. Bu vezinde olan isimlere birkaç örnekverilmiştir. Bu örnekler şunlardır: ظُلْمَةٌ ظُلُمَات، غرْفَةٌ غُرُفَات، قُرْبَةٌ قُرُبَات[463]

İki yüz sekseninci âyet:

وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ...

"Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir..." Burada "darlık" anlamına gelen عُسْرَةٍ kelimesi Nâfi' kıraatinde عُسْرَةٍ şeklinde sîn harfi sakin okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise عُسُرَةٍ şeklinde sîn harfi fetha ile okunmuştur. Bir diğer farklılık ise "genişlik" anlamına gelen مَيْسَرَةٍ kelimesinde ortaya çıkmaktadır. Bu kelime Nâfi' kıraatinde مَيْسُرَةٍ şeklinde sîn harfi damme ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise مَيْسَرَةٍ şeklinde sîn harfi fetha ile

[462] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 174; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 298-299; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/169; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 197.
[463] İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 121.

okunmuştur.[464] Bu kelimeler gerek dammeli olsun, gerek fethalı olsun iki şekilde de meşhur olan okuyuşlardandır.[465]

2.1.2.9. İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar

İsimlerde hazf (bir harfin veya harekenin atılması) ve isbât (eklenmesi) farklılıkları, kıraatlerde genellikle telaffuz ve üslup açısından etkili olur. Bu tür değişiklikler, kelimenin anlamını değiştirmez; yalnızca okunuşu hafifletir veya vurguyu güçlendirir. Bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

İki yüz altmışıncı âyet:

... ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا...

"...Sonra da her dağın üstüne o kuşlardan bir parça koy..." Burada "parça" anlamına gelen جُزْءًا kelimesi Nâfi' kıraatinde جُزْءًا şeklinde ispat ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde جُزًّا şeklinde hemze hazfedilerek okunmuştur.[466] Her iki şekilde de manada bir değişiklik meydana gelmemektedir.[467]

2.2. Âl-i İmrân Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'de üçüncü sırada yer alan Âl-i İmrân sûresi, 200 âyet olup Medine'de nâzil olmuştur. Hicretin 3. yılında nâzil olmaya başlayan sûre'nin tamamlanması, hicretin 9. yılına kadar devam etmiştir. Sûre, adını 33. âyette geçen İmrân ailesi manasındaki "Âl-i İmrân" ifadesinden almaktadır. Burada İmrân'ın kim olduğuyla ilgili iki görüş mevcuttur. Birinci görüş, Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn'un babası olduğu; ikinci görüş ise Hz. Meryem'in babası olduğu yönündedir. Bu sûre ile öncekiler arasında bazı yönlerden benzerlikler vardır. Bakara sûresinin devamı niteliğinde görüldüğü gibi Meryem, Hac, Enfâl ve Tevbe sûreleriyle de yakından ilgilidir.[468] İçeriğiyle ilgili en çok dikkat çeken durum, peygamberlik meselesinin

[464]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 192; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr,* 315; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/178; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 212-213.
[465]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 4/105.
[466]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/174; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 209.
[467]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 4/40.
[468]Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr* (Beyrut:Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 128; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 448-452.

genel hatlarıyla ele alınmasıdır. Sûrenin nüzûl sebebi ise peygamberlik konusuna açıklık kazandırmasıdır. Bunlar dışında Hristiyanlıkla ilgili hususlara, Hz. İsa'nın yaratılışına ve irşadlarına, annesi Meryem'in iffetine; sabırdan, cesaretten ve kin ile öfkeye yenik düşmenin tehlikesinden de söz edilmektedir.[469]

2.2.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki eden farklılığın bir tane olduğu tespit edildi. Bu farklılık kelime köküne göre; fiilerde mâlûm-meçhûl farklılıkları başlığı altında aktarılacaktır.

2.2.1.1. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları

Bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz kırk altıncı âyet:

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَمَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَآ اَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللهُ يُحِبُّ الصَّابِرِين

"Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok Allah erleri savaştılar. Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü gevşemediler, yılmadılar, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever." Burada قَاتَلَ kelimesi Nâfi' kıraatinde قُتِلَ şeklinde kâf harfi damme ile tâ harfi kesre ile elifsiz bir şekilde okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise قَاتَلَ şeklinde kâf harfi ile tâharfi fetha ile aralarına elif getirilerek okunmuştur.[470]

Nâfi' kıraatinin hücceti: Burada قُتِلَ meçhûl fiil, رِبِّيُّونَ[471] mübteda, مَعَهُ ise onun haberidir. Bu kıraatin hücceti Âl-i İmrân sûresinin 144. Âyetidir: ...اَفَائِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ...

[469]Emin Işık, "Âl-i İmrân Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1989), 2/307-309.

[470]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 216; Dânî, *et-Teysir,* 316; ibnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2/182; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 229.

[471] Ribbiyyun kelimesi âlimler tarafından farklı şekillerde tefsir edilmiştir. Tefsir edenler şu manaları vermiştir: Topluluklar, âlimler, sabırlı takva sahipleri, rablerine kulluk edenler, tâbi olanlar vb. Detaylı bilgi için bkz: Taberi, *Câmi'u'l-beyân,* 117.

(…şimdi o ölür veya öldürülürse…)[472] Bu durumda, burada "öldürülme" manası söz konusudur.

Bu kıraate göre mana şöyledir: "Birçok peygamber öldürülmüş…"

Bu kıraate dair farklı yorum ve açıklamalar nakledilmiştir. Bunları aktarmakta fayda görüyoruz:

1. Peygamberin yanında âlimler olduğu halde öldürüldüler.

2. Nice peygamber vardır ki yanlarında birçok âlim öldürülmüştür. Buna rağmen geride kalan âlimler gevşeklik etmemiştir.

3. Nice peygamber vardır ki kendisiyle beraber nice âlimler öldürülmüştür. Fakat geriye kalan âlimler gevşeklik etmeden cihat etmeye devam etmişlerdir.[473]

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: Burada قَاتَلَ fiil رِبِّيُّونَ ise faildir.[474]

Bu kıraate göre ise mana şöyledir: "Onunla beraber savaştı…" Nice peygamberle beraber birçok ashab savaşmıştır. Düşmanları tarafından onca sıkıntıya uğratılmalarına rağmen gevşeklik göstermeyip peygamberi yalnız bırakmamışlar ve Allah'ın dinine hizmet etmişlerdir.[475]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi' kıraatinde قُتِلَ kelimesi meçhûl fiil şeklinde kullanıldığı için "öldürülme" anlamı taşımaktadır. Burada öldürülenlerin kimler olduğu hakkında üç görüş mevcuttur: Yalnızca peygamberlerin öldürüldüğü, yalnızca peygamberlerin yanındaki âlimlerin öldürüldüğü veya hem peygamberlerin hem de onlarla birlikte bulunan âlimlerin öldürüldüğü yönündeki rivayetler, bu kıraatin anlam çerçevesini genişletmektedir. Bu yorumları destekleyen delillerden biri, hüccet kısmında zikredilen âyettir. Buna karşılık Ebû Ca'fer kıraatinde ise قَاتَلَ kelimesi mâlûm fiil şeklinde kullanılmış ve "savaşma" anlamını ifade etmektedir. Bu savaşma eyleminde, peygamberlerle beraber âlimlerinde bulunduğu söz konusudur.

[472]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 114.
[473]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 5/25.
[474]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 114.
[475]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 5/25.

Bu durumda, iki kıraat arasında manada zenginlik olmasıyla beraber; vurgulanmak istenen ortak nokta, peygamberlerin yanında yer alan müminlerin, Allah yolunda gösterdikleri sabır, sebat ve kararlı duruşlarıdır.

2.2.2.Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki etmeyen farklılıklarınsekiz tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; tekil ile çoğul farklılıkları, tahfif ile teşdid farklılıkları, fiillerde vezin farklılıkları, fiillerde hareke farklılıkları, fiillerde mâlûm-meçhûl farklılıkları, isimlerde hazf ve isbat ile ilgili farklılıklar ve lehçelerden dolayı oluşan hareke farklılıkları başlıkları altında aktarılacaktır.

2.2.2.1. Tekil ile Çoğul Farklılıkları

Tekil ile çoğul farklılıkları, metnin temel anlamını değiştirmeyip nüans farklılığıyla ön plana çıkar. Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur

Kırk dokuzuncu âyet:

...اِنِّيٓ اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطّٖينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللهِ...

"…Şüphesiz ki ben; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş oluverir…" Burada "kuş" anlamına gelen الطَّيْرِ kelimesi Nâfi' kıraatinde الطَّيْرِ şeklinde çoğul okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde الطَّائِرِ şeklinde tekil okunmaktadır.[476] Durum böyle olmakla beraber الطَّيْرِ kelimesi cins isim olduğu için hem müfrede hemde cem'e hamledilebilir.[477]

2.2.2.2. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları

Bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz doksan sekizinci âyet:

لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌتَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللهِ...

[476] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât,* 206; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/181; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 224.
[477] İbn Muhaysın, *el-Muğnî,* 1/337; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 4/58.

“Fakat rablerine karşı gelmekten sakınanlara, Allah katından bir ikram olarak, altından ırmaklar akan cennetler vardır; orada temelli kalacaklardır...” Burada “fakat” anlamına gelen لٰكِنِ kelimesiNâfi‘ kıraatinde لَكِنِ şeklinde tahfif ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise لَكِنَّ şeklinde teşdid ile okunmuştur.[478] Nâfi‘ kıraatinde لَكِنِ şeklinde okunduğu zaman iltikâü’s-sâkinayndan (iki sakin harfin karşılaşması) kaynaklı nûn harfi kesre almıştır. Ebû Ca‘fer kıraatinde ise لَكِنَّ şeklinde şeddeli okunduğunda اِنَّ gibi amel eder ve الَّذِينَ onun ismi olur.[479]

2.2.2.3. Fiillerde Vezin Farklılıkları

Bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Yüz yetmiş altıncı âyet:

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ...

“(Resulüm!) inkârda yarışanlar seni üzmesin…” Burada “seni üzmesin” manasında kullanılan وَلَا يَحْزُنْكَ fiili Nâfi‘ kıraatinde يُحْزِنْكَ şeklinde if‘al vezninde okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise يَحْزُنْكَ şeklinde sülasi vezin ile okunmuştur.[480] Nâfi‘ hariç bütün kıraat imamaları sülasi vezinle okumuştur. Nâfi‘’nin delili ise, bu fiilin iki şekildede kullanılabileceğini öne sürmesidir. حَزَنَ يَحْزُنُ denildiği gibi اَحْزَنَ يُحْزِنُ da denilebilmesidir.[481]

2.2.2.4. Fiillerde Hareke Farklılıkları

Bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

[478]İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 332; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/185; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 234.
[479]İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/391.
[480]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a fi’l-ḳırâ’ât*, 219; İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 330; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/184; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 232.
[481]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 5/103.

Yüz yirminci âyet:

...وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا...

"…Eğer sabreder ve sakınırsanız, onların tuzağı size hiçbir zarar vermez..." Burada "size zarar vermez" anlamında kullanılan لَا يَضُرُّكُمْ Nâfi' kıraatinde يَضِرُّكُمْ şeklinde dâd harfi kesre ile râ harfi ise cezm ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise يَضُرُّكُمْ şeklinde dâd ve râ harfi damme ile okunmaktadır.[482] Nâfi' kıraatinde geçen يَضِرُّكُمْ okuyuşunun delili, bu kelimenin aslının يَضْيِرُكم şeklinde olduğunun kabul edilmesidir. Ancak bu kelimede bulunan yâ harfinin harekesi telaffuz açısından ağır geldiğinden dâd harfine nakledilmiştir. Daha sonra cezim râ harfine aktarılınca, iki sakin harften biri olan yâ harfi düşmüş ve sonuçta kelime لا يَضِرُّكُمْ şeklini almıştır. Buokuyuşa delil olarak Şûara sûresinin 50. âyetindeki "قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ" ifadesi gösterilmektedir. Ebû Ca'fer kıraatinde ise يَضُرُّكُمْ şeklinde okunmasının delili, Kur'ân'da ضَرَّ kelimesinin ضَارkelimesindendaha çok olduğu ve Araplar'ın zikredilen kelimeyi daha çok tercih etmesidir. Bu kıraate delil olarak Maide sûresinin 79. âyetinde geçen "قُلْ اَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا" ifadesi zikredilmektedir.[483]

Yüz elli yedinci âyet:

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فى سَبيلِ اللهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ

"Andolsun ki Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz biliniz ki Allah'tan gelecek bir bağışlanma ve bir rahmet, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır." Burada "ölürseniz" anlamında kullanılan مُتُّمْ kelimesiNâfi' kıraatinde مِتُّمْ şeklinde mîm harfi kesre ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise مُتُّمْ şeklinde mîm harfi

[482]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 215; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 326; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/182; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 228.
[483]İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 171.

damme ile okunmuştur.[484] Nâfi‘ kıraatinde مِتُّمْ şeklinde okunması, مَاتَ يَمَاتُ مِتْتَ fiilinden alınmış olmasıdır. Ebû Ca‘fer kıraatinde ise مُتُّمْ şeklinde okunması ise مَاتَ يَمُوتُ مُتْتَ şeklinde okunmasından kaynaklıdır. Her iki kıraat de aynı kök anlamdan kaynaklanmaktadır.[485]

2.2.2.5. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yirmi üçüncü âyet:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ اُوتُو نَصيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ

“Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara baksana, aralarında hakem olması için Allah’ın kitabına çağırılıyorlar da, içlerinden bir grup yüz çevirip gerisin geriye gidiyor.” Burada “hüküm vermek için” anlamına gelenلِيَحْكُمَ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde لِيَحْكُمَ şeklinde mâlûm ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise لِيُحْكَمَ “hüküm verilmesi için” şeklinde yani meçhûl ile okunur.[486]

2.2.2.6.İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz kırk altıncı âyet:

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثيرٌ…

“Nice peygamber vardır ki onunla birlikte Allah erleri savaştılar…” Burada “nice” anlamına gelen كَاَيِّنْ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde كَاَيِّنْşeklinde okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise كَائِنْşeklinde okunmaktadır.[487] Nâfi‘ kıraatinde كَعَيُّنْvezni üzere

[484]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 218; İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 328; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/182; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 230.
[485]İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 1/373.
[486]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/189; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 221; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 4/231.
[487]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 216; İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 327; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/182; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 229.

كَاَيِّنْ şeklinde okunmuştur. Ebû Ca‘fer kıraatinde ise كَاعِنْ vezni üzere كَائِنْ şeklinde okunmuştur. İki kıraatte كَمْ ile aynı anlamı ifade eder.[488]

2.2.2.7. Lehçelerden Kaynaklı Oluşan Hareke Farklılıkları

Lehçe kaynaklı hareke farklılıkları, metnin anlamını değiştirmeden okuma çeşitliliğini ve dilsel zenginliğini ortaya koymaktadır. Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Doksan yedinci âyet:

...وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا...

"…Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır…" Burada "hac" anlamına gelen حِجُّ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde حَجُّ الْبَيْتِ şeklindehâ harfi fetha ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise حِجُّ الْبَيْتِ şeklinde hâ harfi kesre ile okunmaktadır.[489] حَجُّ الْبَيْتِ şeklinde hâ harfi fetha ile okunduğunda ‘Âliye lehçesine göre okunurken, حِجُّ الْبَيْتِ şeklinde hâ harfi kesre ile okunduğunda ise Necîd lehçesine göre okunmuştur. Her ikiside aynı manayı ifade etmektedir.[490]

2.3. Nisâ Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'de dördüncü sırada yer alan sûre, 176 âyetten oluşmaktadır.[491] Bu sûre, Mekke'de fetih yılında nâzil olan Osman b. Talha ile ilgili âyet (58. âyet) dışında Medenîdir.[492] İsmini, sûre içinde birçok yerde geçen "Nisâ" (kadınlar) kelimesinden alır.[493] Nisâ sûresinde geçen konular şunlardır: Bütün insanların aynı nefisten yaratılıp kadın-erkek olarak dünyaya dağıtıldığı, yetim hakları, evlilik akdi ile ilgili konular, kadınlarla ilgili konular, savaş hükümleri,

[488]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 114.
[489]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 326; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/181; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 227.
[490]İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 243.
[491]Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 761.
[492]Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr*, 4/260; İbn Atıyye, el-Muḥarrerü'l-vecîz, 2/3.
[493]Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 761.

emanet, miras, adaletin önemi, ehli kitap, münafık ile müşriklere karşı eleştirilere ve salih amel sahiplerine müjdeleyici açıklamalarda bulunulur.[494]

2.3.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki eden farklılıkların üç tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; ismin ref‘ ve nasb ile okunması ile ilgili farklılıklarve isimlerde hareke değişikliğinden kaynaklı farklılıklarbaşlıkları altında aktarılacaktır.

2.3.1.1. İsmin Ref‘ ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar

Kıraatlerde ismin ref‘ ve nasb ile okunması ile ilgili farklılıklar, cümledeki gramer ilişkilerini doğrudan etkiler. Aynı cümle içinde farklı kıraatler, lafzın yüklediği anlamı çeşitlendirir. Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Üçüncü âyet:

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُلُوا

“Yetimlerin hakkına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.” Burada فَوَاحِدَةً kelimesi Nâfi‘ kıraatinde فَوَاحِدَةً şeklinde nasb ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde فَوَاحِدَةٌ şeklinde ref‘ ile okumuştur.[495]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: Nasb ile okunan فَوَاحِدَةً kelimesi, burada mef‘ul konumundadır. Fiili hazfedilmiştir.[496]

Bu kıraate göre mana şöyledir: “Bir tane eş ile yetinin.”[497]

---

[494]M. Kamil Yaşaroğlu, “Nisâ Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2007), 33/137-138.
[495]Dânî, *et-Teysîr*, 324; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/186; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 237.
[496]İbn Muhaysın, *el-Muğnî,* 396.
[497]Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/458.

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: Ref' ile okunan فَوَاحِدَةٌ kelimesi, burada haber konumundadır, mübtedası hazfedilmiştir veya fail konumundadır, fiili hazfedilmiştir.[498]

Bu kıraate göre mana şöyledir: "Bir tane eş yeter."[499]

Âyette geçen ikişer, üçer ve dörder kadınla evlenmenin şartı, adalettir. Adaletin sağlanamayacağından korkulduğu takdirde bir eşle yetinilmesi veya bir eşle nikâhlanılması gerektiği vurgulanmıştır. Burada adaleti sağlayamayan kişinin birden çok eşle evlenmesi de yasaklanmıştır.[500]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, mana açısından birbirine yakın olmakla beraber; iki kıraat arasında ince bir ayrım söz konusudur. Nâfi' kıraatinde ilgili kelimenin nasb ile okunması durumunda, "bir tek eşle yetinilmesi gerektiği" yönünde vurgu yapılmış ve emir anlamı öne çıkmıştır. Buna karşılık, Ebû Ca'fer kıraatinde aynı kelimenin ref' ile okunması,"bir tek eşin yeterli olduğu" anlamını verir ve bu bağlamda mevcut durumu kabul etme, kanaatkâr olma ve var olandan razı olma anlamlarını çağrıştırır.

Otuz dördüncü âyet:

...فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللهُ...

"...Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar..." Burada "Allah'ın onlar için koruduğu şey sebebiyle" anlamında kullanılan بِمَا حَفِظَ اللهُ ibaresi, Nâfi' kıraatinde بِمَا حَفِظَ اللهُ şeklinde ref' ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise بِمَا حَفِظَ اللهَ şeklinde nasb ile okunmaktadır.[501]

[498]İbn Muhaysın, *el-Muğnî*, 396.
[499]Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 1/458.
[500]Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/231; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 1/458.
[501]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 339; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/187; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 241.

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: Bu kıraatteki مَا ya ism-i mevsul anlamında ya da mim-i masdariye anlamında kullanılmıştır.[502]

Mana şöyle olmaktadır: “Allah’ın onlar için koruduğu şey sebebiyle” ref‘ kıraatine göre farklı izahlar yapılmıştır. Burada yer alan مَا ile kastedilmek istenenin ne olduğuyla ilgili iki görüş mevcuttur:

1. Bu kelime, الَّذِى manasında ism-i mevsul olup, kendisine racî olacak zamir hazfedilmiştir. Bu durumda takdiri şöyle olmaktadır: بِمَا حَفِظَهُ اللهُ لَهُنَّ “Allah’ın onlar için koruduğu şey sebebiyle…” Buna göre mana ise “ Allah’ın, erkeklere kadınlar hakkında âdil olmalarını, onları iyi bir şekilde tutmalarını ve onlara mehirlerini vermelerini emrederek, kocaları üzerindeki haklarını muhafaza etmesine karşılık, kadınlarında kocalarının haklarını muhafaza etmeleri gerekir” şeklinde olur. Bununla beraber âyetteki بِمَا حَفِظَ اللهُ tabiri, sanki “bu şuna karşılıktır” denilmesi gibidir.

2. Bu مَا lafz-ı masdariyyedir ve takdiri şöyle olur: بِحِفْظِ اللهِ “Allah’ın muhafazası sebebiyle…” Böyle olması durumunda iki izah söz konusu olur.

a) “Onlar, Allah’ın kendilerini muhafaza etmesi sebebi ile gaybta da kendilerini korurlar (Allah’ın yardımı ve muvaffakiyeti sayesinde kendilerin korurlar)

b) Kadın, Allah’ın hükümlerini ve emirlerini muhafaza edip riayet etmeleri sebebiyle, Allah da kendilerini korur.[503]

Ebû Ca‘fer kıraatinin hücceti: Buradaki حَفِظَ aslında حَفِظْنَ اللهَ şeklinde olup, kelimenin sonunda yer alan nûn-u nisve hazfedilmiştir.[504] Bu kıraate delil olarak Hz. Peygamberin (s.a.v.) Abdullah b. Abbas’a hitaben söylediği şu hadis

[502]Dimyâti, *İthâfu Fuzalâi’l-Beşer*, 241.
[503]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 5/87.
[504]Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi’l-Ḳurʾân*, 6/282.

zikredilmektedir: “Sen Allah’ı muhafaza et ki Allah da seni muhafaza etsin.” Burada muhafazadan kasıt, Allahın dinini muhafaza etmek ve emirlerini yerine getirmektir.[505]

Mana şöyle olmaktadır: “Kadınlar, Allah’ı muhafaza ettiler. Buradaki Allah’ı muhafazadan kasıt, Allahın dinini muhafaza etmek ve emirlerini yerine getirmektir. [506]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi‘ kıraatinde âyette geçen مَا iki şekilde değerlendirilmiştir. Bu durumda mana iki şekilde ele alınmaktadır. İsm-i mevsul olarak değerlendirildiğinde, “Allah’ın onlar için koruduğu şey sebebiyle” şeklinde, yani kadınların eşlerine karşı görevlerini yerine getirmeleri; Allah’ın da erkekler vasıtasıyla kadınların haklarını muhafaza etmesine karşılık açıklanır. Yahut da “Allah’ın muhafazası sebebiyle” şeklinde masdar anlamıyla ele alınır ki, bu durumda kadınların iffetlerini ve gaybta kendilerini Allah’ın muhafazası sayesinde korudukları yahut Allah’ın hükümlerine riayet ettikleri için Allah tarafından muhafaza edildikleri ortaya çıkmaktadır. Buna mukabil Ebû Ca‘fer kıraatinde حَفِظَ fiilinin aslı حَفِظْنَ اللهَ olup, burada nûn-u nisvenin hazfi söz konusudur. Bu okuyuşa göre mana, “Kadınlar Allah’ı muhafaza ettiler” şeklindedir ki, buradaki muhafazadan kasıt, Allah’ın dinini korumak, hükümlerini yerine getirmek ve emirlerine riayet etmektir. Nâfi‘ kıraatinde daha ziyade Allah’ın kullarını koruması ve korumaya mukabil kadınların da görevlerini ifa etmeleri ön plana çıkarken, Ebû Ca‘fer kıraatinde doğrudan kadınların Allah’ın dinini muhafaza etmeleri ve bununla sorumlu tutulmaları vurgulanmaktadır. Böylelikle iki kıraat arasında genişlik söz konusudur.

2.3.1.2. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklı Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısma dair bir farklılık söz konusudur.

Doksan dördüncü âyet:

يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فى سَبيلِ اللهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا...

[505]Dimyâti, *İthâfu Fuzalâi’l-Beşer,* 241.
[506]Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân,* 6/282.

“Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek ‘sen mümin değilsin’ demeyin…” Burada مُؤْمِنًا kelimesi Nâfi‘ kıraatinde ikinci mîm’in kesresiyle مُؤْمِنًا şeklinde okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise iki vecihle okunmuştur. İbn Verdân rivayetinde ikinci mîm fetha ile مُؤْمَنًا şeklinde okunurken, İbn Cemmâz rivayetinde ikinci mîm’in kesresiyle yani مُؤْمِنًا şeklinde okunur.[507]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: Burada ikinci mîm kesre ile okunduğu için ism-i fâil olmuştur.[508]

Bu kıraate göre mana; “Sen mümin değilsin” demeyin. Bu kıraatle vurgulanmak istenen Allah’a ve resulüne karşı savaşmayıp teslim olan, Müslümanlara karşı savaşmadığını beyan edip, dinlerinden olup selam vereni öldürmeyindir.[509]

Ebû Ca‘fer kıraati İbn Verdân rivayetinin hücceti: Burada ikinci mîm fetha ile okunduğu için ism-i mef‘ûl olmuştur.[510]

Bu kıraate göre mana “sana eman vermiyoruzdemeyin. Bu “ona eman verdi” anlamına gelen اٰمَنَه tabirindendir.[511]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi‘ kıraati ve Ebû Ca‘fer kiraatinin İbn Cemmâz rivâyetinde geçen مُؤْمِنًا kelimesi, kesre ile okunduğunda ism-i fâil sîgasında olup “mümin” anlamı taşır. Bu durumda, savaş ortamında kendisini mümin olarak tanıtan kimseye, kalbinden iman etmediği iddiasıyla saldırılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, zâhiren İslam’a teslimiyet göstermiş bir bireye karşı ihtiyatlı olunmasını ve iç dünyasına yönelikhüküm verilmemesini esas

[507]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/189; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 265.
[508]İbn Muhaysın, *el-Muğnî,* 416.
[509]Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 4/221; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 6/2; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 1/540; İbn-i Kesir, *Muhtasar İbn-i Kesir Tefsiri*, 1/467; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, çev. Sadreddin Gümüş vd. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1/557.
[510]İbn Muhaysın, *el-Muğnî,* 1/417.
[511]Zemahşerî, *el-Keşşâf,* 1/540.

alır. Buna karşılık, Ebû Ca‘fer kıraatinin İbn Verdân rivayetinde aynı kelimenin fetha ile مُؤْمَنًا şeklinde okunduğunda ism-i mef‘ûl sîgasında olup “eman” anlamı taşır. Burada kastedilmek istenen, savaş sırasında güvence talebinde bulunan birine “sana eman verilmedi” denilerek saldırıda bulunulmaması gerektiği ifade edilmektedir. Burada iki kıraatte manada zenginlik olmakla beraber; aralarındaki ortak nokta, savaş halinde olan bir toplumun bireylerine, teslimiyet ve barış arzusunu beyan eden kimselere karşı adaletli ve ihtiyatlı davranmaları gerektiği telkin edilmektedir.

2.3.2.Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki etmeyen farklılıklarınaltı tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; tahfif ile teşdid farklılıkları, fiillerde hareke farklılıkları, fiili muzarinin gaib ile muhatab okunması ile ilgili farklılıklar, fiillerde mâlûm-meçhûl farklılıkları, ismin ref‘ ve nasb okunması ile ilgili farklılıklar ve isimlerde hazf ve isbat ile ilgili farklılıklar başlıkları altında aktarılacaktır.

2.3.2.1. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısma dair bir farklılık söz konusudur.

Yüz yirmi üçüncü âyet:

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ…

“Ne sizin kuruntularınız, ne de ehl-i kitabın kuruntuları…” Burada “kuruntularınız” anlamına gelen بِاَمَانِيِّكُمْ kelimesi, Nâfi’kıraatinde بِاَمَانِيِّكُمْ şeklinde teşdid ile okunurken, Ebû Ca‘ferkıraatinde ise بِاَمَانِيكُمْ şeklinde tahfif ile okunmaktadır.[512]

2.3.2.2. Fiillerde Hareke Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısma dair bir farklılık söz konusudur.

[512]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 241.

Yüz elli dördüncü âyet:

...وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ ميثَاقًا غَليظًا

"Onlara, 'Cumartesi günü sınırı aşmayın' dedik; kendilerinden sağlam söz aldık..." Burada "sınırı aşmayın" manasına gelen لَا تَعْدُوا ibaresi, Nâfi' kıraatinin Verş rivayetinde تَعَدُّوا şeklinde âyn harfi fethalı, dâl harfi ise şeddeli okunur. Kâlûn rivayetinde iki vecihle okunur. Birinci vecihte, âyn harfi ihtilas ile dâl harfi şeddeli okunurken, iki vecihte ise تَعْدُّوا şeklinde âyn harfi sükûn ile dâl harfi şeddeli okunur. Ebû Ca'fer kıraatinde تَعْدُّوا şeklinde, Kâlûn rivayetindeki ikinci vecih gibiokunur.[513] Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayetinde ve Ebû Ca'fer kıraatinde تَعْدُّوا şeklinde okunmasının delili, Bakara sûresi 61. Âyette geçen وَكَانُو يَعْتَدُونَ ifadesidir. Bu kelimenin aslı, لا تَعْتَدُوا şeklindedir. Daha sonra tâ harfi harekesiz hale getirilip dâl harfi ile idğam edilmiş ve böylece تَعْدُّوا şeklinde okunmuştur. Verş rivayetinde تَعَدُّوا şeklinde okunması ise يَهَدِّي kelimesine benzetilmiştir.[514]

2.3.2.3. Fiili Muzarinin Gaib ile Muhatab Okunması ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısma dair bir farklılık söz konusudur.

Yetmiş yedinci âyet:

...وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتيلًا

"...Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez." Burada "haksızlık edilmez" anlamında kullanılan لَا تُظْلَمُونَ ibaresi, Nâfi' kıraatinde تُظْلَمُونَ "haksızlığa uğratılmazsınız" şeklinde muhatab ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise يُظْلَمُونَ "haksızlığa uğratılmazlar" anlamında yani gaib ile okunur.[515]

[513]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 240; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 344; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/190; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 247.
[514]İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 218.
[515]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 235; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 341; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/188; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 243; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 5/184.

2.3.2.4. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları

Zikredilen sûrede iki farklılık söz konusudur.

Yirmi dördüncü âyet:

...وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ...

"…Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla istemeniz helâl kılındı..." Burada "helal kılndı" anlamında kullanılan أُحِلَّ fiili, Nâfi' kıraatinde أَحَلَّ "Allah helal kıldı" şeklindemâlûm ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise أُحِلَّ şeklinde meçhûl olarak okunmaktadır.[516]

Yüz yirmi dördüncü âyet:

فَأُولٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا...

"…İşte onlar da cennete girerler ve zerrece kadar haksızlığa uğratılmazlar." Burada "girerler" anlamında kullanılan يَدْخُلُونَ fiili, Nâfi' kıraatinde يَدْخُلُونَ şeklinde mâlûm ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise يُدْخَلُونَ (girdirilirler) şeklinde meçhûl olarak okunmaktadır.[517]

2.3.2.5. İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısma dair bir farklılık söz konusudur.

Beşinci âyet:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِى جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِيَامًا...

"Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin…" Burada "dayanak" anlamında kullanılan قِيَامًا kelimesi, Nâfi' kıraatinde قِيَمًا şeklinde elif hazf edilerek okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde قِيَامًا şeklinde ispat ile

[516]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 231; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 338; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/187; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 229; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 5/42.

[517]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 343; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/189; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 246.

okunmuştur.[518] Bu kelimenin aslı قِوَامًا'dir. Yalnız buradaki vâv harfi, kendinden önceki harfin kesresinden dolayı yâ harfine dönüştürülmüştür. Kisaî şöyle demiştir: قِيَمًا، قِيَامًا، قِوَامًا bunlar üç lügattır fakat anlamları aynıdır.[519]

2.4. Mâide Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'de beşinci sırada yer alan Mâide sûresi, 120 âyetten oluşmaktadır. En son indirilen sûre olduğu hakkında rivayetler olmuş olsa da, ihtiva etmiş olduğu konular ve bazı âyetlerin nüzûl sebepleri, farklı zamanlarda indirildiğine dâlalet etmektedir. Bu durumda, Medine döneminin sonlarında nâzil olduğu söylenebilir. Sûre, adını 112 ve 114. âyetlerde, Hz. İsâ ile havarileri arasında geçen konuşmada "sofra" anlamında kullanılan "mâide" kelimesinden alır.[520] Sûrenin ihtiva ettiği konular şunlardır: Bazı hac uygulamaları, avlanma yasağı, İslamî usûle aykırı kesilen hayvan etlerinin haramlığı, ahlak yasaları, Ehl-i Kitabın yiyeceklerinin ve kadınlarıyla evlenmenin Müslümanlara helâl olduğu, abdest ve teyemmüm ile ilgili hükümler, İsrailoğullarının tarihine dair bilgiler, Hristiyanlıktaki teslis inancını red, Hristiyanlık ve Yahudilik ile ilgili konular, hırsızlık ile eşkiyalık ile ilgili suçların hükümlerine, Müminlerin Hristiyan ve Yahudileri dost edinmemeleri gerektiğine, içki ve kumar yasağına, vasiyet ile ilgili hükümlere, helal ve temiz şeylerin serbestliği, Hz. İsa'nın mucizeleri ve havarilerinden bahsetmektedir.[521]

2.4.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki eden farklılıkların üç tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; ismin ref' ve nasb okunması ile ilgili farklılıklar ve isimlerde hareke değişikliğinden kaynaklı farklılıklar başlıkları altında aktarılacaktır.

---

[518] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât,* 226; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/182; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 237.
[519] İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 191.
[520] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 913.
[521] Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr,* 6/96; M. Kamil Yaşaroğlu, "Mâide Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2003), 27/403-405.

2.4.1.1. İsmin Ref‘ ve Nasb Okunması ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Kırk beşinci âyet:

...وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ

Tevrat’ta İsraioğulları’na “Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş… Yaralamalarda da kısas vardır” Burada “yara” anlamına gelen وَالْجُرُوحَ kelimesi, Nâfi‘ kıraatinde وَالْجُرُوحَ şeklinde nasb ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise وَالْجُرُوحُ şeklinde ref‘ ile okunmaktadır.[522]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: وَالْجُرُوحَ kelimesi nasb ile okunduğunda, kendinden önce zikredilen unsurlar olan النَّفْسَ،الْعَيْنَ، الْاَنْفَ، الْاُذُنَ، السِّنَّ kelimelerine atfedilmiş olur. Dolayısıyla bütün bu unsurların haberi قِصَاصٌ kelimesidir. [523]

Mana şöyle olmaktadır: “Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş… Yaralamalarda da kısas vardır.”[524]

Ebû Ca‘fer kıraatinin hücceti: وَالْجُرُوحُ kelimesinin ref‘ ile okunması ise kendinden önceki unsurlardan ayrılarak bağımsız olarak müpteda kabul edilir. Buna bağlı olarak قِصَاصٌ kelimesinin de onun haberidir.[525]

Mana şöyle olmaktadır: “Yaralara gelince, onlar içinde kısas vardır.”[526]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi‘ kıraatinde atıf yoluyla cümle bütünlüğü sağlanırken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise bağımsız bir cümle kuruluşu söz

[522]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 244; İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 347; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/191; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 253.
[523]Fârisî, *el-Hücce li’l-Kurrâi’s-Seb’a*, 227; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 27.
[524]Râzî, *Tefsîr-i kebîr,6/7*.
[525]Fârisî, *el-Hücce li’l-kurrâi’s-seb’a*, 227; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 27.
[526]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 6/7.

konusudur. Dolayısıyla Nâfi‘ kıraatinde vurgu, bütün zikredilen organ ve yaraların aynı hükme tâbi olduğuna; Ebû Ca‘fer kıraatinde ise yaraların kısasına ayrıca dikkat çekildiği görülmektedir. Nâfi‘ kıraatinde hükmün bütüncül ve kapsayıcı yönü ortaya konulurken; Ebû Ca‘fer kıraatinde ayrıntılarda hassasiyet ve özel vurgu ön plana çıkar. Bu durumda manada genişlik söz konusudur.

Yüz on dokuzuncu âyet:

قَالَ اللهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّادِقِينَ صِدْقُهُمْ...

“Allah şöyle buyurur: Bugün doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür.” Burada يَوْمُ kelimesi, Nâfi‘ kıraatinde يَوْمَ şeklinde nasb ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise يَوْمُ şeklinde ref‘ ile okunmaktadır.[527]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: يَوْمَ şeklinde nasb ile okunduğunda o fiile zarf kılınır. Yani önceki kelama işaret eder. Şöyle denilmek isteniyor: Bu bağışlanma ve azap, doğruların doğruluklarından yararlanacakları günde olacaktır. Veya يَوْمَ burada fetha üzere mebnidir. Yani mefulun fihtir.[528]

Bu kıraate göre, Allah-u Teâlâ bu sözleri önceden söylemiştir.[529]

Ebû Ca‘fer kıraatinin hücceti: يَوْمُ kelimesi ref‘ ile okunduğunda ondan önce gelen هٰذَا müpteda olur, يَوْمُ ise burada haber konumundadır.[530]

Bu kıraate göre, Allah-u Teâlâ bu sözleri kıyamet gününde söyleyecektir.[531]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi‘ kıraatinde يَوْمَ kelimesi nasb ile okunduğunda, Allah-u Teâlânın bu ifadeyi daha önceden bildirmesi söz konusudur. Bu durumda âyet, Allah’ın ezelî ilmine vurgu yapmaktadır. Buna karşılık, Ebû

[527]Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 251.
[528]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi’l-ḳırâ’âti’s-seb‘*, 136.
[529]Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5/140.
[530]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi’l-ḳırâ’âti’s-seb‘*, 136; İbn Zencele, *Huccetü’l-kıraat*, 242; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibetu’n-neşr*, 2/293.
[531]Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5/140.

Ca‘fer kıraatinde ise يَوْمُ kelimesini ref‘ ile okunduğunda, Allah-u Teâlâ’nın bu sözleri kıyamet gününde söyleyeceği belirtilir. Böylece âyet, gelecekte vuku bulacak bir sahneyi doğrudan aktarmış olur. Bu durumda vurgu, Allah’ın sadece ezelde bilmiş olmasıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda O’nun kudretiyle bu bilgiyi vakti geldiğinde fiilen ortaya çıkmasına da yönelmiş olur. Bu durumda, manada çeşitlilik söz konusudur.

2.4.1.2. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklı Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Altıncı âyet:

يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ...

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)…” Burada اَرْجُلَكُمْ kelimesi, Nâfi‘ kıraatinde اَرْجُلَكُمْ şeklinde lâm harfinin fethasıyla okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise اَرْجُلِكُم şeklinde lâm harfinin esresiyle okunmaktadır.[532]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: اَرْجُلَكُمْ lafzının mansub okunması halinde, bu kelimenin, kendisinden önce gelen وُجُوهَكُم ve اَيْدِيَكُمْ kelimelerine atfedilmiş olur. Bu durumda el ve yüzün yıkandığı gibi ayaklarında yıkanması gerektiği hükmü ortaya çıkar.[533] Ayakların yıkanmasının gerektiği sünnet ve icmâ ile sabittir.[534]

Nasb kıraatine göre mana, “Ayaklarınızı da topuklarla beraber yıkayın.” Burada nasb okunduğu takdirde ayakların yıkanma hükmüne dâhil olduğu görülür. Nitekim Hz. Ömer’den rivayet edildiğine göre, “Bir adam abdest aldı. Ayağının

[532]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 242; İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-Teysîr*, 345; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/191; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 251.
[533]İbn Zencele, *Huccetü’l-kıraat*, 221.
[534]Mekkî, *el-Keşf ’an vücûhi’l-kıraati’s-seb’*, 1/407.

üzerinde tırnak kadar bir yeri (kuru) bıraktı. Resûlullah bunu gördü ve dedi ki: ‘Geri dön ve abdestini güzel al’ bunun üzerineadam yeniden abdest aldı.”[535] Bu rivayet, ayakların yıkanmasının abdestin geçerliliği açısından önemini vurgulamaktadır. Aynı doğrultuda, bu hususta benzer birçok rivayet vardır.[536]

Ebû Ca‘fer kıraatinin hücceti: اَرْجُلِكُمْ lafzınınmecrur okunması durumunda, bu kelime رُؤُسِكُمْ lafzına atfedilmiş olur. Zira Arapça beyanda genellikle lafzî yakınlık esas en yakın unsura atıf yapılır. Bu bağlamda baş, ayaklara el ve yüzden daha yakın olduğu için رُؤُسِكُمْ üzerine atıf olmuştur. Burada en yakın amil بِ harf-i ceridir. Bu durumda, اَرْجُلِكُمْ lafzının esreli okunup رُؤُسِكُمْ kelimesine atfedilmesi durumunda mesh manası taşımaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de de lafzî atıflarda, daha uzakta bulunan unsura değil, yakına atıfta bulunma üslubunun tercih edildiği örneklerle sabittir. Bu duruma delil olarak, Cin sûresinin 7. âyeti örnek gösterilmiştir. Âyette şöyle buyurulmaktadır: وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْيَبْعَثَاللّٰهُ اَحَدًا “Tıpkı sizin sandığınız gibi onlar da Allah’ın hiç kimseyi tekrar diriltmeyeceğini zannederlerdi.” Burada ظَنَنْتُمْ lafzı اَنْ lafzına daha yakın olduğu için onunla amel eder. Daha uzak olan ظَنُّوا lafzı ile amel etmez. Zira amel etmiş olsaydı كَمَا ظَنَنْتُمُوه şeklinde olurdu.[537] Buraya kadar zikredilen deliller, lafız yönüyle bu kıraati desteklemektedir.

Bu kıraate dair ileri sürülenhüccetlerden biri de “sınır” örneğidir. Nitekim âyette, ellerin dirseklere kadar yıkanmasını ifade eden bir sınır belirlemesi yapıldığı gibi, ayaklar için de topuk kemiklerine kadar olan kısmın belirtilmiş olması, burada yıkamanın kastedildiğine işaret etmektedir. Bir diğer hüccet sünnet ve icmâdır. Sünnet ve icmâ da da mesh’ten kasıt, yıkama olduğu anlaşılır. Ayrıca Arapların, “namaz için mesh ettim” ifadesiyle abdest aldıklarını kastettikleri nakledilmiştir.

[535]Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac Müslim, *el-Câmiʿu’ṣ-ṣaḥîḥ* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1412), “Taharet”, 10.
[536]Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 4/110; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/596.
[537]Mekkî, *el-Keşf ’an vücûhi’l-kıraati’s-seb’*, 1/406; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 277.

Yine Ebû Zeyd'in, "muhakkak ki mesh, yıkamanın hafifidir"[538] sözü de yukarıdaki delilleri desteklemektedir. Burada zikredilendeliller, اَرْجُلِكُمْ lafzının kıraat farklılığın anlam üzerindeki etkisine yönelik olduğu görülmektedir.

Yukarıda, Ebû Ca'fer kıraatinin hem lafzî yapısı hem de manasına yönelik hüccetler verilmiştir. Aşağıda ise, söz konusu kıraatin manasına dair ayrıntılı izahlarda bulunulup daha sonra değerlendirilme yapılacaktır.

Cer kıraatine dair yapılan izahlar şunlardır:

a) Cer kıraatine göre mana, "Ayaklarınızı topuklarınıza kadar meshedin." Bu durumda اَرْجُلِكُمْ lafzı بِرُؤُسِكُمْ lafzına matuf olduğu için başı meshetmek farz olduğu gibi ayakları mesh etmekte farzdır. Bu hususta Asım b. Ehvel, Enes'ten şöyle rivayet etmektedir: "Kur'ân ayağın meshedilmesi hükmünü indirdi. Sünnet ise onu yıkamaktır."[539]

b) Burada mesh etmekten kasıt; ayaklar yıkandığı zaman, meshedermiş gibi su israfına sebep olmadan yıkamaktır.[540]

c) Meshten kasıt; iki ayağın tümünü su ile meshetmektir. Böylelikle yıkamayı mesh etmekten ayıran nokta, ayağı meshetmeksizin suya tutmak veya suya daldırmakla gerçekleşmesidir. Mesh ise iki şekilde gerçekleşmektedir: Organın belli bir kısmını mesh etmekle ve organın tümünü mesh etmekle gerçekleşir. Bu âyetten kastedilen mesh, ayakların tümünün meshedilmesidir.[541]

d) Ehl-i Sünnet âlimlerinegöre, ayağın meshedilmesine dair rivayet edilen hadislerde anlaşılması gereken; Hz. Peygamberin mest üzerine meshettiği söz konusu olabilir.[542]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi' kıraatinde اَرْجُلَكُمْ lafzı mansub okunur ve kendinden gelen وُجُوهَكُمْ ve اَيْدِيَكُمْ kelimelerine atfedilmiş olur. Bu durumda

[538]Mekkî, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kıraati's-seb'*, 1/406; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 277.
[539]Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/110; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/598; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 6/149.
[540]Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/598.
[541]Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/110.
[542]Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, 2/547; Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 479.

“ayakların yüz ve eller gibi yıkanması gerektiği” söz konusudur. Bu kıraatin hücceti sünnet ve icmâdır. Bu kıraatle okuyanlar, kastedilenin yıkama manası olduğu hakkında hemfikirdirler. Buna karşılık Ebû Ca‘fer kıraatinde ise zikredilen kelimeyi اَرْجُلِكُمْ şeklinde mecrur ile okunur ve kendinden önce gelen رُؤُسِكُمْ lafzına atfedilmiş olur. Bu durumda “başın meshedilmesi gibi ayaklarında meshedilmesinin gerektiği” anlamını ifade eder. Bu kıraatin hüccetlerine bakıldığında dil bilgisi kuralları açısından ve Kur’ân-ı Kerîm’den verilen örnekler ışığında lafzın uzakta bulunan lafıza değilde yakında bulunan lafıza atfedilmesi gerekildiğine dair vurgu yapıldığında hüccetin mesh anlamına işaret ettiğine, öte yandan aynı kıraate dair başka hüccetlere bakıldığında; sünnet, icma, sınır örneği ve Arap sözleri gibi hüccetlerin ise yıkama anlamına işaret edildiği görülmektedir.

Ebû Ca‘fer kıraatinde geçen اَرْجُلِكُمْ lafzının mesh mi yoksa yıkama mı anlamına geldiği hususunda kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan görüşler şu şekildedir: Başın meshedilmesininin farz olduğu gibi ayağın meshedilemesininde farz olduğu görüşü; ayaklar yıkandığı zaman israfa neden olmamak kaydıyla meshedermiş gibi hafifçe yıkaması gerektiği görüşü; iki ayağın tamamının su ile meshedilmesinin kastedildiği görüşü ve son olarak, burada esasen mest üzerine mesh etmenin söz konusu olduğu görüşü. Yukarıda zikredilen hüccetler ve izahlar birlikte değerlendirildiğinde, cer kıraatinin hem mesh hem de yıkama anlamı taşıdığı görülmektedir. Bu yönüyle iki kıraat arasında anlamda genişlik söz konusudur.

2.4.2.Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki etmeyen farklılıkların altı tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; tekil ile çoğul farklılıkları, tahfif ile teşdid farklılıkları, fiillerde vezin farklılıkları, isimlerde hareke değişikliğinden kaynaklanan farklılıklar, ismin ref‘ ve nasb ile okunması ile ilgili farklılıklar ve isimlerde hazf ve isbat ile ilgili farklılıklar başlıkları altında aktarılacaktır.

2.4.2.1.Tekil ile Çoğul Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz onuncu âyet:

...وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنى فَتَنْفُخُ فيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنى...

"…Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu…" Burada "kuşlar" anlamına gelen ve marife olan الطَّيْرِ kelimesi, Nâfi' kıraatinde الطَّيْرِ şeklinde çoğul okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde الطَّائِرِ şeklinde tekil okunmaktadır.[543]

2.4.2.2. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Üçüncü âyet:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ...

"Size şunlar haram kılındı: Leş (kesilmeksizin kendiliğinden ölen hayvan)…" Burada "leş" anlamına gelen الْمَيْتَةُ kelimesi, Nâfi' kıraatinde الْمَيْتَةُ şeklinde tahfif ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise الْمَيِّتَة şeklinde teşdid ile okunur.[544]

2.4.2.3. Fiillerde Vezin Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Kırk birinci âyet:

يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذينَ يُسَارِعُونَ فى الْكُفْرِ...

[543]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/192; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 257.
[544]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/191; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 250.

“Ey peygamber! O inkârda yarışanlar seni üzmesin...” Burada “üzmesin” anlamına gelen يَحْزُنْكَ kelimesi, Nâfi‘ kıraatinde يُحْزِنْكَ şeklinde if‘al vezninde okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise يَحْزُنْكَ şeklinde sülasi vezin ile okunmuştur.[545]

2.4.2.4. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Kırk ikinci âyet:

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ…

“Onlar, hep yalana kulak veren ve durmadan haram yiyen kimselerdir…” Burada “haram mal” anlamına gelen لِلسُّحْتِ kelimesi, Nâfi‘ kıraatinde لِلسُّحْتِ şeklinde hâ harfi sakin okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise لِلسُّحُتِ şeklinde hâ harfi damme ile okunmuştur.[546] Bu okuyuşlar iki lehçedir, tıpkı الْقُدْس، الْقُدُس ve الْأُذْنَ ، الْأُذُن örneklerinde olduğu gibi.[547]

Kırk beşinci âyet:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فيهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ…

Tevrat’ta İsraioğulları’na “Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş… Yaralamalarda dakısas vardır.” Burada “kulak” anlamına gelen وَالْأُذُنَ kelimesi, Nâfi‘ kıraatinde وَالْأُذْنَ şeklinde zâl harfi sakin okunurken, Ebû Ca‘fer

[545]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/191; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 254.
[546]İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 243; İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 346; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/191; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 253.
[547]İbn Zencele, *Huccetü’l-Kıraat*, 225.

kıraatinde وَالْأُذُنَ şeklinde zâl harfi damme ile okunmaktadır.[548] Bu okuyuşlar iki lehçedir.[549]

2.4.2.5. İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Otuz İkinci âyet:

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآئِيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا...

"İşte bundan dolayı İsrâiloğullar'na şöyle yazmıştık: "Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur…" Burada "bundan dolayı" anlamında kullanılan مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ibaresi, Nâfi' kıraatinde مِنْ اَجْلِ şeklinde okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise مِنِ اجْلِ şeklinde hemzenin kesresi nûn harfine verilmiştir.[550]

2.5. En'âm Sûresi

Kur'ân-ı Kerîm'de altıncı sırada yer alan En'âm sûresi, 165 âyettir. Nüzûlu bir gecede tamamlanan sûre, Mekkîdir. Bazı rivayetlere göre ise bir veya birkaç âyeti Medine'de nazil olmuştur.[551] Sûre, adını 136, 138 ve 139 âyetlerde geçen; müşriklerin Allah ile putlar arasında taksim ettiği "deve, sığır, koyun, keçi" anlamına gelen en'âm kelimesinden almıştır.[552] Bu sûre birçok konu ihtiva etmektedir. Bu konular şunlardır: Allah'tan başka ilahın olmadığı kesin bir şekilde vurgulanmış ve tevhid inancı ön plana çıkmıştır. Tevhid inancı dışında; küfür, şirk, inkârcıların cezalandırılacağı ve müminlerin mükâfatlandırılacağı, Hz. İbrâhim'in aya, güneşe, yıldızlara ve putlara tapan kavmini uyarması, peygamberlerin salih

[548]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 347; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/191; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 253.
[549]İbn Zencele, *Huccetü'l-Kıraat*, 225; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 279.
[550]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/191; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 253; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 6/210.
[551]Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-menâr*, 7/234; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2/265; Emin Işık, "En'am Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1995), 11/169-170.
[552]Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1136.

kişiler olduğu, on sekiz peygamberin ismen sayılması, eti yenen ve yenmeyen hayvanlar, helal ve haram ile ilgili hükümler, adalet ve büyük günahlarla ilgili bilgiler verilir. Sûre'de yer alan büyük günahlar şunlardır: Allah'a ortak koşmak, anne-babaya saygısızlık, adam öldürmek, yetim malı yemek, fuhuş, tartıda hile yapmak, geçim korkusuyla evlatlarının canına kıymak. Sûrede, kevnî âyetlere ve genel olarak iman ve ahlâk esaslarına da yer verilmiştir.[553]

2.5.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki eden farklılığın iki tane olduğu tespit edildi. Bu farklılık kelime köklerine göre; fiillerde vezin farklılıkları ve İsmin ref' ve nasb ile okunması ile ilgili farklılıklar başlıkları altında aktarılacaktır.

2.5.1.1. Fiillerde Vezin Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Otuz üçüncü âyet:

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذي يَقُولُونَ فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلٰكِنَّ الظَّالِمينَ بِاٰيَاتِ اللهِ يَجْحَدُون

"(Resulüm!) onlarınsöylediklerinin gerçekten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar." Burada يُكَذِّبُونَكَ lafzı, Nâfi' kıraatinde يَكْذِبُونَك şeklinde tahfif ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise يُكَذِّبُونَك şeklinde teşdid ile okunmuştur.[554]

Nâfi' kıraatinin hücceti: يَكْذِبُونَك şeklinde tahfif ile okunduğu zaman, müşriklerin bizzat Hz. Peygamber'i yalanlamamaları; fakat Yüce Allah hakkında söylediklerini yalanlamalarıdır. Bu kıraate göre mana şöyle olur: "Onlar seni yalanlamıyorlar." Fakat onlar, Allah'tan nakledilenleri yalanlıyorlar.[555]

---

[553]Işık, "En'am Sûresi", 11/169-170.
[554] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât,* 257; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/193; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer,* 262.
[555]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ*, 138.

Ebû Ca'fer kıraatinin hücceti: يُكَذِّبُونَكَ şeklinde teşdid ile okunduğu zaman, müşriklerin Hz. Peygamberi yalancı bulmamalarıdır. Bunun nedeni onun güvenilir olduğundan şüphe etmemeleridir. Fakat onun getirdiğini (Allah'ın âyetlerini) inkâr ediyorlar. Bu kıraate göre mana şöyledir: "Onlar seni yalancı bulmuyorlar."[556]

Nakledildiğine göre Ebû Cehil, Hz. Peygamber'e hitaben: "biz seni yalanlamıyoruz, çünkü biz senin doğru ve güvenilir olduğunu biliyoruz. Biz sadece senin getirdiklerini yalanlıyoruz." demiştir. Bunun üzerine zikredilen âyet nazil olmuştur. Bu âyet, müşrikler tarafından bu ve benzeri sözlere maruz kalıp üzülen Hz. Peygamber'e teselli mahiyetindedir. İki kıraatte de mana birbirine yakındır. Kimisine göre ise iki kıraat arasında fark bulunmamaktadır.[557]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nafi' kıraatine göre müşrikler, Hz. Peygamber'in vahiy dışındaki sözlerini yalanlamamakta; sadece onun Allah'tan naklederek aktardığı vahyi inkâr etmektedirler. Buna karşılık, Ebû Ca'fer kıraatinde ise müşriklerin, Hz. Peygamber'i şahsen yalancı olarak görmedikleri, zira onun güvenirliliğinden şüphe etmedikleri ifade edilmektedir. Ancak buna rağmen, onun getirmiş olduğu vahyi yalanlamaktadırlar. Bu iki kıraat arasında lafız farklılığı bulunsa da, anlam bakımından aralarında büyük bir fark söz konusu değildir. Her iki kıraatte müşriklerin inkârlarının, Hz. Peygamber'in şahsına değil; Allah'tan gelen mesaja yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, iki kıraat arasında manada yakınlık söz konusudur.

2.5.2.2. İsmin Ref' ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz otuz dokuzuncu âyet:

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ...

"Dediler ki: 'Şu hayvanların karınlarında olanlar yalnız erkeklerimize aittir, eşlerimize ise yasaklanmıştır. Şayet (yavru) ölü doğarsa, o zaman (kadın-erkek) hepsi ona ortaktır…" Bu âyette iki farklılık söz mevcuttur. "Ölü" anlamına gelen

[556]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 138.
[557]Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/180; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/17; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 6/203.

مَيْتَةً kelimesi Nâfi‘ kıraatinde مَيْتَةً şeklinde nasb olup, fiil يَكُن şeklinde müzekker olarak gelmiştir. Ebû Ca‘fer kıraatinde ise zikredilen kelime مَيِّتَةٌ şeklinde ref‘ olup, fiil تَكُنْ şeklinde müennes olarak gelmiştir[558]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: Fiil müzekker olarak يَكُنْ şeklinde geldiğinde, مَيْتَةً kelimesi mansub olur ve bu durumda kâne'ninhaberi konumundadır. Burada يَكُنْ fiilinin ismi gizli bir zamir olup ما harfine dönmektedir. Dolayısıyla مَا فِي بُطُونِ (karındakiler) ifadesiyle ölü bir şeyin içinde bulunması durumu anlatılmaktadır. Burada söz konusu olan hayvan müzekker kabul edildiğinden fiilde müzekker olmuştur. Buna göre mana şu şekildedir: "Hayvanların içindekilerden biri ölü olursa…"[559]

Ebû Ca‘fer kıraatinin hücceti: Fiil müennes yani تَكُنْ şeklinde geldiğinde, الْأَنْعَامِ kelimesine döner. Zira burada kastedilen; kuzu, oğlak, yavru gibi varlıklardır. Dolayısıyla bunların hepsi çoğul dişil kapsamında değerlendirilir ve fiilde müennes olarak gelir. Bu kıraatte kâne fiili nâkıs değil, tam fiil olarak ele alınmıştır. Bu durumda "meydana gelmek" anlamında kullanılmıştır. Bu durumda مَيِّتَةٌ kelimesi fiilin faili olmaktadır. Buna göre cümlenin takdiri şöyle anlaşılmaktadır: Eğer bir ölüm meydana gelirse…"[560]

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, Nâfi‘ kıraatinde fiilin müzekker olarak kullanılması, ölü doğumun bizzat hayvana nispet edilmesiyle açıklanabilir. Burada kâne'nin ismi gizli bir zamir olup ماharfine dönmekte, مَيْتَةً kelimesi ise haber konumunda yer almaktadır. Böylece ölü doğum, hayvanın karın bölgesinde gerçekleşen bir durum olarak tasvir edilmekte ve müzekkerlik, hayvana izafe edilen

[558]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 366; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/199; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 275.

[559]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 51; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 320; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 9/ 48; İbn Zencele, *Huccetü'l-Kıraat*, 274.

[560]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 51; İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 320; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 9/48; İbn Zencele, *Huccetü'l-Kıraat*, 274.

bu fiili desteklemektedir. Buna mukabil Ebû Ca‘fer kıraatinde fiilin müennes olark gelmesi, الْأَنْعَامِ kelimesine dönüşüyle açıklanmakta ve kuzular, oğlaklar, yavrular gibi varlıkların Arapça’da dişil çoğul kategorisine dâhil edilmesiyle gerekçelendirilmektedir. Kâne fiilinin nâkıs değil, tam fiili olarak değerlendirilmesi, anlamın yönünü değiştirmektedir. Zira burada ölü doğum bir haber unsuru değil, bizzat meydana gelen bir olay olarak ele alınmış; مَيِّتَةٌ kelimesi ise bu fiilin faili konumuna taşınmıştır. Böylece Ebû Ca‘fer kıraati, ölü doğumun doğrudan bir “meydana gelme” hadisesi olduğuna dikkat çekmektedir.

2.5.2. Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki etmeyen farklılıkların altı tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; tahfif ile teşdid farklılıkları, fiillerde vezin farklılıkları, fiillerin müennes ve müzekker okunması ile ilgili farklılıklar, ismin ref‘ ve nasb ile okunması ile ilgili farklılıklarve isimlerde hareke değişikliğinden kaynaklanan farklılıklarbaşlıkları altında aktarılacaktır.

2.5.2.1. Tahfif ile Teşdid Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz otuz dokuzuncu âyet:

...وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فيهِ شُرَكَاء...

“…Eğer ölü doğarsa, o zaman hepsi ona ortaktır…” Burada “ölü” anlamına gelen مَيْتَةً kelimesi Nâfi‘ kıraatinde مَيْتَةً yani tahfif ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise مَيِّتَةٌ şeklinde teşdid ile okunur.[561]

2.5.2.2. Fiillerde Vezin Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

[561]İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 366; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/199; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 275.

Kırk dördüncü âyet:

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ...

"Onlar, kendilerine yapılan uyarıları unutunca her şeyin kapılarını onlara açtık..." Burada "açtık" anlamında kullanılan فَتَحْنَا fiili, Nâfi' kıraatinde فَتَحْنَا şeklinde sülasi vezin ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinin İbn Verdân rivayetinde فَتَّحْنَا şeklinde tef'ilvezninde okunmuştur. İbn Cemmâz rivayetinde ise Nâfi' kıraatindeki gibi فَتَحْنَا şeklinde sülasi vezin ile okunmuştur. [562] Teşdid ile okunduğunda, ardı ardına açtık, defalarca açtık gibi çokluk ve tekrarlama gibi anlamlar verir. Tahfif ile okunduğunda ise hem azlık için hemde çokluk için kullanılmaya elverişilidir. [563]

Altmış üçüncü âyet:

قُلْ مَنْ يُنَجّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ...

"De ki: Karanın ve denizin karanlıklarındansizi kim kurtarır?..." Burada "sizi kim kurtarır" anlamında kullanılan يُنَجّيكُمْ ibaresi, Nâfi' kıraatinde يُنْجيكُمْ şeklinde if'al vezninde okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise يُنَجّيكُمْ şeklinde tef'il vezninde okunmaktadır.[564] Bu fiilin iki farklı babla okunmasında da vurgu aynıdır. Vahidî (öl. 468/1076) şöyle demiştir: Bu fiiller gerek şeddeli, gerekse şeddesiz olarak gelsin, bunlar نَجَا (kurtuldu) fiilinden alınan iki kullanıştır.[565]

2.5.2.3. Fiillerin Müennes ve Müzekker Okunması ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur

[562] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât,* 257; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*,2 /194; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer,* 263.
[563] İbn Zencele, *Huccetü'l-Kıraat,* 250-251.
[564] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât,* 259; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/195.
[565] İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ,* 298; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 8/21.

Yüz kırk beşinci âyet:

قُلْ لَآ اَجِدُ فِى مَآ اُوحِىَ اِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٓ اِلَّآ اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِبِه...

"De ki: 'Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti –ki pisliğin kendisidir ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış başka bir şey bulamıyorum..." Bu âyette يَكُونَ fiili, Nâfi' kıraatinde يَكُونَ şeklinde müzekker olarak okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise تَكُونُ şeklinde müennes olarak okunmuştur.[566]

2.5.2.4. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Yüz kırk ikinci âyet:

كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ

"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin; şeytanın ardına düşmeyin" Burada "adımlar" anlamına gelen خُطُوَاتِ kelimesi, Nâfi' kıraatinde خُطْوَات şeklinde tâ harfi sakin okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise خُطُوَاتِ şeklinde tâ harfi damme ile okunmuştur.[567]

Yüz kırk beşinci âyet:

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ...

"Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça (yiyebilir)…" Burada "kim yemek zorunda kalırsa" anlamında kullanılan فَمَنِ اضْطُرَّ

[566]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 366; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/199-200; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 275-277.
[567]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/200; Dimyâti, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 276.

ibaresi, Nâfi‘ kıraatinde فَمَنِ اضْطُرَّ şeklinde nûn harfi kesreyle tâ harfi damme ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise فَمَنُ ضْطِرَّ şeklinde nûn harfi dammeyle tâ harfi kesreyle okunmuştur.[568]

2.6. A‘râf Sûresi

Kur’ân-ı Kerîm’de yedinci sırada yer alan A‘raf sûresi, 205 veya 206 âyettir. Mekke’de nâzil olan en uzun sûredir. İsmini, 46 ve 48. âyetlerde geçen; cennet ile cehennem arasındaki sûrun yüksekçe yeri anlamına gelen “a‘raf” kelimesinden alır.[569] Sûre; kıyametin ne zaman kopacağını Allah’tan başkasının bilemeyeceğini, cennet, cehennem, araf, ahirette amellerin tartılacağı; bu bağlamda ahirete iman konusunu dataylıca ele alır. Nûh, Hûd, Lût, Semud ve Şuayb peygamberlerin kavimlerinin başlarına gelenleri anlatır. Burada da genel olarak vahye uymanın önemi vurgulanır.[570]

2.6.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki eden farklılığın iki tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; tahfif ve teşdid farklılıkları ve fiillerde vezin farklılıkları başlıkları altında aktarılacaktır.

2.6.1.1. Tahfif ve Teşdid Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz beşinci âyet:

حَقِيقٌ عَلَى اَنْ لَآ اَقُولَ عَلَى اللهِ اِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِيٓ اِسْرَآءِيلَ

“Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size rabbinizden açık bir delil getirdim. Artık İsrâiloğulları’nı benimle birlikte serbest bırak.” Burada حَقِيقٌ عَلَى lafzı, Nâfi‘ kıraatinde حَقِيقٌ عَلَيَّ şeklinde yâ

[568]İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/200; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ’i’l-beşer*, 277.
[569]Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1266.
[570]Emin Işık, “A'râf Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 1991), 3/259-261.

harfi teşdid ve fetha ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise حَقِيقٌ عَلَى şeklinde yâ harfi tahfif ile sakin okunmuştur.[571]

Nâfi‘ kıraatinin hücceti: عَلَيَّ kıraatinde, yâ harfi kendisine aynı harfi izafe eder. Burada İki yâ toplanmıştır. Birincisi kelimenin aslındandır. İkincisi ise muzâf ileyhidir. Birincisi, ikincisinde idğâm olmuştur.[572]

Buna göre mana: “Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerimevaciptir.” [573]

Ebû Ca‘fer kıraatinin hücceti:عَلَى kıraatinde, عَلَى harf-i cer لَآ اَقُولَ ise ona bağlıdır. Konum olarak esredir.[574]

Bu durumda mana şöyledir: “Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur.”[575]

Bu âyet Firavun’a karşı bir cevap niteliği taşır. Musa (a.s) Firavun’a hitaben: “Ben sana Allah tarafından gönderilmiş bir elçiyim” dediğinde Firavun Hz. Musa’yı yalanlayarak bunu inkâr etmiştir. Bunun üzerine Hz. Musa: “Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur”[576] demiştir.

İki kıraat birlikte değerlendirildiğinde, iki kıraate dair lafızda farklılık olmasına karşın, manada büyük bir farkın olmadığı görülmemekle beraber teşdidli kıraatte pekiştirme anlamı vardır. Bu bağlamda manada yakınlık söz konusudur.

2.6.1.2. Füllerde Vezin Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz kırk ikinci âyet:

وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ...

[571] İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 287; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/203; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 286; Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, 193.
[572] ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi’l-ḳırâʾâti’s-sebʿ*, 159.
[573] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/131; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 7/190.
[574] ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi’l-ḳırâʾâti’s-sebʿ* , 159.
[575] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/131; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 7/190.
[576] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/131; er-Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 7/190.

“Musâ ile otuz gece (için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik…” Burada “söz vermiştik” anlamına gelen وٰعَدْنَا kelimesi, Nâfi‘ kıraatinde وٰعَدْنَا şeklinde mufâ‘ale vezninde okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise وَعَدْنَا şeklinde sülasi vezin ile okunmaktadır.[577] Bu kelimede meydan gelen kıraat farklılığının izahı, önceki âyetlerde belirtilmişti.

2.6.2. Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki etmeyen farklılıklarınaltı tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; fiillerde vezin farklılıkları, fiilerde hareke değişikliğinden kaynaklanan farklılıklar, isimlerde hareke değişikliğinden kaynaklanan farklılıklar, ismin ref‘ ve nasb ile okunması ile ilgili farklılıklar ve harf ile ilgili nahiv farklılıkları başlıkları altında aktarılacaktır.

2.6.2.1. Fiillerde Vezin Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Yüz kırk birinci âyet:

...يُقَتِّلُونَ اَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ...

“…Oğullarınızı öldürüyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı...” Burada “öldürüyorlar” anlamında kullanılan يُقَتِّلُونَ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde يَقْتُلُونَ şeklinde sülasi vezin ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise يُقَتِّلُونَ şeklinde tef‘ilvezninde okunmuştur.[578] Nâfi‘ kıraatinde يَقْتُلُونَ şeklinde okunmasından kastedilen, öldürme fiilinin bir defa gerçekleşmesidir. Buna delil olarak Bakara sûresi 191. âyette geçen وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ “onları yakaladığınız yerde öldürün.” Ebû Ca‘fer kıraatinde ise يُقَتِّلُونَ şeklinde okunması ise tekrarlama fiilinin kastedilmesidir. Bu durumda âyette

[577] İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/159; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 177.
[578] İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât*, 292; İbnü’l-Cezerî, *el-Ḥücce fi’l-ḳırâʾâti’s-sebʿ*, 377; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/204; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 289.

oğulların ardı ardına öldürülmesi kastedilmiştir. Buna Ahzab sûresinin 61. âyetinde geçen وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا "mutlaka öldürülürler" lafzı delil olarak gösterilmiştir.[579]

Yüz doksan üçüncü âyet:

وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْ...

"Doğru yola ulaşma hususunda onlara yalvarsanız size karşılık vermezler…" Burada "size uymazlar" anlamında kullanılan لَا يَتَّبِعُوكُمْ ibaresi Nâfi' kıraatinde لَا يَتْبَعُوكُمْ şeklinde sülasi vezinle okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise لَا يَتَّبِعُوكُمْ şeklinde ifti'al vezninde okunmuştur.[580] Burada iki vezinde de mana aynıdır.[581]

2.6.2.2. Fiilerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Yüz doksan beşinci âyet:

...اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا...

"…Yoksa kendisiyle tutacakları elleri mi var…" Burada "tutacakları" anlamında kullanılan يَبْطِشُونَ fiili, Nâfi' kıraatinde يَبْطِشُونَ şeklinde tâ harfi kesreyle okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise يَبْطُشُونَ şeklinde tâ harfi damme ile okunur. [582] Söz konusu okuyuşlar, Arapçada iki farklı lügatla kullanılıyor olmasından kaynaklanmakta olup, anlam üzerinde herhangi bir değişikliğe yol açmamaktadır.[583]

2.6.2.3. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

---

[579]ibn Hâleveyh, *el-Ḥücce fi'l-ḳırâ'âti's-seb'*, 162.
[580]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-ḳırâ'ât*, 299; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 382; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/205; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 294; İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 305.
[581]İbn Meryem, *el-Mûḍaḥ*, 356.
[582]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/206; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 294.
[583]Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesud el-Ensârî el-Halebî, *ed-Durru'l-masûn fī 'ulûmi'l-kitâbi'l-maknûn* (Şam: Dâru'l-Kalem, 1986), 5/ 542.

Elli sekizinci âyet:

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا...

"Güzel memleketin bitkisi rabbinin izniyle (güzel) çıkar; kötü olandanise faydasız üründen başkası çıkmaz…" Burada "faydasız" anlamında kullanılan نَكِدًا kelimesi, Nâfi' kıraatinde نَكِدًا şeklinde kâf harfi kesre ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise نَكَدًا şeklinde kâf harfi fetha ile okunmaktadır. [584]Söz konusu kelime, Nâfi' kıraatinde نَكِدًا şeklinde okunması durumunda ism-i fâil olarak değerlendirilirken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise نَكَدًا şeklindeki okuyuş masdar olarak değerlendirilir.[585]

2.6.2.4. İsmin Ref' ve Nasb ile Okunması ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Otuz ikinci âyet:

...قُلْ هِيَ لِلَّذينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ...

"…De ki: "Onlar, dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır..." Burada "has kılmak" anlamına gelen خَالِصَةً kelimesi, Nâfi' kıraatinde خَالِصَةٌşeklinde ref' ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise خَالِصَةً şeklindenasb ile okunmaktadır.[586] Nâfi' kıraatinde خَالِصَةٌşeklinde okunmasını Zeccâc (öl. 311/923) bu kelimenin ref ile okunmasını, onun ikinci haber olmasına bağlamıştır. Bu durumda anlam "Bu nimetler dünyada iken, iman eden kimseler için sabittir; kıyamet gününde ise, sırf onlarındır…" şeklinde olur. Ebû Ca'fer kıraatinde ise خَالِصَةً şeklinde nasb okununca cümledeki konumu haldir. Bu durumda mana

[584]İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 373; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/203; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 285.
[585]Halebî, *ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-maknûn*, 5/353.
[586]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-ḳırâ'ât*, 280; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 371; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/202; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâ'i'l-beşer*, 282.

şöyle olmaktadır "Bu nimetler, ahirette sadece mü'minlere mahsus olacak iken; dünya hayatında da mü'minler için sabittir" şeklinde olur.[587]

2.6.2.5. Harf ile İlgili Nahiv Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Kırk dördüncü âyet:

...فَاَذَّنَ مُاَذِّنٌ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللهِ عَلى الظَّالِمينَ

"…Ve aralarından bir duyurucu, "Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!" diye bağırır." Burada اَنْ لَعْنَةُ lafzı Nâfi' kıraatinde اَنْ şeklinde nûn harfi sakin okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise اَنَّ olarak yani nûn harfi fethalı ve şeddeli bir şekilde okunmuştur.[588]اَنَّ edatının şeddeli okunuyor olması asıldır.اَنْ halinde şeddesiz okunması ise اَنَّ edatının hafifletilmiş halidir. Bu durumda اَنْ edatında zamir-i şân/kıssa (bu zamir önemli bir olaydan bahsedileceğini haber verir) bulunur. Bu durumda kelâmın takdiri, اَنَّهُ لَعْنَةُ اللهِ şeklinde olur.[589]

2.7. Tevbe Sûresi

Bu sûre, 129 âyet olup Medine'de nâzil olmuştur. Adını, 104. âyette geçen "tevbe" kavramından almıştır. Sûre, ilk kelimesinin "berâe" lafzı ile başlamasından dolayı, berâe sûresi diye meşhur olmuştur. Sûreler arasında, başında besmele bulunmayan tek sûredir. Besmele yer almamasının nedeni olarak; bu sûrenin Enfâl sûresinin devamı niteliğinde olduğu, sûrede daha çok savaştan bahsedildiği, besmelenin rahmet özelliği taşıdığı ve içerikle uyuşmadığı yönünde açıklamalar yapılmıştır.[590]Sûrede yer alan başlıca konular şunlardır: Müşrikler hakkında bilgiler, haram aylar, nesî takvimi, Yahudilerin Üzeyr'i; Hristiyanlarında İsa'yı Allah'ın oğlu ilan ettikleri, cizye ile ilgili hükümler, Tebük seferi, Tebük seferine

[587]İbn Zencele, *Huccetü'l-kıraat*, 281; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 7/60.
[588]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 281; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 371; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/202; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 283.
[589]Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 7/83.
[590]Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1498.

katılamayıp tevbe edenler hakkında tevbelerinin kabul olduğunun bildirilmesi, münafıklar hakkında bilgiler, münafık erkek-kadınları ile mümin erkek-kadınlarının davranış bakımından karşılaştırılması, ensar ve muhacirden Allah'ın razı olduğunun bildirilmesi, Mescid-i Dırâr, Kuba Mescidi, zekât ve zekâtın kimlere verileceğinden bahsedilmiştir.[591]

2.7.1. Manaya Etki Eden Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Bu sûrede Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatine dair manaya etki eden bir farklılık bulunmamaktadır.

2.7.2. Manaya Etki Etmeyen Ferşî Farklılıklar ve Hüccetleri

Zikredilen sûrede manaya etki etmeyen farklılıkların altı tane olduğu tespit edildi. Bu farklılıklar kelime köklerine göre; fiillerde mâlûm-meçhûl farklılıkları, isimlerde hareke değişikliğinden kaynaklanan farklılıklar ve isimlerde hazf ve isbat ile ilgili farklılıklar başlıkları altında aktarılacaktır.

2.7.2.1. Fiillerde Mâlûm-Meçhûl Farklılıkları

Zikredilen sûrede bu kısımda iki farklılık söz konusudur.

Yüz dokuzuncu âyet:

اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهٖ فِى نَارِ جَهَنَّمَ...

"Binasını Allah'a saygı ve O'nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı?..." Burada "kurdu" anlamına gelen اَسَّسَ kelimesi Nâfi' kıraatinde اُسِّسَ "kuruldu" şeklinde meçhûl ile okunurken, Ebû Ca'fer kıraatinde ise اَسَّسَ "kurdu" şeklinde mâlûm ile okunmuştur.[592]

---

[591] Bekir Topaloğlu, "Tevbe Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2011), 40/585-588.

[592] İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 318; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 394; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/211; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 307; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 8/194.

Yüz onuncu âyet:

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذى بَنَوْا رِيبَةً فى قُلُوبِهِمْ اِلَّا اَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ...

"Onların kurduğu bina, yürekleri paramparça olmadığı sürece içlerinde bir huzursuzluk kaynağı olmaya devam edecekti…" Burada "parçalanması" anlamında kullanılan اَنْ تَقَطَّعَ fiili, Nâfi‘ kıraatinde تُقَطَّعَ "parçalanmadıkça" şeklinde meçhûl ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise تَقَطَّعَ şeklinde mâlûm olarak okunmaktadır.[593]

2.7.2.2. İsimlerde Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda üç farklılık söz konusudur.

Altmış birinci âyet:

وَمِنْهُمُ الَّذينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنينَ...

"Onlardan peygamberi inciten ve "O her söylenene kulak veriyor" diyenler var. De ki: "O sizin için hayırlı olana kulak veriyor; Allah'a inanıp müminlere güveniyor…" Burada iki yerde geçen ve "kulak" anlamına gelen اُذُنُ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde وَالْاُذْنَ şeklinde zâl harfi sakin okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde وَالْاُذُنَ şeklinde zâl harfi damme ile okunmaktadır.[594]

Doksan dokuzuncu âyet:

...اَلَآ اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ...

"…Bilesiniz ki bunlar kendileri için bir yakınlık vesilesidir..." Burada "yakınlık" anlamına gelen قُرْبَةٌ kelimesi Nâfi‘ kıraatinin Verş rivayetinde قُرُبَةٌ şeklinde râ harfi damme ile okunur. Kâlûn rivayetinde ise قُرْبَةٌ şeklinde râ harfi cezimle

[593]İbn Mücâhid, *Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât*, 319; İbnü'l-Cezerî, *Taḥbîrü't-teysîr*, 395; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/211; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 307; Râzî, *Tefsîr-i kebîr*, 8/198.
[594]İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/210; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer*, 305.

okunur. Ebû Ca‘fer kıraatinde ise Kâlûn rivayetinde olduğu gibi قُرْبَةٌ şeklinde râ harfi cezimle okunur.[595]

Yüz on yedinci âyet:

لَقَدْ تَابَ اللهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِى سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ...

“Şu bir gerçek ki Allah, peygambere ve o sıkıntılı zamanda, içlerinde bir grubun moralleri bozulmaya yüz tuttuktan sonra bile ona bağlılıklarını koruyan muhacirlere ve ensara lütfuyla muamele etti ve sonra da tövbelerini kabul etti…” Burada “zorluk” anlamına gelen الْعُسْرَةِ kelimesi Nâfi‘ kıraatinde sîn harfi cezim ile okunurken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise الْعُسُرَةِ şeklinde sîn harfi damme ile okunur.[596]

2.7.2.3. İsimlerde Hazf ve İsbat ile İlgili Farklılıklar

Zikredilen sûrede bu kısımda bir farklılık söz konusudur.

Otuz altıncı âyet:

اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُور عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرِ شَهْرًا فِى كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مِنْهَآ اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ...

“Doğrusu Allah’a göre ayların sayısı, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; Bunların dördü haram aylardır…” Burada “on iki” anlamına gelen اثْنَا عَشَرِ ibaresi, Nâfi‘ kıraatinde اِثْنَا عَشَرَ şeklinde okunrken, Ebû Ca‘fer kıraatinde ise اِثْنَا عْشَرَ şeklinde okunmaktadır. İbn Verdân şöyle demiştir: Bu, Arapların bilinen lehçesidir. Her iki okuyuş da fasih kabul edilmiştir.[597]

---

[595] İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-sebʿa fi’l-ḳırâʾât,* 317; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/210; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer,* 306.

[596] İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr,* 2/211.

[597] İbnü’l-Cezerî, *Taḥbîrü’t-teysîr*, 390; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/209; Dimyâtî, *İtḥâfü fużalâʾi’l-beşer*, 303.

SONUÇ

Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerim'in belli bir kısmının nâzil olduğu Medine beldesine mensup iki kıraat imamı olan Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer'in kıraatleri, ilmî silsileleri ve öğretim metotları incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, her iki imamın birbirileriyle doğrudan veya dolaylı ilmî ilişkiler içinde oldukları, kıraat ilminin nesiller arası aktarımındaki rolleri ve yöntem farklılıkları ortaya konmuştur.

İki kârînin yaşadığı dönem ve ilmî çevreleri arasında birçok ortak noktanın bulunduğu görülmektedir. Ebû Ca‘fer'in tâbiîn nesline mensup olması ve tebeu't-tâbiînden olan Nâfi‘nin hocası olması, aralarındaki doğrudan ilmî ilişkiye işaret etmektedir. Ayrıca, Ebû Ca‘fer'in kıraatini bize aktaran râvilerden olan İbn Verdân ve İbn Cemmâz'ın, Nâfi‘den de kıraat tahsil etmiş olmaları bu ilişkiyi pekiştirmektedir. Bununla birlikte, Nâfi‘nin râvilerinden olan Kâlûn'un, Ebû Ca‘fer'in râvilerinden biri olan İbn Verdân'dan kıraat eğitimi aldığı rivayet edilmektedir. İbn Verdân'a nispet edilen tarîklerden Hibetullah b. Ca‘fer'in, aynı zamanda Verş'in tarîklerinden olan İsbehânî ile ortak bir tarîke sahip olması; yine İbn Cemmâz tarîklerinden el-Hâşimî'nin tarîklerinden biri olan Ezrak'ın, aynı zamanda Verş'inde tarîklerinden biri olması, bu iki kârînin sadece aynı bölgeye değil, aynı zamanda benzer ilmî çevrelere mensup olduklarını ortaya koymaktadır.

İki kıraat imamının kıraat öğretim metotlarına bakıldığında, metot bakımından aralarında farklılıkların bulunduğu anlaşılmaktadır. Ebû Ca‘fer'in öğretim yönteminde her öğrenciye on âyet okutmayı esas aldığı, buna karşılık Nâfi‘nin otuz âyet üzerinden bir tedris usulü benimsediği görülmektedir.

İki kıraat arasında usûlî farklılıklar incelendiğinde, hem benzerliklerin hem de farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak, aşere tarîki çerçevesinde değerlendirildiğinde, Ebû Ca‘fer kıraati ile Nâfi‘ kıraatinin Kâlûn rivâyeti arasında daha fazla benzerlik bulunduğu; buna mukabil Verş rivayeti ile Ebû Ca‘fer kıraati arasında farklılıkların daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Takrîb tarîki açısından değerlendirildiğinde ise Verş rivayetinin İsbehânî tarîki, Ebû Ca‘fer kıraati ve Kâlûn rivâyeti ile benzerlik arz ederken; Ezrak tarîki yönünden farklılıkların daha ön planda

olduğu görülmektedir. Bu kısımda, İki kıraat arasında ortak kullandıkları kaidelerin çoğunlukta olduğu; ancak bazı kaidelerin yalnızca belirli kurrâya veya râvilerine has olarak benimsendiği anlaşılmaktadır. Hurûf-u mukataa arasında sekte yapmak yahut tenvin veya nûn'u sakinden sonra hâ ve ğâyn harfleri geldiğinde ihfâ uygulamak, Ebû Ca'fer kıraatine özgü kaideler arasında yer alırken; imâle ve taklîl uygulamaları ise Nâfi' kıraatine has özelliklerdendir. Bunun yanı sıra besmele vecihlerine ilişkin farklılıklar ile râ ve lâm harflerinin telaffuzuna dair uygulamalar daVerş rivayetine özgü farklılıklar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, usûlî farklılıklar çerçevesinde kıraat imamları ve râvileri tarafından benimsenen tercihlerin, kıraat ilminde hem çeşitliliği hem de bütünlüğü muhafaza eden bir yapı arz ettiğini göstermektedir.

İki kıraate dair ferşî farklılıklar aktarılırken, es-sebu't-tuvel diye adlandırılan yedi uzun sûreyle sınırlı kalındı. Bu kapsamda, söz konusu sûrelerdeki ferşî farklılıklar, manaya etki edip etmemelerine göre kategorize edilmiş ve ardından kelime köklerine göre tasnif edildi. Yapılan değerlendirmeler neticesinde, yedi uzun sûrede manaya etki etmeyen ferşî farklılıkların sayıca daha fazla olduğu tespit edildi. Buna karşın, manaya etki eden ferşî farklılıklar ise bazı sûrelerde birden çok, bazı surelerde bir tane ve Tevbe sûresinde ise zikredilen iki kıraate dair manaya etki eden bir farklılığın olmadığı görüldü. Toplamda, zikredilen yedi uzun sûrede manaya etki eden ferşî farklılıkların sayısı yirmi iken; manaya etki etmeyen ferşî farklılıkların sayısı ise elli sekizdir. Manaya etki eden ferşi farklılıklara dair verilen âyetler incelendiğinde, bazı âyetlerde kıraatlerin birbirini tamamlayıcı ve pekiştirici nitelikte olduğu, bazı âyetlerde kıraatlerde anlam genişliği ve yorum çeşitliliği olduğu ve bazı âyetlerde de kıraatlerin manasında yakınlık olduğu görülür. Bu sonuçlar, ferşî farklılıkların Kur'ân kıraatinde sadece lafzî çeşitlilik oluşturmakla kalmayıp, anlam boyutunda da derinlik ve zenginlik kazandıran önemli bir boyut olduğunu ortaya koymaktadır.

İki kıraatin hüccetleri, manaya etki eden ve manaya etki etmeyen ferşî farklılıklar bağlamında ele alınarak incelendi. İnceleme neticesinde, kıraat imamlarının farklı delillere başvurdukları ve bu delillerin çeşitli olduğu tespit edildi. Söz konusu hüccetler arasında âyet ile hüccetlendirme, sünnet ile hüccetlendirme, icmâ ile hüccetlendirme, şaz kıraat ile hüccetlendirme, esbab-ı nüzûl ile

hüccetlendirme, sahabe kavli ile hüccetlendirme ve Arap dilbilim kuralları ile hüccetlendirme. Zikredilen âyetlerde kırâat imamlarının dayandıkları hüccetler sayıca değişiklik gösterebilmektedir. Bazı âyetlerde hüccet olarak beş delil gösterildiği gibi bazı ayetlerde ise yalnızca bir delil ile yetinilmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Mehmet. ***İmam Nâfi' ve Kırâatı'nın Özellikleri.*** Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Ağırbaş, Abdulhekim. ***Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar.*** Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2022.

Akaslan, Yaşar. "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi". ***Cumhuriyet İlahiyat Dergisi,*** 22/2 (Aralık 2018).

Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Ca'fer el-Kârî". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 10/116. İstanbul: TDV, 1994.

Altıkulaç, Tayyar. "Nâfi' b. Abdurrahman". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 32. İstanbul: TDV, 2006.

Altıkulaç, Tayyar. "Verş". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 43/63. İstanbul: TDV, 2013.

Âlu İsmail, Nebîl Muhammed İbrahim. ***Kıraat İlmi Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi.*** çev. Yavuz Fırat. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.

Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. ***Rûḥu'l-meʿânî fî tefsîri'l-Ḳurʾâni'l-ʿaẕîm ve's-sebʿi'l-meṯânî.*** thk. Majir Habbuş. 30 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2010.

Ateş, Süleyman. ***Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri.*** 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.

Aycan, İrfan. "Muâviye b. Ebû Süfyân". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 30/330. Ankara: TDV, 2020.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. ***Sahîh-i Buhârî.*** Şam: Dâru İbn Kesîr, 1993.

Çetin, Abdurrahman. ***Kıraatların Tefsire Etkisi.*** İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2020.

Çetin, Abdurrahman. ***Kur'an Okuma Esasları.*** İstanbul: Emin Yayınları, 2016.

Çetin, Abdurrahman. ***Yedi Harf ve Kıraatlar.*** İstanbul: Ensar Yayınları, 4. Basım, 2023.

Dağ, Mehmet. ***Tarihsel Perspektif ve Problematik Sorgulaması Bağlamında Kıraat İlminde İhticâc Olgusu.*** Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Sâ'îd. ***et-Teysîr fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ***. Endülüs: Dâru'l Endulis, 2015.

Demirci, Muhsin. ***Kur'ân Tarihi.*** İstanbul: İFAV Yayınları, 15. Basım, 2023.

Dimyâti, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Benna. ***İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer fi (bi)'l-ḳırâʾâti'l-erbaʿate ʿaşer.*** Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. ***el-Baḥrü'l-muḥîṭ.*** 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.

Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ammar, el-Mehdevî. ***Şerhu'l-hidâye.*** Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. ***Hak Dini Kuran Dili.*** 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.

Fârisî, Ebu Ali El-Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr. ***el-Hücce li'l-kurrâi's-seb'a.*** Beyrut: Dâru'l-Me'mun li't-Türas, 1984.

Fırat, Yavuz. "Kırâat İlmi ve Tarikler". ***İlahiyat Fakültesi Dergisi*** 13 (Şubat 2011).

Fırat, Yavuz. ***Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü.*** Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. ***Ḳāmûsü'l-muḥîṭ.*** thk. Ebu'l-Vefa Nasr el-Hurinî el- Mısrî eş-Şafiî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.

Güneş, Kadir. ***Arapça-Türkçe Sözlük.*** İstanbul: Mektep yayınları, 2023.

Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesud Ensârî. ***ed-Durru'l-masûn fī 'ulûmi'l-kitâbi'l-maknûn.*** 11 Cilt. Şam: Dâru'l-Kalem, 1986.

Hâleveyh, Ebu Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh. ***el-Ḥücce fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ.*** Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1979.

Işık, Emin. "Âl-i İmrân Sûresi". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 2/307-309. İstanbul: TDV, 1989.

Işık, Emin. "A'râf Sûresi". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 3/259-261. İstanbul: TDV, 1991.

Işık, Emin. "Bakara sûresi". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 4/526-529. İstanbul: TDV, 1991.

Işık, Emin. "En'am Sûresi". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 11/169-170. İstanbul: TDV, 1995.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye Endelusi. ***el-Muḥarrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-ʿazîz.*** 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebi Bekr. ***Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi'z-zamân.*** 1 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1968.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali Ensâri İbn Manzûr. ***Lisânü'l-ʿArab.*** Kahire: Dâru Sadr, 2004.

İbn Meryem, Ebu Abdullah Nasr b. Ali b. Muhammed Şirazi İbn Ebi Meryem. ***el-Mûḍaḥ fî vücûhi'l-ḳırâʾât ve ʿilelihâ.*** Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2009.

İbn Muhaysın, Muhammed Salim Muhaysın. ***el-Muğnî fi tevcihi'l-kıraati'l-aşri'l-mütevâtire.*** Beyrut: Dâru'l-Cil, 1988.

İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b.Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî. ***Kitâbü's-sebʿa fi'l-ḳırâʾât.*** Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.

İbn Zencele, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele Ebû Zur'a. ***Huccetü'l-kıraat.*** Beyrut: Müessetü'r-Risale, 1997.

İbn-i Kesir. ***Muhtasar İbn-i Kesir Tefsiri.*** çev. Arif Erkan. İstanbul: Sağlam Yayınları, 1988.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed. ***en-Neşr fi'l-ḳırâʾâti'l-ʿaşr.*** ed. Zekeriya Umeyrat. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed. ***Ġāyetü'n-Nihâye fî ṭabaḳāti'l-ḳurrâʾ***. ed. Gotthelf Bergstrasser. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed. ***Müncidü'l-muḳriʾîn ve mürşidü'ṭ-ṭâlibîn.*** thk. Nasır Muhammedi Muhammed Cad. Kahire: Dâru'l-Âfaki'l-Arabiyye, 2010.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed. ***Taḥbîrü't-Teysîr fî ḳırâʾâti'l-eʾimmeti'l-ʿaşere.*** Ürdün: Dâru'l-Furkan li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2000.

İyişenyürek, Osman. ***İstanbul ve Mısır Tariklerinde Kıraat Usül Konularının Karşılaştırılması.*** Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kâdî, Abdülfettâh Abdülgani. ***el-Budurü'z-zahire fi'l-kıraati'l-'aşri'l-mütevatire min tarikiyyi'ş-şatıbiyye ve'd-dürre.*** Mekke: Mektebetu Enes b. Mâlik, 2002.

Kâdî, Abdülfettâh b. Abdülgani b. Muhammed. ***Târihu'l-kurrâi'l-'aşer.*** Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2002.

Karaçam, İsmail. ***Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati.*** İstanbul: İFAV Yayınları, 6. Basım, 2018.

Karaman vd., Hayreddin. ***Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir.*** Ankara: DİB Yayınları, 2003.

Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*. ed. Mehmet Çaba. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021.

Kudat, Aydın. ***Kırâatları Hüccetlendirmede Dilbilim Olgusu.*** Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. ***el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân.*** thk. Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2006.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. ***et-Teẕkire fî aḥvâli'l-mevtâ ve'l-âḫire***. çev. Turgut Akyüz. İstanbul: Ravza Yayınları, 2020.

Kutub, Seyid. ***Fî ẓılâli'l-Ḳurʾân.*** çev. Salih Uçan vd. İstanbul: Dünya Yayınları, ts.

Küçük, Cemil. "Mütevâtir Kıraat İmâmlarının Kıraatleri Tercîh Yöntemi". *Van İlahiyat Dergisi* 10/17 (Aralık 2022).

Maşalı, Mehmet Emin. ***Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmi.*** Ankara: OTTO, 2. Basım, 2022.

Mekki, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. MuhammedKaysî. ***el-Keşf 'an Vücûhi'l-Kırâati's-Seb' ve 'İlelihâ ve Hucecihâ.*** 2 Cilt. Beyrut: : Müessesetu'r-Risale, 1984.

Mevdûdî. ***Tefhîmü'l-Ḳurʾân.*** çev. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.

Molla Efendi, Mehmet Emin. ***Umdetü'l-hullân fî îzâḥi zübdeti'l-irfân.*** İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac. ***el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ.*** Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Nüveyrî, Ebu'l Kasım b. Ali. ***Şerhu Tayyibetu'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr.*** 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyey, 2003.

Pâluvî, Hâmid b.el Hâc Abdü'l-Fettah. ***Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân.*** thk. Mustafa Atilla Akdemir. İstanbul, 1999.

Râzî, Fahruddîn. ***Tefsîr-i kebîr.*** 16 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.

Reşid Rıza, Muhammed. ***Tefsîrü'l-menâr.*** 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Sâbûnî, Muhammed Ali. ***Safvetü't-tefâsîr.*** çev. Sadreddin Gümüş vd. 6 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Savas, Abdullah. ***Mekânetu'l-ihticâc fî İlmi'l-kıraat.*** Şam: Mektebetu Dâri'l-Fecr, 2023.

Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. ***Cemâlü'l-kurrâʾ ve kemâlü'l-İḳrâʾ.*** Şam: Dâru'l-Me'mun li't-Turas, 1989.

Sıddîk Hân b. Hasan, Ebû't-Tayyib Muḥammed. ***Fethu'l-beyân fî makâsıdi'l-Kur'ân.*** 15 Cilt. Beyrut, 1992.

Şükrü vd., Ahmed Halid. ***Mukaddimat fi İlmi'l-kıraat.*** Umman: Dâru Ammar, 2001.

Taberî, Ebû Câ'fer Muhammed b.Cerir b. Yezid Âmülî Bağdâdî. ***Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân.*** 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.

Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. ***Miftâḥu's-saʿâde ve mişbâḥu's-siyâde fî mevżûʿâti'l-ʿulûm.*** 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.

Tetik, Necati. ***Başlangıçtan IV. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'lîmi.*** Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1981.

Topaloğlu, Bekir. "Tevbe Sûresi". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 40/585-588. İstanbul: TDV, 2011.

Ünal, Mehmet. "Bir Kırâat Terimi Olarak 'Hüccet'in Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi". ***İslâmî Araştırmalar Dergisi*** 17/1 (2004), 69-83.

Ünal, Mehmet. ***Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü***. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2020.

Yaşaroğlu, M. Kamil. "Mâide Sûresi". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 27/403-405. Ankara: TDV, 2003.

Yaşaroğlu, M. Kamil. "Nisâ Sûresi". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 33/137-138. İstanbul: TDV, 2007.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. ***Maʿrifetü'l-ḳurrâʾi'l-kibâr.*** Beyrut: Müessetü'r-Risale, 2. Basım, 1988.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. ***Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ.*** Lübnan: Beytü'l-Efkari'd-Devliyye, 2004.

Zemahşerî, Ebi'l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed. ***el-Keşşâf ʿan ḥaḳāʾiḳı ġavâmiżi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-eḳāvîl fî vücûhi't-teʾvîl.*** 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,2003.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	:AYDİN, Neslihan
Uyruğu	:T.C
ORCID	:0009-0006-3892-9167

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı	2025
Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2023
Ön lisans	Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi İlahiyat Ön lisans Programı	2017

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2025	Van	Kur'an Kursu Öğreticisi

Yabancı Dil

Arapça

Yayınlar

Hobiler

Kitap

Seyahat

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Neslihan AYDİN
Öğrenci No	23920003032
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Statüsü	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	126
İntihal Tespit Programı	Turnitin
Benzerlik Oranı (%)	%18
Tarih	14.07.2025

***Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:**

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

	Danışman	Öğrenci
Adı Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SAVAS	Neslihan AYDİN
İmza		
	Tarih	14.07.2025